

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის
არნოლდ ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების
ინსტიტუტი

ეტიმოლოგიური

ძიებანი

IX

თბილისი

2012

UDC (უაკ)81373.6(0512)

ე-871

„**ეტიმოლოგიური ძიებანი**“ ქართული დასხვა ქართველური ენების ლექსიკის ისტორიულ-ეტიმოლოგიური კვლევისადმი მიძღვნილი თემატური კრებულია.

კრებული 1987 წელს დაფუძნდა აკად. **ქეთევან ლომთათიძის** ინიციატივით.

კრებულში წარმოდგენილია გამოკვლევები, რომლებშიც ქართველურ ენათა ლექსიკური მასალის ანალიზისას მოხმობილია როგორც მონათესავე, ისე არამონათესავე ენათა სათანადო მასალა.

სარედაქციო კოლეგია:

ავთანდილ არაბული (მთავარი რედაქტორი)

ნანა მაჭავარიანი

მურმან სუხიშვილი

მედეა დლონტი (რედაქტორი)

ვაჟა შენგელია

იზა ჩანტლაძე

მერაბ ჩუხუა

ზურაბ ჭუმბურიძე

კომპუტერული უზრუნველყოფა **ლევან ვაშაკიძისა**

© ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის

სახელმწიფო უნივერსიტეტის

არნოლდ ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების

ინსტიტუტი

ISSN 1987-9946

**დაჯიშული და დაქმნარი ღირსებადების ავბილისათვის
ისტორიულ ლექსიკონში**

ცნობილია, რომ ზედსართავი სახელი **მწიფე** უძველესი მიმდებარეობის წარმოებაა **მ - ე** კონფიქსით (შანიძე 1972, § 477) და სიტყვა-წარმოების ეს მოდელი აღდგება საერთოქართველური მონაცემებით (კლიმოვი 1964, 123-124; ფენრიხი-სარჯველაძე 2000, 311-312; არაბული 2001, 176-179). აღსანიშნავია, რომ ეს არქაული მიმდებარეობა საოცრად მყარი ერთეულია როგორც ფორმოზრთვე, ისე სემანტიკურად ქართული სალიტერატურო ენის მთელ სივრცეზე.

მით უფრო მოულოდნელია, რომ ეს სიტყვა არა ჩანს ე. წ. ფხოვური დიალექტური არეალის ლექსიკური მარაგის აქტიური ნაწილში. ჯერ კიდევ ერთი საუკუნის წინ აკაკი შანიძემ დააფიქსირა, რომ ამ კილოებში "სიმწიფის" შინაარსს გამოხატავს სხვა ძირის ზმნური და მიმდებარეობის ფორმები:

დაჯამება გულ., მთ., მოკ., ფშ. (რაზ.-ჭყ.), ჯ., **დაემობა** თ. დამწიფება. **დაჯამული**, **დაჯამებული** მწიფე, დამწიფებული (ხილი, მუწუკი). **დამემარი** თ. მწიფე (ითქმის უფრო მოკრეფილი ხილი რომ დაკეთდება შინ). "რა უნდა დაჯამდეს ჩვენჩი" (მოკ.) (შანიძე 1984, ლექს.).

ამ ერთეულთაგან განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს, ერთი მხრივ, **დაჯამული**, როგორც მიმდებარეობის "მოკლე" ფორმა, რომელიც ზმნურ ფუძეს აღარ უწყევს ანგარიშს, ხოლო მეორე მხრივ - **დაემობა**, **დამემარი** (თ.), ვინაიდან ისინი წარმოაჩენენ **ქამ-** ძირის რედუცირებულ ვარიანტს, რაც არსებითად უცხოა ქართული ენის ისტორიისათვის; მისი რედუქცია გვხვდება მხოლოდ ისეთ იშვიათ კომპოზიტებში, როგორიცაა ძვ. ქართ. **სამემისა** (და ვითარცა იყო ქამი სამეში-სა[დ], ვილოცვდით რად ადგილსა მას... სერაპ.ზარზმ.; ხოლო ვი-

თარცა დღე წარმოიჩინა და სამყობისა [სამყობისა CGKL] ჟამი მოახლებულ იყო, გვბრძანა, რადთა სანთელი აღვანთეთ... ცხ. გ. მთაწმ. აგ. ძეგ. II, 185, 5) და ხეცს. **წინაყმისა, წინაყმური** "ძველებური" (**ყამ-** ფუძის შეკუმშვა სიტყვაწარმოებაშიც დასტურდება: **უ-ყმ-ურ-**ი). რაც მთავარია, აღნიშნული ლექსიკური ერთეულები (**დაყამული** და **დამყმარი**) იმით იქცევეს ყურადღებას, რომ ისინი ერთგვარად გამოსულან სიტყვაწარმოების ერთიანი სისტემიდან და "დამდგარ" ტერმინებად გვევლინებიან, როგორც ეს საზოგადოდ არის დამახასიათებელი ტერმინიზაციისათვის (რა გზაც, თავის მხრივ, უნდა გაველო **მ-წიფ-ე** ფორმას და სხვ.).

პროცესი ამგვარი ერთეულების წარმოქმნისა **ყამ-** ძირისაგან აშკარად ჩანს ქართული ენის ისტორიულ წიაღში; კერძოდ, იმას, რასაც საბას ლექსიკონში მსგავს წარმოებებთან დაკავშირებით ვხედავთ, როგორც ჩანს, უფრო ღრმა ფესვები აქვს:

გარკვეულ ნაყოფთა ს ი მ წ ი ფ ი ს ა და უ მ წ ი ფ რ ო ბ ი ს ა აღსანიშნავად სულხან-საბა ორბელიანი იყენებს **ყამ-** ფუძიდან წარმოქმნილ მიმღეობებს; ლექსიკონის რედაქციების მიხედვით:

ZA: ნუშთა, ნიგოზთა და ეგევითართა, ცერცვთა, სიმინდთა და ეგევითართა და ა უ ჟ ა მ ე ბ ე ლ ს ა და სიმაგრენაკლებსა ო დ ო შ ს ა უწოდენ, ხოლო ყანათასა - ე ტ ე რ ს ა.

B: ნუშთა... და ეგევითართა ა რ ა დ ა ჟ ა მ ე ბ ე უ ლ ს ა, არამედ ნაკლებსა ო დ ო შ ს უწოდენ, ხოლო ყანათასა - ე ტ ე რ ს ა.

C: ო დ ო შ ა დ ითქმის თხილთა, ნიგოზთა, ნუშთა და ეგევითარი ცერცვი და სიმინდი ა რ ა მ ო წ ე ვ ნ უ ლ ი მოწილვად, არამედ ოდენ მ ო ჟ ა მ ე ბ ე უ ლ ი და ნაკლები მცირედ, ხოლო ყანა ე ტ ე რ ა დ ითქმის.

DE: ო დ ო შ ა დ ითქმის თხილი, ნიგოზი, ნუში და ეგევითარი, ცერცვი და სიმინდი ა რ ა მ ო ჟ ა მ ე ბ ე უ ლ ი (არამედ D) მცირედ ნაკლები, ხოლო ყანა - ე ტ ე რ ა დ.

სალექსიკონო სტატიის რედაქციებიდან ჩანს, რომ **ჟამ-** ფუძიდან ნაწარმოებია ნაირგვარი ფორმები სხვადასხვა ზმნისწინისა და სიტყვაწარმოების სხვადასხვაგვარი შესაძლებლობით (როგორც უარყოფითი მიმღობის მოდელით, ისე უარყოფითი ნაწილაკის გამოყენებით), ანუ ლექსიკურად (ტერმინოლოგიურად) ეს წარმოება ჯერ კიდევ დამდგარი არ არის. რაც შეეხება წარმოქმნილ ფუძეთა შინაარსს, ის, ცხადია, ძველი ქართულიდან იღებს სათავეს, სადაც **მოჟამეზული** "დროდამდგარს, დროულს, მოწვენილს" ნიშნავდა. "ვეფხისტყაოსანში" ("აწ წადი, ნახე შენი მზე ნახვისა მოჟამეზულმან" 660, 4), ვიქტორ ნოზაძის განმარტებით, **მოჟამეზული** "მოახლოებულია".

ენის განვითარების ძველ საფეხურზე გამოკვეთილი ტენდენცია, რომ შეიძლება ტერმინული მნიშვნელობა ორიდან ერთ-ერთი ზმნისწინის (**და-**, **მო-**) გამოყენებით განვითარებულიყო, დიალექტებშიც იჩენს თავს, რაც თავისებურად უსვამს ხაზს პერიფერიული ენობრივი მოვლენების მუდმივ კავშირს ცენტრალურ პროცესებთან.

მაგალითად, ხევსურულში:

დაჟამდები-ს დამწიფდება. **დაჟამება**, **დაჟამულ**-ი: შენ დაჟამულ ტყემალ გინდა? (გ. დოლ. 9, 3); არ ას დაჟამული (გ. დოლ. 9, 32); თქმულა: დაჟამულს ესროდენ, დაბლა ცვიოდა კოხია (ჭინჭარაული 2005).

ფშაური:

დაჟამეზულ-ი დამწიფებული. **დაჟამეზული იარა**, **ნესტარით გამოსარწყავი** (ვაჟა).

ინგილოური:

მოჟამევაი 1. სიმწიფის დაწყება, შეთვალეზა (ხილისა). მიმღ.

მანაჟამევე, **მოჟამეულ** სიმწიფეში შესული, შეთვალეზული. 2.

გადატ. საქმის დროზე დასრულება, თავის მობმა (დამბაშიძე

1988).

ქიზიყური:

მოყამებულ-ი მომწიფებული, დაბერებული (მენტემაშვილი 1943).

რაც შეეხება ამ ფუძის მეორე დიალექტურ მნიშვნელობას, რომელიც ამავე სემანტიკის საფუძველზე განვითარებულა (შდრ. ფშ.: **და-ყამებულ**-ი ... *დაჟამებული იარა, ნესტარით გამოსარწყავი* [ვაჟა] - ჭინჭარაული 1969; თუშ.: **დამემარ**- 1. დაბეჭილი ხილი, ლპობის პირას მისული; 2. გამოსარწყავად მომწიფებული მუწუკი. - ცოცანიძე 2002), ის თვით "დამწიფება-მომწიფების" ქვემნიშვნელობად დასტურდება (იხ. ქეგლ: დამწიფება [მნიშვ. 2]).

დავუბრუნდეთ **დაჟამულ**-, **დამემარ**- ფორმებს.

როგორც გამოჩნდა, **ჟამ**- ძირის ნასახელარი ზმნა **და**- და **მო**- ზმნისწინებით წარმოების სრულ პარადიგმას ქმნის (აქტივ-პასივის, ქცევის ფორმები, შესაბამისი სახელზმნები) და მათში აქტიურად ვითარდება საძიებელი სემანტიკა. უნდა ითქვას, რომ "სიმწიფის" სემანტიკის ნაირგვარი (მეორეული) გამოხატვა მოულოდნელი არ არის. თვით მწიფეს **წიფ**- ძირი დაკავშირებულია **წივ**- (მო-წევ-ა) ზმნურ ძირთან და ეს სემანტიკურადაც ხელშესახებია (შანიძე 1972, § 477); თუმცა ამ ახსნას ფორმალური სირთულეები ახლავს (შდრ.: ა. შანიძემ **-იფ** თემის ნიშანი გამოყო) და ქართველური მასალით შემოწმებაც სჭირდება. გამყრელიძე-მაჭავარიანი მას ზან. **ჟიფ**- ძირთან აკავშირებენ (იხ.: გამყრელიძე-მაჭავარიანი 1965, 270). ტიპოლოგიურად მსგავსი გენეზისისა ჩანს სლავური спелый: спѣти, спѣю «спешить, стремиться...» (ფასმერი 1987, 734). მეორე მხრივ, იგივე მნიშვნელობა, შესაძლებელია უფრო ადრე, ჩამოყალიბებული ჩანს зреть ზმნისაგან: зрелый. ტიპოლოგიურად ასევე საგულისხმოა „დამწიფების“ „დროსთან“ კავშირის მითითება ინდოევროპულ ენათა მონაცემების მიხედვით, კერძოდ, ასეთი მინიშნებაა meH(i)-ძირთან დაკავშირებით (გამყრელიძე-ივანოვი 1984, 691).

ამდენად, **წიფ**-, **მწიფე** ფუძის გვერდით შეუძლებელი არ არის პერიფერიული ლექსიკური "ანალოგიის" განვითარება და წარმოდგე-

ნილი **ჟამ**- ფუძისეული წარმოება ამგვარი ისტორიული ენობრივი პროცესის ილუსტრაციაა. ხოლო დანარჩენ ფორმათაგან **დაჟამულ**-ი და **დამჟმარ**-ი ფორმები ამ სემანტიკური გადაწყვეის დროს იმით გამოიმიჯნა, რომ ისინი ერთგვარად განკერძოდნენ სტანდარტული ფორმა- და სიტყვაწარმოებითი სისტემისაგან და ამით, ამ ფორმა-ლური იზოლაციით, საბოლოოდ განიმტკიცეს ტერმინოლოგიური თავისთავადობა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. **აგ. ძეგ. II** – ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წიგნი II (XI-XV სს.), თბ., 1967.
2. **არაბული 2001** – ა. არაბული, ზმნური და სახელური ფუძეთქმნადობის პრობლემა ქართველურ ენებში, თბ., 2001.
3. **გამყრელიძე-მაჭავარიანი 1965** – თ. გამყრელიძე, გ. მაჭავარიანი, სონანტთა სისტემა და აბლაუტი ქართველურ ენებში, თბ., 1965.
4. **გამყრელიძე-ივანოვი 1984** – Т. В. Гамкрелидзе, Вяч. в. Иванов, Индоевропейский язык и индоевропейцы, II, Тб., 1984.
5. **კლიმოვი 1964** – Г. А. Климов, ЭСКЯ, М., 1964.
6. **მენტეშაშვილი 1943** – ს. მენტეშაშვილი, ქიზიყური ლექსიკონი, თბ., 1943
7. **ფასმერი 1987** – М. Фасмер, Этимологический словарь русского языка, III, М., 1987.
8. **დამბაშიძე 1988** – რ. დამბაშიძე, ქართული ენის ინგილოური კოლოს ლექსიკონი, თბ., 1988
9. **დამბაშიძე 1988** – რ. დამბაშიძე, ქართული ენის ინგილოური კოლოს ლექსიკონი, თბ., 1988.
10. **შანიძე 1984** – ა. შანიძე, თხზულებანი, ტ. 2, თბ., 1984.

11. **შანიძე 1972** – ა. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, თბ., 1972.
12. **ცოცანიძე 2002** – გ. ცოცანიძე, თუშური ლექსიკონი, თბ., 2002.
13. **ჭინჭარაული 1969** – ვაჟა-ფშაველას მცირე ლექსიკონი, შეადინა ალ. ჭინჭარაულმა, თბ., 1969.
14. **ჭინჭარაული 2005** – ალ. ჭინჭარაული, ხევსურული ლექსიკონი, თბ., 2005.

Avtandil Arabuli

Towards the place of *dažamuli* and *damžmari* derivates in the historical dictionary

Summary

The paper deals with the process of developing of the meaning "ripening" in the derivates of **žam-** "time" stem and terminization of the participle derivates in dialects as synonyms **dažamul-i** and **damžmar-i** "ripe"..

ქლისაგჳდ გავღელღანო

მთვარესთან ღაკავშირებულღ ლეჟსიკის სტრუქტურულ-სემანტიკური ანალიზისათვის სვანურში

მთვარე ქართვეღი ხალხის ქრისტიანობამდელ, წარმართულ სარწმუნოებაში უმთავრეს ღმერთად ითველებღდა. ისტორიული წყაროებიდან ცნობიღია, რომ წარმართობის ღროს, ქართველ ტომთა განსახლების ადგილებში, არსებობღა მთვარის ტაძრები, საღაც ტარდებღდა ახალი მთვარის, სავსე მთვარის და საერთოდ მთვარის თაყვანისცემისადმი მიღღენიღი რელიგიური რიტუალები. როგორც ცნობიღია, საქართველოში ქრისტიანული კალენღრის შემოღებამდღე გაბატონებული იყო მთვარის კალენღარი. ივარაუდებღ, რომ ქრისტიანულ სარწმუნოებაში წმინღა გიორგის, რომელსაც ღვთაებათა იერარქიღში გამორჩეული ადგიღი უჭირავს, წარმართობის ღროინღელი უზენაესი ღვთაების მთვარის ადგიღი უკავიღა (ჯავახიშვიღი 1979, 90).

სვანეთის მკაცრმა კლიმატურმა პირობებმა, საუკუნეების მანძიღზე ბუნების მოვლენებზე ღაკვირვებამ და გამოცდილებამ, ბევრმა ძველმა წარმართულმა, თუ შეღარებით ახალმა ქრისტიანულმა რწმენა-წარმოდგენებმა და მასთან ღაკავშირებულმა რელიგიურმა რიტუალებმა, ღღემდღე შემოგვინახღ მთვარის კალენღრის მიხედვით სვანი კაცის ცხოვრების წესი: მთვარის რომელ ფაზაში იყო მიზანშეწონიღი ესა თუ ის სამეურნეო საქმიანობა (ხვნა-თესვღ, მშენებლობა, ახალმოსახლეობა, მგზავრობა, ნადირობა, ოჯახის შექმნა და სხვღ ყოველღღიური ყოფღ-ცხოვრებღ).

მთვარეს სვანურად **ღომღულ** (ბზ., ლზ.) **ღოსტულ** (ღნტ.) ჰქვღა. გამოყოფენ **-ულ** კნინობითის სუფიქსს, რადგან მისი არაძირიღსეულობღ მტკიცებღა ორშაბათი ღღის სახელწოდებით, მაგ., **ღმღღ-**

იშ, დუეშდიშ (ბზ.), **დეშდ-იშ** (ბქ.), **დოშდ-იშ** (ლშხ.), **დუეშტ-იშ** (ლნტ.) „ორშაბათი“ (ზედმიწ. — მთვარისა). ძირია **დოშდ, -იშ** ნათ. ბრუნვის ნიშანი (თოფურია 1979, 24). ბ. ნიჟარაძის ლექსიკონში მთვარის აღსანიშნავად მითითებულია როგორც **დოშდ**, ისე კნინობით სუფიქსიანი **დოშდ-ულ** „მთვარე“, **დოშდ-იშ** „ორშაბათი“; ამავე ლექსიკონში „თვის“ აღსანიშნავად სვანურ ფორმებად მიწერილია **თვე** და **დოშდ**. მთვარესთან დაკავშირებულ შესიტყვებებში მთვარე კნინობითი სუფიქსით დასტურდება, მაგ.: **დოშდლა ლითნალ** „მთვარის დაბადება“; **დოშდლა ლიბურე** „მთვარის დაბნელება“. ნათ. ბრუნვის ფორმებში კნინობითის **-ულ** სუფიქსისეული **-უ-** დაკარგულია, რომელიც სხვა დიალექტებში ნაწილობრივი რედუქციით ხან **ჟ**'დ არის ქცეული, ან სრულად არის დაცული. მაგ.: **მი მაკურ დოშდჟლან** (***დოშდ-ჟლ-აშ**) **ლიწედ** (ბზ. 368) „მე მინდა მთვარის დანახვა“; **დოშდჟუშ ნარჰიშუ სგოჰიედ ქორთე** (ბქ.) „მთვარის შუქით მოვალწიეთ სახლამდე“; **დოშტულან ჟი ლიგედს ხოდელიხ** (ლნტ.) „მთვარის ამოსვლას უცდიან“.

სამეცნიერო ლიტერატურაში სვან. **დოშდულ** „მთვარე“ სახელის ფონეტიკურ ეკვივალენტად მიჩნეულია მეგრ. **თუთა** „მთვარე“, რომელიც უნდა მომდინარეობდეს **დუთა** ფორმიდან. ვ. თოფურიას ვარაუდით, სამწერლობო ქართულში ***დუთა** უნდა გვქონოდა (თოფურია 1979, 217). ივ. ჯავახიშვილს მიაჩნია, რომ რადგან **თ** მეგრულ-ჭანურში გვაქვს, ხოლო ქართულში მეხუთე საუკუნიდან მისი არსებობა უცილობლად დადასტურებულია, ამიტომ **დ**'ს პირველადობა საეჭვოდ მიაჩნია და ვარაუდობს, რომ შეიძლება დღევანდელი **დოშდ** ფუძის მაგივრად ***შდოშდ**- გვქონოდა, რადგან ძველი ქართული **თ** სვანურში **შდ**'ს გვაძლევს (შდრ. ქართ. **თავგი**, სვან. **შდუგჟ**). ბუნებრივია ვიფიქროთ, რომ **შ** თანხმოვანი დროთა განმავლობაში თავკიდურ პოზიციაში ამ ლექსემას ჩამოსცილდა. ე. ი. ივ. ჯავახიშვილი სვან. **დოშდ**- ფუძის პირველ **დ**'ს მეორეულად მიიჩნევს და პირ-

ველადობას თ'ს ანიჭებს (ჯავახიშვილი 1979, 172). არნ. ჩიქობავამ ერთმანეთს დაუკავშირა ჭან-მეგრ. **თუ-თ-ა** „თვე, მთვარე“, ძვ. ქართ. **თ-თუე** „თვე“, სვან. **დო-შდ-ულ** „მთვარე“. სვანური **დო-** იგივე ფორმანტია, რაც **თუ-** ჭან. მეგრულ **თუ-თ-ა**ში და ძვ. ქართ. **თვ-თ-ე** (**თუ** ← **დუ-** (← || **დო-** სვან.) ნივთის კატეგორიის თავსართად მიიჩნია (ჩიქობავა 1942, 174).

სვანურ ენაში ერთიდან შვიდ დღემდე მთვარეს **მანხ დოშ-დულ** (ზს., ლშხ.), **მანხ დოშტულ** (ლნტ.) „ახალი მთვარე“ ჰქვია. ხშირად იხმარება მისი პოსტპოზიციური ფორმა — **დოშდულმანხ** (ბზ., ლშხ.), **დოშტულმანხ** (ლნტ.) სვანურ გამოქვეყნებულ ტექსტებში საკმაოდ ხშირად შეგვხვდა მთვარის ერთი განახლების, მთვარის ოცდაათდღიანი მოძრაობის აღსანიშნავად ტერმინი **დოშდულმანხ** „მთვარე ახალი“, რომელიც ერთი თვის ტოლფასია. მაგ.: **ქა ირწგახ ძარჟ ი სამ დოშდულმანხა** (ბზ., ქრ., 23) „იგვიანებდნენ ორ და სამ თვეს (მთვარე ახალს)“; **უსგუამ დოშდულმანხისგა მერარს ლამშია მამ ხარხ** (ბზ., ქრ., 123) „ექვსი თვე (მთვარე ახალში) ფუტკრებს (მწერებს) სამუშაო (მუშაობის პირობები) არ აქვთ“. შებრუნებული წყობა **დოშდულმანხ** ხშირად **მანხდოშდულ-**ის ნაცვლადაც იხმარება. მაგ.: **დოშტულმანხეი ანკად** (ლნტ.) „მთვარეახალზე (ახალი მთვარისი დროს) მოვიდა“.

ახალ მთვარესთან იყო დაკავშირებული ოჯახში სხვადასხვა რელიგიური რიტუალები. ყოველ ოჯახში ცხვებოდა ახალი მთვარისადმი მიძღვნილი **ღემეზირ-ები** „სალოცავი, შესაწირი პურები“. შღრ. **ლი-მზგრ** „ლოცვა“, **ლა-მზგრ** „სალოცავი“. მსხვილფეხა საქონლის შეწირვა (გაშვება) მთავარანგელოზის სახელზე ხდებოდა მხოლოდ ახალი მთვარის ორშაბათს. მონადირეებმა იცოდნენ, რომ **„მორელანლს ხანსიპხ ჭერსკანლ დოშტულ მანხეი** (ლნტ., 88, 17) „მყავე წყლებზე დადიან არჩვები მთვარე ახალზე“.

რვა დღიდან თოთხმეტ დღემდე მთვარეს, დიალექტების მიხედვით. **მეცნემ / მეცნამ დომდულ** (ზს., ლშხ.), **მეცნემ / მეცნამ დომტულ** (ლნტ.) „მზარდი მთვარე“ ჰქვია. შდრ. **ლი-ცხემ** „გაზრდა, მომატება“. მაგ., **ლადედე ჟენცხე** (ლშხ.) „დღემ მოიმატა“; **დომდულ იმხი** (ბზ., ლშხ.), **დომტულ იმანხი** (ლნტ.) „მთვარე ახლდება“; **დომდულ ადმგხან** (ბქ.), **დომტულ ადმანან** (ლნტ.) „მთვარე გაახლდა“. მთვარის განახლების დროს კარგია: თესვა, მშენებლობის დაწყება, მგზავრობა, საპატარძლოს დანიშვნა... **ხონა დომდულს ათშის ილანკირს გგემხ** (ბზ., ქრ., 113) „კარგ მთვარეს არჩევენ და საკირეს აშენებენ (დგამენ)“. **ხონა დომტულჟი ლგთაჟე ბეფშ ხონა ლერდი ლოქ ლი** (ლნტ.) „კარგ მთვარეზე დაბადებული ბავშვი კარგი გასაზრდელია“. ერთ-ერთი საქორწინო რიტუალი **ჰიშხი ლიფშდუნე, ლიფშდ(თ)უნანლ** „ფეხის ახსნა, აშვება, განთავისუფლება“, რომელიც სარძლოდ დანიშნული ქალის, საქმროს ოჯახში მოყვანისას სრულდებოდა, უეჭველად მაშინ უნდა ჩატარებულიყო, როცა მთვარე ათი დღის გახდებოდა. ამ შემთხვევაში ცოლ-ქმარი ერთმანეთს შეაბერდებოდა და კარგი შთამომავლობა ეყოლებოდათ (ხარაძე 1939, 88).

მ. ხართოლანის ნაშრომში, „ქართველი ხალხის მატერიალური კულტურის ისტორიიდან“, **ხონა დომდულ** „კარგი მთვარის“ სინონიმად შეგვხვდა **მეგჰე დომდულ** „გამძლე, მაგარი მთვარე“, **მეგჰე / მეგანჰ** „გამძლე“, **ლიგჰე** „გაძლება“. **გიჰ** „ძლება“; **განჰა / გეჰა** „გაძლება“; **ლე-გეჰ** „გასაძლები, დასაჭერი, დასაკავებელი“. ეს ძირი მ. ჩუხუამ დაუკავშირა ქართ. **გაწ-არ-ი** „გრძლად ნაგები მახე“ (საბა) ეტიმ. „საჭერი, დამჭერი“ ფუძეს. ს.-ქართვ. ***გაწ-** „დაჭერა, მახე“ → ქართ. **გაწ-არ-ი**, სვან. **განჰ || გეჰ || გიჰ** (ჩუხუა 2000-2003, 83).

განსაკუთრებით დიდი ყურადღება ექცეოდა, როგორი მთვარე იყო საპატარძლოს დანიშვნის დროს. **მოცქულან** „მოციქულები“ და ვაჟის ოჯახის წევრები, მხოლოდ კარგი მთვარის დროს (**ხონა დომდულ, მეგჰე დომდულ**) მიდიოდნენ საპატარძლოს ოჯახში, ქალის

დასანიშნად. რაც შეეხება ქორწილს, პატარძლის მოყვანას ვაჟის ოჯახში ამ დროს მთვარის ფაზას საგანგებო ყურადღება არ ექცეოდა, თუმცა სასურველი იყო კარგი მთვარე ყოფილიყო.

მეცნამ დომედულს „მზარდ მთვარეს“ ხუთშაბათიდან ხუთშაბათამდე **ცინცხალ დომედულ / დომეტულ** „ცინცხალი მთვარე“-ს უწოდებენ, ხოლო პარალელურად მთვარის ამ ფაზას სვანურის ყველა დიალექტში **ცინცხლარ / ცინცხლარ** „ცინცხლიანი“-ს. **ცინცხლარ**-ი ზუსტად ერთ კვირას მოიცავს და მთვარის ამ ფაზაში არ შეიძლება სახლისათვის საჭირო ხის მასალის მოჭრა, რადგან ის მალე ხმება და ფუჭდება. **ცინცხლარ დომედულეი ნაქვიც დირალს ბლილ ხესყი, დოსგ ქვერნი** (ლმზ., IV, 176, 32) „ცინცხალ მთვარეზე მოჭრილ დირეებს ჭია უჩნდება (უკეთდება), ადრე ლპება“, მაგრამ შეშის დასამზადებლად გამორჩეულად კარგი დროა, განსაკუთრებით, **ცინცხლარ**-ის კვირის ორი დღე — ორშაბათი და პარასკევი. **ალ ლადღარისა ზეჟი ლიმარე ხოჩა ლი** (ლმზ.) „ამ დღეებში შეშის დამზადება (მოჭრა) კარგია“. კარგია, აგრეთვე სანადიროდ წასვლა. მიიჩნევენ, რომ დაჭრილი ნადირი მალე კვდება. **ცინცხლარ**-ის **ნათხუიარ** (ბზ., ლნტ.), **ნათხურა** (ბქ.), **ნათხუიარე** (ლმზ.) „ნანადირევი“ (იგულისხმება ჯიხვი და არჩვი). დროის ამ მონაკვეთში, მონადირეების ცნობით, ისინი უფრო მეტად მოძრაობენ და ალბათობა მეტია, რომ მონადირე მათ გადაეყრება. ცინცხალი — 1. ნაპერწკალი, შხეფი. 2. ბრჭყვიალა, ხასხასა, ახალთახალი (ქეგლ); უხმარი (ლენხ.). ასლან ლიპარტელიანის ჩოლურული დიალექტის ლექსიკონში მითითებულია, ცინცხლობა — რაჭაში იმართებოდა და მთვარის ხატობას წარმოადგენსო. ხალხის წარმოდგენით, ცინცხლობის დროს ჭრილობა გვიან ხორცდება. ცუდია ამ დროს ავად განდომა, ავადმყოფი ძნელად მორჩება. აღსანიშნავია, რომ მზარდი მთვარის დროს ქურდები არ ქურდობენ, ეს განსაკუთრებით ეხებოდა საქონ-

ლის ქურდებს, რადგან ამ დროს ჩადენილი ქურდობა გაუხსნელი არ დარჩებოდა.

სვანურ ლექსიკონში მითითებულია მთვარის ერთ-ერთი ფაზის აღმნიშვნელი ლექსემა: **განუ** (ზს.), **გაჟანლ** (ბქ.) 1. „ნატეხი“ (**ღირიშ გაჟუ** (ბქ.) „პურის ნატეხი“), 2. „მთვარის ნახევარი რკალი“. **დეცუი დოშდლანუ განუ წუა** (ბზ.) „ცაზე მთვარის ნახევარი რკალი ჩანს“.

სვან. **განუ** „ნატეხი“ სამეცნიერო ლიტერატურაში დაკავშირებულია ქართ. **გალ** || **გლ** ძირთან, **გა-გალ-ვა** „დანაყვა“, **გლ-ა** „ჩეჩქვა“, ქიზიყ. **ნა-გალ-ი** „ნალეწი“; **გალა** (გურ.) „ნელი, სუსტი, თხელი (ითქმის სითხეზე)“. **გალა ღვინო** „სუსტი ღვინო“, **გალა ჩაი** „თხელი, ღია ჩაი“. საერთო-ქართველურ დონეზე აღდგენილია ***გალ** „ტეხა, დანაყვა, ჩეჩქვა“. ქართ. **გალ** — სვან. **განუ** || **გაჟუ-(ანლ)** ← **განლ**. აქვე შეიძლება მოვიტანოთ **ღგ-გალ-ე** „დავრდომილი“ (ა. ლიპარტელიანი) ე. ი. დასუსტებული, გატეხილი (ჩუხუა 2000-2003, 80).

გოში დოშდულ „სავსე მთვარე“, „ბადრი მთვარე“. სავსე მთვარეობა სამი დღე გრძელდება და იტყვიან: **დოშტულ ივანშმანლ** „მთვარე ვანშმობს“. 17, 18, 19 დღიან მთვარეზე იტყვიან **ჩვედჟანშმან დოშდულ** (ლშხ.) „ივანშმა მთვარემ“. ახალ სახლში გადასვლისათვის განსაკუთრებით კარგ დღედ ითვლებოდა 17 დღიანი მთვარე. სავსე მთვარის ფაზაში კარგია ხის მოჭრა. ამ დროს დაბადებული ადამიანი დიდხანს ცოცხლობს. ბალსქვემოურ დიალექტში **გოში დოშდულ**-ის პარალელურად გვაქვს **ღგკელპეტე დოშტულ** „მოკალაპოტებული მთვარე“, **ღგ-** — **ე** კონფიქსია. ფუძეა **კალპეტ** „კალაპოტი“. კალაპოტი იგივეა, რაც ყალიბი (ქეგლ). **კალპეტ** „წყლის გზა კლდეებში ჩაკრული“ (ლიპარტელიანი 1994, 156).

სავსე მთვარეობას მოჰყვება მთვარის კლება, მთვარის ამ ფაზას ლენტეხურ დიალექტში **სკან** **დოშტულ** „ვიგნითა მთვარე“, ხოლო ლაშხურ დიალექტში **სგა ლუჭონე დოშდულ** „მოხვეული, მობრუნებული მთვარე“, ან **მეკუდარ დოშდულ** „კლებადი მთვარე“;

ფუტეა -**კუედ**-, შდრ. **ლი-კუედ-ე** „მოკლება, დაპატარავება“. აღნიშნულ ფუტეს უკავშირებენ ქართულ **კვდ-ომ-ა**, **კუედ**- ფუტეებს. **იკუედე დომედულ / დომეტულ** „იკლებს მთვარე“ ჰქვია. **ბაბად ამ ზნჷ სურჷ ნდკჷიდ** (ლნტ.) — „ბაბუამ წელს ძალიან მოიკლო (ბაბუა ძალიან მოხუცდა)“. მთვარის კლების დაწყებიდან თხუთმეტი დღის შემდეგ, როცა მთვარე ოდნავ ჩანს **ლგბაქე დომედულ** — „დალევული, დამცხრალი მთვარე“ ეწოდება. **ადბაქან დომედულ** „გაქრა, გაილია მთვარე“, შდრ. **ი-ბჷქ-ი** „ქრება, უჩინარდება“. გარდა ამისა, მთვარის ამ ფაზას ლაშხურ დიალექტში **მეშდხე დომედულ**, ხოლო ლენტეხურში **მეშტხე დომეტულ** „გათავებული, შემოლევული მთვარე“ ჰქვია.

სამი დღის განმავლობაში მთვარე არ ჩანს, ამ დროს მთვარეს **ჷინმაჩ, ჷინმაჩარ** (ბზ., ლნტ.) **ჷინმაჩარ** (ლშხ.) „უჩინმაჩინ“-ს უწოდებენ. **ჷინმაჩარ** „მთვარის განახლების კვირა ძალი“ (ლიპარტელიანი 1994). ქართ. **უჩინარი** „დასანახავად უხილავი, დაუნახველი“ (საბა). **ჷინმაჩინი** „ვინც გაუჩინარებულია, შეუმჩნეველია, ვისაც ვითომდა გაუჩინარების უნარი აქვს“ (ქეგლ). ამ დროს გაჩენილი საქონელი კარგია და მას სანაშენედ ზრდიან.

თქმულების მიხედვით **ეშხუ მახას** „ერთ ახალს“, ერთი დღის მთვარეს მხოლოდ არჩვები ხედავენ. **მერმე მახას** „მეორე ახალს, ორი დღის მთვარეს“ თევზებიც ხედავენ, **მესემე მახას** „მესამე ახალს, სამი დღის მთვარეს“ უკვე ადამიანიც ხედავს.

კარგ მთვარეზე დაბადებული პირი მიჩნეული იყო კეთილი ფეხის მქონე ადამიანად. მას ირჩევდნენ ახალ წელს ოჯახის მეკვლედ. განსაკუთრებით კარგ დღედ ითვლებოდა ის ახალი წელი, რომელიც ახალ მთვარეს დავემთხვეოდა. ვ. ბარდაველიძის ცნობით, კარგი იყო ახალ მთვარეზე ყოველგვარი მუშაობა. როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, გამორჩეულად კარგ მთვარედ ითვლება 17, 18, 19 დღის მთვარე. ამ დღეებს უკავშირდებოდა ის ტრადიცია, რომ ხორბლის ახა-

ლი მოსავლის ფქვილისაგან გამომცხვარ პურზე პირველად ბედნიერ მთვარეზე დაბადებულ ადამიანს უნდა დაედგა კბილი. ამ რიტუალს **ლიშგნი** (ზს.), **ლიშგენ** (ლშხ.), **ლიშკენი** (ლნტ.) „გასინჯვა (გემოს)“ ჰქვია, **აშგნი** „სინჯავს (გემოს)“. მხოლოდ ამ რიტუალის ჩატარების შემდეგ შეეძლო ოჯახს ახალი მოსავლის საკვებად გამოყენება.

ახალი წლის შემდეგ პირველი სამი დღე კვიმატიან, მეტად უკუღმართ დღეებად ითვლებოდა. კარგი იყო თუ კვიმატობა 9 ან 7 დღის მთვარეს დაემთხვეოდა (ბარდაველიძე 1939, 180).

ხშირად ბალსქვემოურ დიალექტში ხარს ან ძროხას შუბლზე თეთრი ნიშნით **დოშდულაილ**-ს „მთვარისა“ს არქმევდნენ; **დოშდულაილ ლეთარ** (ბზ.) „მთვარიანი ღამეები“. მთვარეულის აღსანიშნავად ლაშხურ დიალექტში იხმარება **დოშდულაი** „მემთვარია“, ხოლო ლენტეხურში **დოშტულა მეჭემანა** (ლნტ.) „მთვარის მადევარი“, **ხოჩა დოშტულაი ლგთაჟე ბეფშ ხოჩა ლერდი ლოქ ლი** (ლნტ.) „კარგ მთვარეზე დაბადებული ბავშვი კარგი გასაზრდელია“.

დოშდ ფუძიდან იწარმოება სვანურში კვირის პირველი დღე **დოშდ-იშ** / **დუჟედ-იშ** (ბზ.), **დეშდ-იშ** (ბქ.), **დოშდ-იშ** (ლშხ.), **დუჟეშტ-იშ** „ორშაბათი (მთვარისა)“. **-იშ** ნათ. ბრუნვის ნიშანია. შდრ. მეგრ **თუთაშხა**, ჭან. **თუთაჩხა** „ორშაბათი (მთვარის დღე)“, შდრ., აგრეთვე, სვანურში არსებული **დუჟეშდი ლადედ** (ბზ.), **დოშდი ლადე დ ი** (ლშხ.), **დეშდი ლადედ** (ბქ.), **დუჟეშტი ლადედ** (ლნტ.) „ორშაბათი დღე (მთვარის დღე)“.

კვირის დღეებს შორის **დუჟეშდიშ** გამორჩეულ, სხვადასხვა რელიგიური რიტუალების დასაწყის დღედ ითვლება. ორშაბათ დღეს არ შეიძლება საცქიველის გაცემა. ამ დღეს სვანები ცდილობენ დილით ადრე პირველად კეთილი, კარგი ფეხისა და თვალის გარეშე ადამიანი დაინახონ (ასეთი ადამიანები ცნობილი იყო სოფელში). **ხოჩა ჰიშხიშ ი თჳმი ამსუანდ** (ლშხ.) „კარგი ფეხის და თვალის

ადამიანი“, რომელსაც **მე-დოშდ-იშ** (ლშხ.), **მე-დჷეშტ-იშ** (ლნტ.) „მეორშაბათე“ ეწოდება. ორშაბათს ერთმანეთთან შეხვედრის დროს იტყვიან: **ხოჩა დოშდი მიშუ ჯარ** (ლშხ.) „კარგი ორშაბათის კვირამც (ორშაბათ კვირა) გქონდესო“.

დოშდიშ-თან, ე. ი. ორშაბათ მთვარის დღესთან, ივ. ჯავახიშვილის ცნობით, რამდენიმე წარმართული დღეობაა დაკავშირებული, რომელთაც დღეს ქრისტიანული ელფერი მიუღიათ. აღდგომის წინა ორშაბათი ქრისტიანულად ვნების კვირის ორშაბათია, სვანურად **ჰე-რიაშ დეშდიშ** (ბქ.) „ემაკის ორშაბათი“, **ჰიმაკარე დოშდიშ** (ლშხ.) „ჰინკების, ავი სულების ორშაბათი“. ამ დღეს იწყება სააღდგომოდ ოჯახიდან ემშაკების განდევნა. **ქორა ლიწულიანი** (ლშხ.) „ოჯახის გაწმენდა“. **დჷეშდიშ**ს „ორშაბათს“ და **დოშდულ**ს „მთვარეს“ უკავშირდება ერთ-ერთი დღესასწაული **ლამპრობ** „ლამპრობა“, რომელიც ორშაბათობით იმართება. **ნამპარ დჷეშდი ლადედ** „ლამპრობის ორშაბათი დღე“. ქრისტიანული კალენდრით დაახლოებით იგივეა, რაც მირქმა, რომელსაც სვანეთში **სჷიანობ, სჷიანიშ** „სვიმონობა“ ჰქვია. სწორედ სვიმონმა მიირქვა ყრმა მაცხოვარი ამ დღეს.

წარმართული სარწმუნოებიდან უნდა იყოს შემორჩენილი სვანეთში ადრე გავრცელებული რიტუალი, რომელიც ორშაბათს ამოყვანილი ყველის — **ნადოშდიშ თაშ** (ლშხ.) „ნაორშაბათევი ყველი“, **დეშდიშია თაშ** (ბქ.) „ორშაბათის ყველი“ ჭამას უკავშირდება. იმ დღეს ამოყვანილი ყველი მამაკაცებს არ ეჭმეოდათ. **დჷეშდი ნაჷაღჷ თაშარს ჟი იზვერდახ შდაშუ** (ბზ., ქრ., 12) „ორშაბათს ამოყვანილ ყველს ცალკე აგროვდნენ“. ამ ყველისგან გამომცხვარ ხაჭაპურებს კერასთან, მიწას სწირავდნენ ქალები ხმის ამოუღებლად და იქვე მიირთმევდნენ. სვანურის ყველა დიალექტში ამ ყველისაგან გამომცხვარ **თაშარ ლემზგარარს** „ყველიან, შესაწირ სეფისკვერებს“ **დულ**ს უწოდებენ, ხოლო ამ რიტუალის ჩამტარებელ ქალებს **მე-დულჷაღ** „მედულე“. ბალზემოურ ტექსტებში ამ სახის ხაჭაპურის

სახელად დადასტურდა აგრეთვე **დუღუჭარ** „მდუღარება“. **დუღუჭარს საყლან სგელდ მენჯე ქუთუჭარს** (ბზ., ქრ., 12) „მდუღარებას (მდუღარეს) უწოდებდნენ სქლად გამომცხვარ ხაჭაპურებს“.

საინტერესოა, აგრეთვე, ყველიერის ორშაბათი დღის სახელწოდებები: **თუეთნე დოშდიშ / დუეშდიშ** (ბზ.) „თეთრი ორშაბათი“; **თუეთნე დოშდიშ იბნი ლგჯორაშ ი თაშორა ლიზობ** (ლშხ.) „თეთრ ორშაბათს იწყება რძის ნაწარმის და ყველეულის ჭამა“. ყველიერის მომდევნო ორშაბათს სვანურად **მეშხე დოშდიშ** „შავი ორშაბათი“, ან **უტკუნ დოშდიშს** „ბნელი ორშაბათი“ ეძახიან. **უტკუნ** „ბნელი“, შდრ. ქართ. უკუნს, უკუნი ღამე. ქრისტიანული კალენდრით **მეშხე, უტკუნ დოშდიშ** „შავი, უკუნი ორშაბათის“ დიდმარხვის დაწყების პირველი დღეა და მორწმუნეები ამ დღეს მძიმე მარხვას იცავენ, რამაც განაპირობა ამ ორშაბათის სახელი. ბალსზემოურ ტექსტებში შეტანილია დღესასწაული სახელწოდებით **ფხუ**, რომელიც ყველიერის აღების მეორე დღეს, ორშაბათს იწყებოდა. **ყველიერე აღაბ მერმა ლადალ დუეშდიშ ლი (ფხუ)** (ბზ., ქრ., 13) „ყველიერის აღების მეორე დღეს, ორშაბათს არის ფხუ“. **აღ ლადალ იბნოლდახ ნიშგვეამეყ ფხუგარუ** (ბზ., ქრ., 13) „ამ დღეს იწყებოდა ჩვენთან ფხუები“.

მ. საღლიანის ცხუმარულ ტექსტებში დადასტურებულია ორი **ფხუ**’ს არსებობა. ორივე **ფხუ** იწყებოდა ორშაბათ დღეს ე. ი. მთვარის დღეს. 1. **ყუელერიშ დეშდიშს შუანარ თუეთნე ფხუს ხატულის** (ბქ.) „ყველიერის ორშაბათს სვანები თეთრ ფხუ ეძახიან“. 2. **თეთნე ფხუს ხაჭიმე მეშხე ფხუ... აღ დრეჭა ლგჯორაჟე მანგუეშ იმარგდა** (ბქ.) „თეთრ ფხუს მოსდევს შავი ფხუ... ამ დროს სახსნილო არაფერი შეიძლება (ვარგობს)“.

ირკვევა, რომ ეს დღესასწაული იმართებოდა ყველიერის კვირის ორშაბათს (მთვარის დღეს) და მთელი კვირა გრძელდებოდა

თუენე ფხუ „თეთრი ფხუ“, ხოლო ყველიერის მომდევნო დიდმარხვის ორშაბათიდან მთელი კვირა იყო **მეშენე ფხუ** „შავი ფხუ“.

სამეცნიერო ლიტერატურიდან ცნობილია, რომ პ. ჭარაიამ ქართ. **ზა-ფხულ-ი**, სვან. **ლუ-ფხუ** „ზაფხული“ და აფხ. **ა-ფხენ** — ერთმანეთის მონათესავედ მიიჩნია. არნ. ჩიქობავა ამ დაკავშირებას საფუძვლიანად მიიჩნევს და აღნიშნავს, რომ სწორია ამ სიტყვის ერთი ნაწილის ეტიმოლოგიური გააზრიანება „თბილის“ საფუძველზე, და მეცნიერი იქვე აგრძელებს, **ზ** სვანურად წელიწადს ნიშნავს, **ზა-ფხ-ულ** „წლის თბილი დრო“, „თბილი სეზონი“. სვამს კითხვას იმის შესახებ, **ფხ-ულ** ფუძე მარტივია თუ ნაწარმოები. აქვე მოჰყავს შესადარებლად სვან. **ლუ-ფხ-უ** და განმარტავს, რომ **ზა-ფხ-ულ** სახელში **-ულ** უნდა გამოიყოს (ჩიქობავა 1942, 43). თუ გავითვალისწინებთ სვანურში დადასტურებულ **ფხუ**ს „დღესასწაულს, რომელიც იმართებოდა გაზაფხულის პირზე, რადგან ყველიერი და დიდმარხვის კვირა ემთხვევა გაზაფხულის პირველ თვეებს — თებერვალს ან მარტს. სავარაუდოდ დღესასწაული **ფხუ** იმართებოდა სითბოს დადგომასთან დაკავშირებით. მით უმეტეს, რომ ამავე დღეებში ქალები კერასთან მიწას სწირავდნენ **ლემზერებს** „სალოცავ პურებს, სეფისკვერებს“, რომ მიწა მალე გამთბარიყო.

იმავე ტექსტში ვკითხულობთ: **მიუ აღ დრეჟისგა ხოშილ ამ-უხე ზურალწარს** (ბქ.) „მზე ამ დროს უფრო მეტად აშავებს ქალებს“. აშკარაა, რომ სვან. **-ფხუ-** გაზაფხულის, სითბოს დადგომისადმი მიძღვნილი დღესასწაულია და ის უთუოდ უკავშირდება აფხ. **აფხენ**, **ა-ფხნარა**ს „სითბო“. ასევე **ფხუ** ფუძე გვაქვს ქართ. **ზა-ფხულ-ი**, **გა-ზა-ფხუ-ლ-ი**, სვან. **მა-ლ-ფხ** (ლნტ.), **ლუ-ფხუ** (ზს., ლშხ.) „გაზაფხული“ სახელებში. ლნტ. **მალფხ'ჟ'**, როგორც ჩანს **ლუ-ფხუ**ზე მათვსართის დართვით არის მიღებული.

ცნობილია, რომ პ. ჭარაიამ ერთმანეთს დაუკავშირა ლაზ. **მა-ფხ-ა** „მოწმენდილი ცა, მზიანი, ნათელი დღე“... და სვან. **მე-ფხ-ე**

„მოწმენდილი ცა“, **ი-მე-ფხ-ნლ** „იღარებს“, **ქ-ნდ-მე-ფხ-ან** „გამოიღარა, ცა მოიწმინდა“.

ლაზური **ფხ-** და სვანური **ფხ-** ერთმანეთს კანონზომიერად შესატყვისებთან. გ. კლიმოვა საერთო-ქართველური ფუძე-ენისთვის აღადგინა ***მე-ფხ-ე** რქეტიპი (ფენრიხი, სარჯველაძე 2000, 480).

სავარაუდოა, რომ აღნიშნული ლექსემების ძირს უკავშირდება სვანური **ფხუ (ფხუ-წრ-უ)** — სიტბოსადმი მიძღვნილი დღესასწაული. პირველი **თუეთუნი ფხუ** „თეთრი ფხუ“ იწყებოდა ყველიერის ორშაბათს (მთვარის დღეს) და მეორე — **მეშხე ფხუ** „მავი ფხუ“, ასევე დიდმარხვის ორშაბათს (მთვარის დღეს) და გრძელდებოდა მთელი კვირა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. **ჯავახიშვილი 1979** — ივ. ჯავახიშვილი, ქართული ერის ისტორია, ტ. I თბილისი, 1979.
2. **თოფურია 1979** — ვ. თოფურია, შრომები, III, 1979.
3. **ნიჟარაძე 2007** — ბ. ნიჟარაძე, ქართულ-სვანურ-რუსული ლექსიკონი, თბილისი, 2007.
4. **ჩიქობავა 1942** — არნ. ჩიქობავა, სახელის ფუძის უძველესი აგებულება ქართველურ ენებში, თბილისი, 1942.
5. **ჩუხუა 2000-2003** — მ. ჩუხუა, ქართველურ ენა-კილოთა შედარებითი ლექსიკონი, თბილისი, 2000-2003.
6. **ლიპარტელიანი 1994** — ა. ლიპარტელიანი, სვანურ-ქართული ლექსიკონი (ჩოლურული კილო), თბილისი, 1994.
7. **ფენრიხი, სარჯველაძე 2000** — ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, თბილისი, 2000.

8. **ბარდაველიძე 1939** — ვ. ბარდაველიძე, სვანურ ხალხურ დღეობათა კალენდარი I, ახალიწლის ციკლი, თბილისი, 1939.
9. **ხარაძე 1939** — რ. ხარაძე, დიდი ოჯახის გადმონაშთები სვანეთში, თბილისი, 1939.
10. **თოფურია, ქალდანი 2000** — ვ. თოფურია, მ. ქალდანი, სვანური ლექსიკონი, თბილისი, 2000.
11. **ქეგელ 1950-1964** — ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, თბილისი, 1950-1964.

Elisabed Gazdeliani

Towards the structural-semantic analysis of the vocabulary connected with *mtvare* ‘moon’ in Svan

Summary

The paper represents an attempt of a structural and semantic analysis of *mtvare* ‘the moon’ in Svan.

It was cleared out that an order of Svan man’s life according to a moon calender is preserved even today. Though Pagan and Christian rituals are often coincide to each other.

მეღვა საღლიანო

სვანურ ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამებში დაფიქსირებული ზოგი არქაული სიტყვის წარმომავლობის შესახებ

ფრაზეოლოგიზმის განმსაზღვრელი ნიშანი, სამეცნიერო ლიტერატურაში არსებული მოსაზრების თანახმად, ისაა, რომ შემადგენელი ელემენტების ფორმალური დამოუკიდებლობის ფონზე ახასიათებს შინაგანი მთლიანობა. სწორედ ამ შემადგენელი ელემენტების ურთიერთკავშირისა და მთლიანად ლექსიკასთან მიმართების მიხედვით გამოყოფენ ოთხ ძირითად ჯგუფს (Степанов 1975, 56):

1. ფრაზეოლოგიური მთლიანობა, როცა შემადგენელი ნაწილების კავშირი მაქსიმალურია და ვერ ხერხდება მათი მნიშვნელობების მიხედვით ფრაზეოლოგიური მნიშვნელობის მოტივაციის დადგენა, ასეთ შემთხვევაში ფრაზეოლოგიზმის ერთი ან ორივე შემადგენელი ელემენტი გაუგებარია (მაგ., ქართ.: **იხტიბარს არ იტენს, აბრუს არ იტენს, ბაიბურში არაა** და ა. შ. — **იხტიბარი, აბრუ, ბაიბური** თანამედროვე ქართველისათვის გაუგებარია);

2. ფრაზეოლოგიური ერთიანობა, როცა ისინი სემანტიკურად განუყოფელია, თუმცა ყველა შემადგენელი სრულმნიშვნელოვანი სიტყვაა, მაგრამ არაა მოტივირებული (მაგ., ქართ.: **პირს მიჰყოფს — გალანძღავს; ენას შეუბრუნებს, სიტყვას შეუქცევს — შეეპასუხება...**);

3. ფრაზეოლოგიური სიტყვათშეერთება: ფრაზეოლოგიური მნიშვნელობა, მართალია, შემადგენელი ელემენტების მნიშვნელობათა ჯამს არ უდრის, მაგრამ მოტივაცია გასაგებია. მაგ., ქართ.: **ენას ზურგში იტყაპუნებს, ენით ზურგს იფხანს, თავზე ნაცარს იყრის**. პირველი ორი მაგალითი ხაზს უსვამს იმას, რომ ვილაცას გრძელი ენა აქვს და ამიტომ ბევრს ლაპარაკობს; მესამე მაგალითის მოტივაცია კი აწ დავიწყებულ სახალხო ჩვეულებაში მდგომარეობს. როგორც ცნობილია, ძველ საქართველოში დიდი მწუხარების ნიშნად მართლაც იყრიდნენ თავზე ნაცარს;

4. ფრაზეოლოგიური გამონათქვამი, როცა გამოთქმა ომონიმურია: გვხვდება თავისუფალ შესიტყვებადაც და ფრაზეოლოგიური მნიშვნელობითაც. **კოვზი ნაცარში ჩაუვარდა** — შეიძლება აღნიშნავდეს რეალურ სიტუაციასაც — მართლა ჩაუვარდეს ვინმეს კოვზი ნაცარში, მაგრამ ამავე გამონათქვამს ქართულში აქვს ფრაზეოლოგიური მნიშვნელობაც — იმედი გაუცრუვდა, რასაც ელოდა, არ გამოვიდა. რო-

გორც ჩანს, მოხდა თავისუფალი შესიტყვების ფრაზეოლოგიზაცია. გამოდის, რომ ენობრივი კოლექტივის ცნობიერებაში აღნიშნულმა გამოთქმამ ფრაზეოლოგიური მნიშვნელობა შეიძინა ანუ დამატებითი ნიუანსით დაიტვირთა (ცოცანიძე 1999, 219-220)¹

ფრაზეოლოგიზმის აღნიშნული ოთხი სახეობიდან ნიშანთაგან ჩვენ აქ მხოლოდ პირველ ჯგუფს შევხვებით. ეს არის ფრაზეოლოგიური მთლიანობა, როცა შემადგენელი ნაწილების კავშირი მაქსიმალურია და ვერ ხერხდება მათი სემანტიკის მიხედვით ფრაზეოლოგიური მნიშვნელობის მოტივაციის დადგენა.

ის, რომ ბევრი სვანური იდიომის ახსნა დღეს უკვე თითქმის შეუძლებელია, ამისი მიზეზი, ალ. ონიანის აზრით, უნდა ვეძიოთ იმაში, რომ სათანადო მოვლენა, რომელიც რაიმე ისტორიულ ფაქტთან არის დაკავშირებული, ისტორიაში არ არის ფიქსირებული. ვინაიდან მათი წარმოშობის საფუძველი არ ვიცით, ამიტომ მათი ეტიმოლოგიის გარკვევა, რასაკვირველია, ჭირს (ონიანი 1954, 139).

ჩვეულებრივ, ფრაზეოლოგიზმები, როგორც ცნობილია, ხალხის წიაღში იბადება, რომელიც თავის მეტყველებაში ამკვიდრებს მახვილგონივრულ, ხატოვან გამონათქვამებს. მათი პირველწყარო ძირითადად მწერლები არიან, თუმცა ხშირ შემთხვევაში სრულიად გაურკვეველია, კონკრეტულად საიდან გაჩნდა ან დამკვიდრდა ესა თუ ის გამონათქვამი. ცხადია, უმწერლობო ენებში ბევრად უფრო რთულია ამა თუ იმ გამონათქვამის პირველწყაროს მიგნება წერილობითი წყაროების უქონლობის გამო.

ისევე, როგორც ბევრ სხვა ენაში, სვანურშიც მოიპოვება მთელი კორპუსი ისეთი ფრაზეოლოგიზმებისა, რომლებიც ქმნიან მთლიან სტილისტურ პლასტს და მათ სხვა ენაში ანალოგი არ მოეძებნებათ. სწორედ ამგვარ იდიომატურ გამონათქვამებზე გვქონდა საუბარი საენათმეცნიერო ძიებანის XXXIII ნომერში დაბეჭდილ ერთ-ერთ სტატიაში „**სვანური ენისათვის დამახასიათებელი სპეციფიკური იდიომები ანუ იდიომატური ლაკუნები**“ (2011 წ.). აღნიშნულ სტატიაში შეძლებისდაგვარად წარმოვადგინეთ სვანურ ფრაზეოლოგიზმებში დაფიქსირებული ისეთ ლექსიკური ერთეულები, რომელთა ეტიმოლოგიის დადგენა გარკვეულ სიძნელებებთან არის დაკავშირებული, ვინაიდან ისინი

---

¹ ეს კლასიფიკაცია სრულყოფილი არაა, მაგრამ, რაკი უკეთესი ჯერჯერობით არ ჩანს, ჩვენ მას ვემყარებით.

შემონახულია გაქვავებულ გამონათქვამებში და დიდია მათი მნიშვნელობა ენის ისტორიის კვლევა-ძიებისას (მაგ.: **ლარქენდ ლგენე** „ყოჩაღი, სწრაფი“, **კიკებერ ახბეკ** „ჩააცივდა, ჩააჯინდა“, **დოს ხოსიბ** „ცქმუტავს, მოუსვენრობს, საკუთარ ტყავში ვერ ეტევა“, **ქაბაბანძე ჭიჭუნარდ ეთსიბდა** „არ მოიხარმა, დიდი დრო დასჭირდა“, **გელა ლახუ ენცნიპ** „ბევრი იარა, ცხრა მთა გადაიარა“, **სგრიგაგას** „ჟი“ **ხაგ** „აწრიალებულია, ვერ ისვენებს, სულ დადის“, **სგუნად ლიგენე** „ამოწყვეტა, ამოჟღერტა“, **ბოლეკდ ლიკედ** „ამოწყვეტა, ამოჟღერტა“, **მეკუმად ლიგენე** „გაფრთხილება“, **ჰანდოდენუს ლიგენე** „ხმაური, აურზაური, ჩხუბი“, **წინალდ ი წირკამწლდ ლიბლრკე** „სრულიად მოსპობა, განადგურება“, **ინდირკის ოსგემ!** „უხვი სუფრა არ გავლშალო!“ **ფისეგარგასისგოდუ ხარ ლაქუნ!** „ჯოჯოხეთი იყოს მისი სამკვიდრო!“ **ორიონ-კორიონს ხაკილ** „გაფანტა“, **სინტი-პინტის აჩადხ** „გაიფანტენ“, **სადარ-კუდარ ჭაჭარლექუა ხაკილ** „გალანძლა, გათათხა“ და მრავ. სხვ.)¹.

ამ ფრაზეოლოგიურ ერთეულებში მონაწილე სიტყვათა მეტი ნაწილი არქაულია და საერთო სიტყვათხმარებიდან გამოსული. ისინი გვხვდება, ძირითადად, მყარ შესიტყვებებში, — სხვა სიტყვებთან მჭიდრო კავშირში. შესაძლოა, ამ არქაულ ფორმათაგან ზოგი უცხოური წარმოშობისაც აღმოჩნდეს.

თარგმანის თეორიისთვის ფრაზეოლოგიზმების ეტიმოლოგიას, როგორც ეს საენათმეცნიერო ლიტერატურიდანაა ცნობილი, დიდი მნიშვნელობა არა აქვს, მთავარი ფრაზეოლოგიური გამონათქვამის აზრის გადმოცემა და ამავდროულად მისი ხატოვანების შენარჩუნებაა, რასაც, შესაბამისად, მთარგმნელის პროფესიონალიზმი და ნიჭიერება განაპირობებს.

ენათმეცნიერები ფრაზეოლოგიზმების თარგმნის სიძნელეს რამდენიმე მიზეზით ხსნიან:

1. ერთ-ერთი მიზეზი, როგორც უკვე ითქვა, ისაა, რომ ყოველ ენაში მოიპოვება მთელი კორპუსი ისეთი ფრაზეოლოგიზმებისა, რომლებიც ქმნიან მთლიან სტილისტურ პლასტს და მათ სხვა ენაში ანალოგი არ მოეძებნებათ (ჩხვიმიანი 2004:82). ბუნებრივია, რომ სვანურშიც გვხვდება ბევრი ისეთი ფრაზეოლოგიური ერთეული, რომელთაც შეუძლებელია სხვა ენაზე მოეძებნოს ფრაზეოლოგიური შესაბამისობანი.

---

¹ აქ წარმოდგენილ ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამებში დაფიქსირებული ზოგიერთი არქაული ლექსიკური ერთეულის წარმომავლობის დადგენა მეტნაკლებად შეეძლებოდა.

2. ფრაზეოლოგიზმების თარგმნის სიძნელის მეორე განმაპირობებელ ფაქტორად თვლიან ბევრი მათგანის ეროვნულ კოლორიტს, რომელშიც ასახვას ჰპოვებს ამ ენის მატარებელი ხალხის ცხოვრების ისტორია, გეოგრაფია, საყოფაცხოვრებო და კულტურული რეალიები, რომელთა დეკოდირება თარგმანის ენაზე ხშირად შეუძლებელი ხდება... (იქვე, 83). ტერმინ „რეალია“-ს თარგმანის თეორიაში ორნაირად იყენებენ: ერთის მხრივ, მასში გულისხმობენ ამა თუ იმ ერისათვის დამახასიათებელ ნებისმიერ ფაქტს (მატერიალური კულტურის საგნები, საკუთარი სახელები, გეოგრაფიული სახელწოდებები, ისტორიული მოვლენები და სხვ.) და, მეორე მხრივ, იგულისხმება ის სიტყვები და სიტყვათმეერთებები, რომლებიც სწორედ ამ ფაქტებს აღნიშნავენ.

ფრაზეოლოგიაში რეალიები, როგორც ცნობილია, აისახება ორი გზით: მისი აღმნიშვნელი შეიძლება იყოს **ფრაზეოლოგიზმის ცალკეული ლექსიკური კომპონენტი** ან **მთლიანი ფრაზეოლოგიური ერთეული**. ორივე შემთხვევაში ფრაზეოლოგიური ერთეული სპეციფიკური ეროვნული კოლორიტის მატარებელია, რაც განპირობებულია არა მარტო **ლინგვისტური**, არამედ **ექსტრალინგვისტური** ფაქტორებითაც (იქვე, 83-84).

აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ იდიომის განსაზღვრაში ზოგჯერ ისეთ ნიშნულობაზეც არის ყურადღება გამახვილებული, როგორიცაა, მაგალითად, **ლექსიკური ან გრამატიკული არქაიზმების არსებობა იდიომში**. აღნიშნულ საკითხზე საინტერესო მოსაზრებები აქვს გამოთქმული რ. პოპოვის, რომლის მოსაზრების თანახმად, ენაში ძველი ელემენტების შემორჩენის ერთ-ერთ მოქმედ ფაქტორს წარმოადგენს ფრაზეოლოგიზაცია. იგი ერთმანეთს უღარებს მონათესავე ენათა იდიომებს და დასკვნის: „იგივეობრივი ფრაზეოლოგიზმების ჯგუფს ქმნიან ძირითადად ისინი, რომლებიც თავის სტრუქტურაში არქაულ ელემენტებს შეიცავენ და წარმოშობით შედარებით ძველ ერთეულებს წარმოადგენენ“ (პოპოვი 1956, 401).

მიუხედავად რ. პოპოვის ამ დასკვნისა, მეცნიერთა ერთი ნაწილი, არქაულ ერთეულებს არ თვლის იდიომისთვის სპეციფიკურ ნიშნად (ონიანი 1954, 241; თაყაიშვილი 1961, 26).

სვანური ენისათვის დამახასიათებელ სპეციფიკურ იდიომებზე (*resp.* იდიომურ ლაკუნებზე) მუშაობისას ჩვენც ა. ონიანისა და ა. თაყაიშვილის თვალსაზრისი გავიზიარეთ და აღვნიშნეთ, რომ „ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამებში ფიქსირებული ლექსიკური და გრამატიკული არქაიზმები არ უნდა იყოს მიზეზი მათი იდიომატურობისა, რადგანაც

საანალიზო ერთეულთა უმრავლესობა არ განიხილება როგორც არქაიზმი“ (სალოიანი 2011, 232).

წინამდებარე ნაშრომში შეძლებისდაგვარად შევეცდებით სვანურ ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამებში დაფიქსირებული ზოგიერთი არქაული ლექსიკური კომპონენტის წარმომავლობის გარკვევას.

სვანურ ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამებში არსებული შესატყვისობათა გათვალისწინებით ზოგი ლექსიკური კომპონენტი **საერთო-ქართველური დონის მონაცემი** აღმოჩნდა, ზოგი მათგანი კი **სხვა ენათაგან ნასესხები**, რომელთაგან ზოგი უცვლელად შემოინახა სვანურმა, ზოგმა კი მნიშვნელოვანი ფონეტიკური ცვლილებები განიცადა. როგორც მასალაზე დაკვირვებამ აჩვენა, ნასესხებ ფორმათა მეტი წილი ქართულის გზით არის შემოსული სვანური ენის დიალექტებში. უფრო მეტიც, სვანურმა ბევრი ისეთი საერთოქართველური არქაული ფორმა შემოინახა ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამებში (იდიომებში, წყევლის, დალოცვისა და მისალმების ფორმულებში), რომლებიც დღევანდელ სალიტერატურო ქართულში უკვე აღარ ფიქსირდება; ისინი, ძირითადად, ქართული ენის დიალექტებს შემორჩა.

1. **დრიზიშ ლიდნე** „ხმის გამოცემა ძირს დაცემისგან, ზღართან (ზედმიწ. — **დრუზ**-ვის გაღება)“

... **წმირმდ ... წწსჟილ ხოშაუსჟახჟიშ დჟჟ მჰყმჰყ ფოყ ჟიქაქა ი ეგჟჟჰრ ათლანდა დრიზ გიმ ლეჟჟერ დეცეგიმდ ლიქჟთუნ'დბინე** (ბქ., სვან. პრ. ტექსტ., II, 1957, 261:31-33) „ამირანმა მოიქნია გვერდზე უზარმაზარი ბაყბაყ დევი და იმისთანა ზღართანი გააღინა მიწაზე, რომ ცა და მიწა გაინძრა („ამირან-მა მოიქნია უზარმაზარი **დევი**-ი **ბაყბაყ**-ი თეძოს ზემოთ და იმ-გვარ-ი **დრუზ**-ვა გაიღო მიწის¹ ზემოთ, რომ **ცა**-მიწამ ქანაობა დაიწყო“)

ქართ. **დრუზ**-ვა „ლონივრად, ძლიერად დარტყმა (კეტისა, ქვი-სა...)“ : მეგრ. **დრუზ**-უ-ა „დრუზვა; სროლა, მორტყმა (ქვისა და მისთ.)“ : სვან. (ბზ.) ლი-**დრენზ**-ე, (ბქ.) ლი-**დრენზ**-ე „ლონივრად, ძლიერად დარტყმა“, (ბზ.) მგ-**დრენზ**-ე, (ბქ.) მგ-**დრენზ**-ე „გამლახავი“, (ბზ.) ნწ-**დრენზ**, (ბქ.) ნწ-**დრენზ** „ნაცემი“, **დრიზ**-იშ ლიდნე „ლონივრად, ძლიერად დარტყმა“.

ს.-ქართვ. ***დრუზ**- „დარტყმა“ → ქართ. **დრუზ**- : მეგრ. **დრუზ**- : სვან. **დრენზ**- ← ***დრინზ**- ← ***დრჟიზ**- ← ***დრჟზ**- (სალოიანი 2006, 41).

2. **ლარქენდ ლგენე** „ყოჩალი, სწრაფი (ზედმიწ. — სალამურად მ-ღგ-არ-ი)“

ალ ბეფშუ ლარქენდ ლგ (ბქ.) „ეს ბავშვი ძალიან ყოჩალია||სწრაფია („ეს ბავშვი სალამურად ღგ-ა-ს“)

ლარქენდ მგსყე (ბქ.) „ხალხის ყბაში ჩავარდნილი სახელგატეხილი ქალი (ზედმიწ. — სალამურად მოწყობილი|გაკეთებული)“

სოფლიშ ლარქენ ძენჷარდ თხუმოლჷ ლახზგრაახ (ლხმ.) „სოფლის სალამურად გამხდარმა ქალებმა ყველაფერი საკუთარ თავს დააბრალონო („სოფლ-ის სალამურ^ამა^ა ცოლებმა თავსამც დააბრალონ“).

ქართ. **ლეღ-**, **ლეღ-**-ი; **ლერ-წამ-**ი : ზან. (მეგრ.) **ლარ-**, **ლარ-ჭამ-**ი/**ლარ-ჭემ-**ი „ლერწამი“: სვან. **ლარ-ჭენ||ლარ-ჭენ** „სალამური“.

ქართულ-მეგრული ენების მასალა შეაპირისპირა გ. როგავამ (1945, 231), ხოლო ქართულ-ზანური ერთიანობის ხანისათვის ***ლეღ-**, ***ლეღ-წ1ამ-** (ЭСКЯ, 120-121); ***ლერ-წ1ემ-**არტეტიპები აღადგინა გ. კლიმოვმა (1998, 108-109).

ჩვენი აზრით, ქართულ-მეგრულ ფუძეებს უნდა დაუკავშირდეს სვანური **ლარ-ჭენ||ლარ-ჭენ** „სალამური“, რომელიც იდიომატურ გამოთქმებშია შემორჩენილი. ქართული **ლეღ-წამ-**ი||**ლერ-წამ-**ი-ს შესატყვისი მეგრული **ლარ-ჭემ-**ი, ს. მაკალათიას თქმით, სწორედ უძველესი მეგრული საკრავის სახელწოდებაა.

სონორ თანხმოვანთა **ლ/რ**, **მ/ნ** მონაცვლეობა ქართველური ენებისთვის დამახასიათებელი ერთ-ერთი ფონეტიკური პროცესია, ხოლო, რაც შეეხება სვანურ ფუძეში გამოვლენილ **წ-**ს, იგი სახ. ბრუნვის ნიშნის დაკარგვის შედეგია. ქართ. **წ** : ზან. **ჭ** : სვან. **ჭ**, ქართ. **ე** : ზან. **ა** : სვან. **ჰ** [უმლაუტიანი **ჰ** (**ლარ-ჭენ**) სვანურში საერთოქართველურ **ე-**ს ასახავს (***ლერჭემ** → **ლარ-ჭენ**)].

სტრუქტურულადაც და სემანტიკურადაც ქართულ-სვანურ-მეგრული ფუძეები სრულ იდენტურობას ამჟღავნებენ.

სვან. **ლარქეჭალ||ლალჭალ** „მოთქმით დასატირებელი“, **ლირე-ჭალ||ლილჭალ** „დატირება, მოთქმით ტირილი“ ფორმებიც სწორედ აღნიშნული ფუძიდან (**ლარქენ**) უნდა მომდინარეობდეს, რაზეც მოწმობს სვანეთში დღემდე შემორჩენილი მიცვალებულის ჰიანურზე დატირება.

ასევე საინტერესოა შემდეგი გამოთქმაც: **ლანჭანშ ლიქუისგ** „დატირება ხმით, სიტყვიერად (ზედმიწ. — დატირების თქმა)“

ყოველწლიურ ღონისძიებაზე, ეწვევს ტოტს იყერ ჯი ი მერმე ხეხუნარი (ბქ., სვან. ქრესტ., 1978, 182:19-20) „რამდენჯერაც სიტყვიერად დაიტირებს, იმდენჯერ ხელს შემოირტყამს თვითონ და სხვა ქალებიც („რამდენჯერაც დატირებას იტყვის, იმ რაოდენობას ტოტ-ს ირტყამს თვითონ და მე-ორ-ე ცოლებიც“).

რა თქმა უნდა, აღნიშნულ გამოთქმაში (ღანჭაშ ლიქუისგ) დაფიქსირებული ღანჭ- ფორმაც საერთოქართველური ფუძის შემცველია (სვან. ღანჭ- ← *ღანჭ- ← *ღანჭ- ← ღანჭ-წამ-ი||ღანჭ-წამ-ი).

ს.-ქართვ. *ღანჭ-, *ღანჭ-წამ- „ღანჭაში, სალამური, დატირება“ → ქართ. ღანჭ-წამ-ი||ღანჭ-წამ-ი „ღანჭაში“ : ზან. (მეგრ.) ღანჭ-, ღანჭ-წამ-ი/ღანჭ-წამ-ი „ღანჭაში; უძველესი მეგრული საკრავის სახელწოდება“ : სვან. ღანჭ-წამ-ი||ღანჭ-წამ-ი „სალამური“ ← *ღანჭ-წამ-ი ← *ღანჭ-წამ-ი ← *ღანჭ-წამ-ი ← *ღანჭ-წამ-ი.

3. ზისხიშ კლეთ||ტოლეკ „სისხლის კოლტი“ გამოიყენება წყველის ფორმულებში. მაგ.:

ზისხიშ კლეთარს ესეროდუ ატხუნე! (ბქ.) „სისხლი არწყვიო („სისხლ-ის კოლტ-ებ-ს-ო-მცა არწყვიო!“)

ზისხიშ ი ტოლეკუშოდუ ეტხისა ისგუ ნამუნ-ნათუნ! (ბქ.) „შხამად შეგერგოს ნაჭამ-ნასვამი („სისხლ-ით და კოლტ-ით-მცა გირწყვიო||გებრუნება შენი ნაჭამ-ნასვამი!“)

სვანურ წყველის ფორმულაში დაფიქსირებული კლეთ||ტოლეკ, ჩვენი აზრით, უნდა მომდინარეობდეს ქართული კოლტი-სვან „შედედებული სისხლი“ შემდეგი ფონეტიკური პროცესების გავლით:

ბქ. *კოლთ > კლეთ

ქართ. კოლტ-ი

ბქ. *კოლტ > *კოლეთ > ტოლეკ²

¹ ბალსქვემოურში, როგორც ცნობილია, ხეხუნ ცოლის აღმნიშვნელი სოციალური ტერმინია, რომლის მრავლობითი რიცხვის ფორმაა ღანჭუნა. ხეხუნარ ფორმაში კი იგულისხმება ქალები და არა ცოლები, როგორც ეს მოსალოდნელი იყო.

² სინამდვილეში, ქართ. კოლტს უნდა მოეცა სვანურში ჯერ *კუელტ, შემდეგ კი *ტუელკ, თუმცა ეს პროცესი არ განვითარებულა.

ს.-ქართვ. *კოლტ- → ქართ. კოლტი-ი : ერთის მხრივ, სვან. ტო-
ლეკ ← *კოლეტ ← *კოლტ, და, მეორე მხრივ, ბქ. კლეთ ← *კელთ ←
*კუთელთ ← *კუთელტ „შედედებული სისხლი“.

შდრ. მეგრ. ბერთი „სისხლის კოლტი, ნაფლეთები“, თუმცა მე-
გრულისთვის ეს მნიშვნელობა მეორეულია. ბერთი იგივეა, რაც ქართ.
ბელტი და მეგრულშიც სწორედ ეს მნიშვნელობა არის მისთვის ძირი-
თადი.

4. **სკორმელეთხენ ლისგიდრალი** (ბქ.) „მუქი, უშნო თვალებით
ყურება (ზედმიწ. — სკვარამ-ი-დან ყურება)“

იძუი როქ სკორმელეთხენ ისგიდრალი ალ ზურალ (ბქ.) „რა
უშნოდ იყურებაო ეს ქალი („როგორო სკვარამ-ი-დან იყურება ეს ქა-
ლი“)“.

სკორმელეთ ფიქსირდება ასევე წყევლის ფორმულებშიც. მაგ.:

ათხეა სკორმელეთთეოდუთე ომჩედესი! (ბქ.) „ჯანდაბაშიც წა-
სულხარ („ახლაც სკვარამ-ის¹-კენ-მცა წასულხარ!“)“ **სკორმელეთთე-
ოდუთე ედსკინა!** (ბქ.) „ჯანდაბაშიც წასულხარ („სკვარამ-ის¹-კენ-მცა გ-
ი-სკუბ-ი-ა!“)“

რა შეიძლება ითქვას აღნიშნული ლექსიკური ერთეულის შესა-
ხებ?

სანამ სვანურ ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამებში დაფიქსირე-
ბულ **სკორმელეთ** ფორმის ეტიმოლოგიის გარკვევაზე გადავალთ, მანა-
მდე რამდენიმე სიტყვით შევეხოთ საერთოქართველურ ***წკვარამ-**
ფორმას,

სამეცნიერო ლიტერატურაში, როგორც ცნობილია, გ. კლიმოვის
მიერ ერთმანეთთან არის შეპირისპირებული: ქართ. **წკვარამ-** **წკვა-**
რამ-ი¹ „სიბნელე, უფსკრული“ და ზან. (მეგრ.) **წკურუმ-** **წკურუმ-**
„სიბნელე, უფსკრული“, რის საფუძველზეც აღდგენილია საერთოქარ-
თველური არქეტიპი ***წკვარამ-** (კლიმოვი 1985, 177; კლიმოვი 1998,
299), რომელსაც ჩვენ მიერ დაემატა ჩოლ. **წკორემ** „უფსკრული,
ხრამი“.

---

¹ მეგრულში პარალელურად **წკვარემ-**||**წკვერემ-**ი ფორმებიც დასტურდება (იხ. ო.
ჯიქია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, თბილისი, 2002).

რაც შეეხება სვანურ დიალექტებში გავრცელებულ ფორმებს მუ-
წკუხტირ (ბზ.) და მუ-**წკუხტირ**¹ (ბქ.) „სიბნელე, წყვილია“, მათი სა-
ერთოქართველურ დონეზე აღდგენა თითქოს შეუძლებელია.

ჩვენი აზრით, იდიომატურ გამოთქმაში შემონახული ბქ. **სკორ-
მელეთ** < ქართ. (იმ., გურ.) **წ/სკვარამ**-ი „უფსკრული, ქვესკნელი“
ფორმისგან, რასაც ადასტურებს ჩოლურული **ოსკურმეთ** „უკუნი, სიბ-
ნელე“ ფორმის არსებობაც.

სავარაუდოდ, საანალიზო ქართულ-სვანურ ფუძეთა ფონეტიკუ-
რი ტრანსფორმაცია შემდეგი სახით წარმოგვიდგენია:

ქართ. (გურ.) სკვარამ-ი > სვან. (ბქ.) ***სკვარამ-ეთ** > ***სკვარმ-
ელ-ეთ** > **სკორმ-ელ-ეთ**

ქართ. (გურ.) სკვარამ-ი² > სვან. (ჩოლ.) ***სკვარამ-ეთ** > ***სკორამ-
ეთ** > ***სკორმ-ეთ(ტოპონიმია მგონი სადღაც)** > **ოსკურმეთ**.

ქართ. **სკვარამ**-იდან მიღებულ ***სკორმეთ**-ში, როგორც ჩანს, **ო**-ს
მეტათეზისმა გამოიწვია თანხმოვანთგასაყარად **უ**-ს გაჩენა. ვფიქრობთ,
ფონეტიკური პროცესები ბოლომდე არ განვითარებულა, თუმცა საერ-
თოქართველური ფუძის რეკონსტრუქცია პირობითად მაინც შესაძლე-
ბელია (***სკვარამ**-).

5. **სგუწზდ ლიგნე** (ბქ.) „ამოწყვეტა, ამოჟღერა (ზედმიწ. —
წყვეტად **დგ-მ-ა**)“

**ანმითქუნენსერ ემხუ მარე ი ხენუ ი გეზლირ სგუწზდ ესერ
ოთგენა** (ბქ., სვან. პრ. ტექსტ., II, 1957, 272:30-31) „ერთი კაცი შეეჩ-
ვია თურმე და ცოლ-შვილი („ცოლი და შვილები“) ამოუწყვეტაო („შე-
ნაჩვევაო ერთი კაცი და ცოლი და შვილი წყვეტადო და-უ-დგ-ია“)“

ზან. (მეგრ.) **ზგუნჯ-**, **ზგუნჯ-**-უნ-ს „წყვეტს“, გო-**ზგუნჯ-**-ილ-ი
„გაწყვეტილი“, შდრ. გგმო- **ზგუნჯ-**-ილ-ი (მიკროტოპ. სოფ. ქვალონში)
← ეტ. „ჩამონაწყვეტი, ჩამოწყვეტილი“ : სვან. **სგუწზ-** || **სგუწ-** || **სგუწ-**

¹ სვანურში სიბნელისა და უკუნიების მნიშვნელობით დასტურდება, აგრეთვე, შემდეგი
ლექსიკური ერთეულები: **მუტკუნი** (ბზ.), **უტკუნ**, **უტკუნი** (ქს.). იგივე ფუძე
ბალსქვემოურმა დიალექტმა შემოინახა როგორც იდიომატურ გამოთქმებში (**უტკუნდ
ლისდი** „თვალის დაუხამხამებლად ყურება“, ასევე წყველის ფორმულებში
(**უტკუნაშოლუ აჯგაშენა** „მომკვდარიყავი!“)⁶ ქართულ-სვანურ ფუძეთა სტრუქტურულ-
სემანტიკური იდენტურობა ეჭვს არ იწვევს. სვან. **მუტკუნი||უტკუნი||უტკუნი** ← ქართ.
უკუნ-ი.

⁶ საინტერესოა ის ფაქტი, რომ ქართულში მოსალოდნელი ***სკვარამ-ეთ**-ი შემოინახა
სვანურმა.

, სგუიზ-ე „წყვეტს“, უონსგუზ „ამოვწყვიტე“, სგუიზ-ა „ულეტა“, ლი-სგუიზ-ე „ულეტა, წყვეტა, მოსრვა“ (ჩუხუა 2000-2003, 199-200), შდრ., ასევე, იდიომატურ გამოთქმაში დაფიქსირებული სგუიზ-ე.

ქართული შესატყვისის უქონლობის გამო პროფ. მ. ჩუხუა საერთოქართველური არქეტიპის რეკონსტრუქციისგან თავს იკავებს (იქვე).

6. ძვფთე ლიზი¹ „სადმე შორს წასვლა (ზედმიწ. — ბზიფ-რის¹-კენ სვლა)“

ძვფ¹თე ნოსა აჩე! (ჩოლ.) „შორს არ წახვიდე ერთბაშად (ზედ-მიწ. — ბზიფ-რის¹-კენ ნუ-არ წახვიდე!)!“

სვან. (ჩოლ.) ძვფ < ქართ. ბზიფ-ი აფრიკატიზაციისა [ზ > ძ (შდრ.: ბზ. ინძგრაფაშა < ქართ. აზარფეშა, ბზ., ჩოლ. როძგ < ქართ. როზგ-ი, სვან. ძაფრა „დარდი, ჯავრი“ < ქართ. ზაფრა და ა. შ. — სა-ლიანი 2005, 125-126)] და ანლაუტისეული ბ თანხმონის დაკარგვის შედეგად. ქართულ ფუძისეულ ი ხმოვანს კი რედუქციის პოზიციაში მძიმე ბირთვში, როგორც მოსალოდნელი იყო, გ ხმოვანი შეენაცვლა.

7. ჭვრდიგდ ლიგენე „გათელვა, დატკეპნა [ნათესისა, ბალახისა... (ზედმიწ. — ჭადრაკ-ად და-დგ-მ-ა)]“

ფურწარდ ლარა ჭვრდიგდ ადგენეხ (ბქ.) „ძროხებმა („ფურ-ებ-მა სათიბი ჭადრაკ-ად და-დგ-ე-ს“)

ლწვრდიგდლდუ წმსედელი ისგუ გუემე ი ზწადიშ ორისგანჟ აჯჰენა! (ბზ., სვან. ქრესტ., 1978, 57:5) „საშიროდ გამხდარიყოს შენი ცხოვრება და მომავალი წელი მიწაში გაგეტარებინოს („სა-ჭადრაკ-ოდ-მცა დარჩენილა შენი საქმე და მომავლისა¹ მიწაშიმც მოგსწრე-ბია!“)

საანალიზო ლექსემა სვანურში შემოსულია ქართულიდან სხვა-დასხვა ფონეტიკური პროცესების გავლით, კერძოდ: პირველ რიგში უნ-და მომხდარიყო აუსლაუტისეული გ-ს გამჟღერება, რაც ხშირი მოვლენაა სვანურში სესხების პროცესში (შდრ.: სვან. ჭაბიგჟ < ქართ. ჭაბუკ-ი, ჭანგ < ქართ. ჭაკ-ი, კოშგ||კუემგ < ქართ. კოშკ-ი და სხვ. — სალიანი 2005, 46-49), შემდეგ მოხდა მეტათეზისი, რის შედეგადაც ინლაუ-ტისეული (ძირეული) რ გადავიდა დ-ს წინ, ქართულ ფუძისეულ ა ხმო-ვანს კი რედუქციის პოზიციაში მძიმე ბირთვში გ ხმოვანი შეენაცვლა.

¹ აღნიშნულ გამოთქმას თან ახლავს სარკაზმი.

ასახსნელია აუსლაუტისეული ი (შდრ., ასევე, იმავე ძირის შემცველი სვან. ლი-ჭვრდ¹ი²გ-ალ „კარტის თამაში“ და ჭვრდგ-პრ „კარტები“¹).

სტრუქტურული იდენტურობა ეჭვს არ იწვევს, სემანტიკური გადაწევა კი მინიმალურია. რაც შეეხება ფუძის ფონეტიკურ ტრანსფორმაციას, იგი შემდეგი სახით შეიძლება წარმოვიდგინოთ: ქართ. ჭადრაკი > სვან. *ჭადრაგ > *ჭარდაგ > *ჭვრდაგ > ჭვრდიგ.

8. **ნაკუარცხულდ დემეგ ხაყა** „კაბიკად არ ღირს, უვარგისია“ შესაძლოა, ორი მნიშვნელობით გავიგოთ: 1. „ნაკვერცხლ-ად||ნაკვერჩხლ-ად არ ვარგა“, 2. „ნასროლ ტყვიად არ ვარგა“. თუკი პირველ მნიშვნელობასთან დავაკავშირებთ, მაშინ საქმე გვექნება სესხებასთან, რაც, ჩვენი აზრით, საეჭვოა. ნასროლ ტყვიასთან დავაკავშირება კი უფრო მიზანშეწონილად მიგვაჩნია, ვინაიდან ის გასროლის შემდეგ უსარგებლო ნივთად იქცევა.

9. **მერემ გუინთ** „ხროვა, ჯგუფი (ზედმიწ. — ღრუბლის გუნდ-ი)“

ხილთე ბოფშარ მერემ გუინთშალ ესერ ანღრის (ბქ.) „ხილის მოსაპარად, დასაკრეფად ბავშვები ჯგუფურად მოდიანო („ხილ-¹ის¹-კენ ბავშვ-ებ-ი ღრუბლი¹ს¹ გუნდ-ი-ვით-ო მოდიან“)“

ხოხურა მეროლ ლახ იწუენის დეცქა, ქაა ხანსდ ითნის ი ჩუა ხანსდ თუენის, მერემ გუინთს ეჯის ხატულის (ბქ.) „პატარა ღრუბლები რომ („თუ“) გამოჩნდებიან ცაზე, გამოჩენითაც უცებ ჩნდებიან და გაქრობითაც რომ უცებ ქრებიან, ღრუბლის გუნდს იმას ეძახიან („პატარა ღრუბლები თუ ჩნდებიან ცა-ზე, ქეც სწრაფად ჩნდებიან და ქეც სწრაფად იკარგებიან, ღრუბლის გუნდ-ს იმას ეძახიან“)“.

სვან. (ბქ.) **გუინთ** < ქართ. გუნდ-ი (ქართულის აუსლაუტისეული დ სვანურში გამჟღერდა, ხოლო სახელობითი ბრუნვის მორფემის დაკარგვამ გამოიწვია ფუძისეული უ ხმოვნის უმლაუტი).

10. **კიკბერიშ ლიბკინე** (ბქ.) „ძალის დატანება, გამოტეხვა სხვადასხვა მეთოდებით; კედელთან მიყენება (ზედმიწ. — ხის მორის||კაკიბე-რა-ს მიბჯენა)“

---

¹ ქართულიდანაა ასევე შემოსული ლი-ბოლქუ-აჟ-ალ „ბანქოს, კარტის თამაში“ და ბოლქუარ „კარტები, ბანქო“.

ამირმდ კიკებერ ახბეკ 'დწჷ მწყმწყს'¹: „ქ'ოლტ² ხწქტე, მიჩა ბაბჷმ თე იმეგ ხოზ, ოდო ახვედ'ესერ ხოლა მეშხე ურშულდან დწტს ღომგმე ლადელ!“ (ბქ., სვან. პრ. ტექსტ., II, 1957, 261:33-35) „ამირანი ჩააცივდა დევს: „მითხარო, ბაბუაჩემის თვალი სად გიდევს, თორემ უკანასკნელი დღე დაგიდგებაო ცუდ შავ აფერისტ დევს („ამირან-მა **კაკებერა** მიაბჯინა **დევ ბაყბაყ**-ს: „უთხრამცა, მისი **ბაბ**-უ-ის **თვალ**-ი სად უ-ძ-ევ-ს, თორემ მოსვლიაო ცუდ შავ უხსენებელ **დევ**-ს უკანა **დღე**!“!)“

ლეჩხუმურ დიალექტში დაფიქსირებული **კაკებერა** „სამზარეულო სახლში შუაღაცხლის პირდაპირ ზევით გადებული დირე, რომელზედაც საქვაბე ჰკიდია“, სენათმეცნიერო ლიტერატურაში მიჩნეულია სვანურიდან შეთვისებულად, რაც სვანური ფუძის ისტორიისთვის ძალზე ფასეულია (ჩუხუა 2000-2003, 126).

სვანური **კიკებერ** ვ. თოფურიასა და მ. ქალდანის „სვანურ ლექსიკონში“ განმარტებულია, როგორც *გადაკეტილი კარის შესატეხი ხის მორი* (ძველად), დღევანდელი მნიშვნელობით კი ძალას გამოხატავს. ცხადია, მისი ეს მნიშვნელობა (ძალა) მეორეულია, იგი გადატანითი მნიშვნელობითაა გამოიყენებული.

ქართულ-სვანურ („სამზარეულო სახლში შუაღაცხლის პირდაპირ ზევით გადებული დირე, რომელზედაც საქვაბე ჰკიდია“ და „გადაკეტილი კარის შესატეხი ხის მორი“) ლექსემათა შორის საზიარო მნიშვნელობის დანახვა საკმაოდ ადვილია. მათ აერთიანებთ დ ი რ ე ს, მ ო რ ი ს საერთო სემანტიკა.

ქართ. (ლეჩხ.) კაკებერა > სვან. ***კაკებერ** > ***კკებერ** > **კიკებერ**. საანალიზო ფუძეთა ტრანსფორმაცია სავსებით კანონზომიერია. სვანური ფუძის აუსლაუტში (**კიკებერ**) ნულოვანი რეფლექსია, ვინაიდან სვანურისათვის ასეთ პოზიციაში ხმოვნის მოკვეცა დამახასიათებელია.

---

¹ **შენიშვნა**: საინტერესოა სვანურ ზღაპრებში დაფიქსირებული **დწჷ მწყმწყ** ლექსემის წარმოშობის გარკვევა. ჩვენი აზრით, **მწყმწყ** იგეგა, რაც ქართული **ბაყბაყ-დევ**-ი. ქართ. ბ → სვან. მ (შდრ. ქართ. ბინჰველი-„ჰინჰველა“ : სვან. მგრშკ, ქართ. ბეჭი, საბეჭუ-ური : სვან. მაშკ|მაშკ „ბარკალი, ბარძაყი“ — ჩუხუა 2000-2003, 150). კომპოზიტის ორივე შემადგენელი ხმოვანი უმლაუტიზებულია. მეორე კომპონენტის ა ხმოვნის უმლაუტის მიზეზი, რა თქმა უნდა, დაკარგული სახ. ბრუნვის ნიშანია, რაც შეეხება პირველი კომპონენტის ა ხმოვანს, იგი, როგორც ჩანს, იმავე კომპონენტის (***ბაყ**-ი|**მაყ**-ი) სახ. ბრუნვის ნიშნის დაკარგვის შედეგია.

² სვანური პროზაული ტექსტების II ტომში, მორფემათა ზღვარზე, აპოსტროფი გამოტოვებულია.

11. **მარგიმუში ლიმნე** (ლშხ., ჩოლ.) „შხამის ჭმევა (ზედმიწ. — სნეულეების ჭმევა)“

აღეს მარგიმუშს ლოქ ხანნე (ლშხ.) „ამას შხამს ვაჭმევო („ამას სნეულეებასო აჭმევს“)“

მარგიმიშ¹ ლიგედ (ბზ.) „შხამად შერგება (ზედმიწ. — სნეულეებად მოსვლა)“

იმჟანდენ ხიპარტყუნლ, ნომმანუ ლაჯამა სერ ი ალა მარგი-მიშტედუ ეჯვედა! (სვან. ქრესტ., 1978, 56:30) „რასაც სანსლავ, მეტად აღარ გეჭამოს და ეს შხამად შეგერგოს („რასაც კი ღორმუცელობ, ნუ-მცა გიჭამია მეტი და ეს სნეულეებადმცა მოგსვლია!“)“

მარგიმდ||მარგიმიშდ ლისპე (ბქ.) „შხამად შერგება (ზედმიწ. — სნეულეებად ტრიალი)“

ჩუ მან ლანხემ, ეჯი მანგ მარგიმდოლჟი||მარგიმიშდოლჟე ედსიპე-ნა! „რაც კი ჭამე, ყველაფერი შხამად გექცეს („ქე რაც ჭამე, ის ყველა სნეულეებადმცა გქცევია!“)“

ჩვენი აზრით, სვანური **მარგიმ||მარგიმ** ნასესხები უნდა იყოს ქართულიდან, კერძოდ, თუშური დიალექტიდან, სადაც *მარგი* — თხის სნეულეებას აღნიშნავს. საინტერესოა **მარგული** ფორმაც, რომელიც სულხან-საბა ორბელიანის განმარტებით ნიშნავს *წყლული უმ(რ)თელუ-ბელი*. სვანური საანალიზო ლექსემის აუსლაუტისეული **მ**-ს საკითხი გასარკვევია, რომელიც შესაძლოა, ფონეტიკურ ნიადაგზე იყოს გაჩენილი, თუმცა არ გამოვრიცხავთ, რომ ეს **მ** ორფუძიანობის წარმომქმნელი ელემენტი იყოს.

ლაშხურ-ჩოლურული საანალიზო ფორმა შემდეგნაირად დაიშლება: **მარგი-მ-უშ-ი¹შ** (ლიმნე) — მარგ-ი-ს-ის-ი¹ს¹ ჭმევა. როგორც საენათმეცნიერო ლიტერატურიდანაა ცნობილი, სინქრონიულად ეს მ ბრუნვის ნიშნის შემადგენელ ელემენტად უნდა მივიჩნიოთ და, შესაბამისად, უნდა გამოვყოთ ნათესაობითი ბრუნვის მორფემის **-მიუშ** ალომორფი (ისევე, როგორც ხმოვანთა ერთ ნაწილზე დაბოლოებულ სახელებთან **-ემიშ** და **-მიშ** ალომორფები). ზემოსვანურ დიალექტებში **-მიშ** ალომორფი გამოიყოფა, რომელსაც თან ერთვის ვითარებითი ბრუნვის ნიშანი **-დ** (მაგ.: **მარგიმიშ¹ ლიგედ** (ბზ.) „შხამად შერგება“, **მარგიმდ||მარგიმიშდ ლისპე** (ბქ.) „შხამად ქცევა“).

ქართულიდან ნასესხებ **მარგ**-ი ფორმაში, ისევე როგორც დღემდე ცნობილ რამდენიმე ფუძეში (**დორ**-ი „ორი“, **სემ**-ი „სამი“, **ზან**-ი „წე-ლიწადი“, ბქ. **ბურთ**-ი „ბურთი“), ჩვენი აზრით, დაცული უნდა იყოს

სახელობითი ბრუნვის ნიშანი **ი**, რომელიც სვანურში იშვიათი გამონაკლისის გარდა ჩვეულებრივ მოკვეცილია (შანიძე 1957, 364; თოფურია 1927, 285; სალიანი 2005, 245).

სვანურ სახელებს, როგორც ცნობილია (ა. შანიძე, ვ.თოფურია), წორფელობითისა და სახელობით ბრუნვათა განსასხვავებლად არავითარი ფორმალური ელემენტი არ გააჩნიათ, ორივე ბრუნვის ნიშანი ნულითაა წარმოდგენილი (ისევე, როგორც ქართული ენის ხვესურულსა და ინგილოურ დიალექტებში) და, ამდენად, სახელთა უმრავლესობა თანხმოვნითაა ფუძეებით გვხვდება. საანალიზო ლექსიკური ერთეული **მარგ-ი||მარგ-ი** გამონაკლისს წარმოდგენს მსგავსად შემდეგი ფორმებისა: **დორ-ი** „ორი“, **სემ-ი** „სამი“, **ზან-ი** „წელიწადი“, ბქ. **ბურთ-ი** „ბურთი“ (სალიანი 2005, 16).

12. **ფრანგდ ლგ** (ბქ.) „სწრაფია, მარჯვეა (ზედმიწ. — **ფრანგ-ად დგ-ა-ს**)“, შდრ. ქართ. (ქიზიყ.) **ფრანგვა** „კარგად, აღმასივით ჭრა“ და თუშ. **გაფრანგება** 1. გაცეცხლება, ძლიერ გაჯავრება, გაგულისება. 2. საქმეს რომ ცეცხლად მოედება.

მიშგუ მეზობელიშ დინა ფრანგდ ლგ (ბქ.) „ჩემი მეზობლის გოგო ძალიან სწრაფია („ჩემი მეზობლის გოგო **ფრანგ-ად დგ-ა-ს**)“

ფრანგიშ შაშ (ბქ.) „მარჯვე, კარგი ხელების პატრონი (ზედმიწ. — **ფრანგ-ის ხელები**)“

ხოჩა შირეშ მარელა იქუი: „ფრანგიშ ესერ შაშ ხაყა“ — კარგ ხელოსანზე ითქმის: „ფრანგის ხელები აქვსო („კარგი ხელების კაცზედა ითქმის: **ფრანგ-ის-ო ხელები აბია**)“.

13. **არაბდ ლიფშუდე** (ბქ.) „მაცნის გაგზავნა, გაშვება, ვინმესთვის ამბის შეტყობინება (ზედმიწ. — **არაბ-ად გაშვება**)“, შდრ. ქართ. (მთიულ.) **არაბ-ი** „ბერიკების წინამძღოლი, შემურული, მურით გაშავებული“

ალი ქა მეფშუდე ხარხ არაბდ რიჩგუიანარს (ბქ.) „ეს ამბის გასაგებად ყავთ გაგზავნილი რეჩგუიანებს („ეს გაშვებული აქვთ **არაბ-ად რეჩგუიან-ებ-ს**)“.

14. **გნაცი ლიშდხე** (ლშხ.) „არაქათის გამოცლა, მეტისმეტი დღლა (ზედმიწ. — ძალ-ღონის გამოლევა)“, შდრ. ქართ. (ქართლ., ლეჩხ.) **გნაც-ი** „ძალი, ღონე“; „ძალ-ღონე“ და ასევე, გნას-ი „ძალა“ (ქეგლ)

ეფი ემფაშ, ერე გნაც მარ მეშთხე (ჩოლ.) „ისე დავიღალე, რომ არაქათი გამომელია („ისზე დავიღალე, რომ **გნაც-ი** მაქვს გათავებული“)“

გნაცი ლიხტურე (ლშხ.) „ქანცის გაწყვეტა (ზედმიწ. — ძალ-ლონის გამოღვევა)“

გნაც მარ მეხტურე, ეფი მეყარ „ძალა გამომელია, ისე დამემართა („**გნაც-ი** მაქვს დარღვეული, ისზე დამემართა“)“.

სვანურში ლეჩხუმურიდან ჩანს შეთვისებული.

15. **კაღდეშ|კაღდემ ნინიშ პატრონ** (ბქ.) „მწარე ენის პატრონი (ზედმიწ. — ბასრი **ენ-ის პატრონ-ი**)“; შდრ. ქართ. **კაღდემ-ი** „ძველებური მახვილი (საომარი იარაღი), დიდი სატევარი აფთი“

ეგგჷნარ კაღდემ ნინიშ პატრონ ლი, ერე გჷნის ჩუ ხოხპე მარა „ისეთი მწარე ენის პატრონია, რომ გულს გაუხეთქავს ადამიანს („**იმ-გვარ-ი კაღდემ-ი ენ-ის პატრონ-ი-ა**, რომ **გულ-ს** გაუხეთქავს კაცს“)“.

აღნიშნული ტერმინი, რომელიც ქართველურ ენებში დღეს უკვე ხმარებიდანაა გასული, შემოგვინახა როგორც სვანურმა იდიომატურმა გამოთქმებმა, ასევე ანდაზებმაც. მაგ.: **ფათრეკჷი თხტიმ კაღდემ ნინ ესერ ლი** (ლხმ., სვან. ანდაზ., 1973, 142) „არეულობის, ჩხუბის დროს მთავარი იარაღი ენა არისო („**ფათერაკ-ზე** თავი **კაღდემ-ი ენა-ო** არის“)“.

ქართ. **კაღდემ-ი** > სვან. ***კაღდემ-** > **კაღდემ-** (შდრ. სვანურ ნა-სესხებ ფუძეთა აუსლაუტში **ი/ე** ხმოვანთამონაცვლეობის ნიმუშები: ბზ., ლნტ. **გომიჯ** < ქართ. (ლექხ., რაჭ., აჭარ.) გომიჯ-ი, ბზ. **ქესა**, ბქ., ქს. **ქესა** < ქართ. ქისა, ბქ., უშგ. **ქჷირეთ** < ქართ. ქვირით-ი და ა. შ.).

16. **ჩაღთშჷ|ჩათრშჷ ლეკჷანე** (ბქ.) „უვარგისი, მოსაშორებელი (ზედმიწ. — **ჩათრ-ი-თ** ოგადასაგდები)“

შიმი ლეფდად ჷი ლეკჷანე ლახა ხარ ი თელაწჷენქა ქა ლედრად ხაბუან, ჩაღთშჷ ლეკჷანე ეჯლა ხარხ „როდესაც ადამიანი უვარგისია და მისი მოშორება აუცილებლობად მიაჩნიათ, იმაზე ამბობენ: გადასაგდებიაო („ხელის შესახებად აცდენილი როცა აქვს და თვალსაწიერიდან მოსაშორებლად მიაჩნიათ, ჩათრით საგდებს ამიტომ ამბობენ“)“.

სვანური **ჩაღთ** < ქართ. (ლექხ.) ჩათრ-ი შემდეგი ფონეტიკური პროცესების გავლით: პირველ რიგში სახ. ბრუნვის ნიშნის დაკარგვამ გამოიწვია წინამავალი ხმოვნის უმოლაუტი, ქართული **რ** > **ლ**, რაც ჩვეუ-

ლებრივი მოვლენაა ქართველურ ენებში, შემდეგ კი მოხდა მეტათეზისი, რის შედეგადაც მივიღეთ სვანური ჩანოთ.

17. **ფინდისლ ლგ** (ბზ.), **ფინთისლ ლგ** (ბქ., ლნტ., ლშხ.) „სწრაფია, დაუდგარია, მარჯვია (ზედმიწ. — **ფინდისლ-ად ღგ-ას**)“; შდრ. ქართ. (გურ.) **ფინთის**-ი „გასროლილი ისარი ან ტყვია“ < სპ.-თურქ. **punduk** „მახვილი, სასროლი ტყვია“.

გეგი ფინდისლ ლგ (ბზ.) „გეგი ძალზე სწრაფია („გეგი-ი **ფინდისლ-ად ღგ-ას**)“

ციოყი ფინთის მარე ლი (ლშხ.) „ციოყი დაუდგარი კაცია („ციოყი-ი **ფინდისლ-ი** კაცი არის“)“

ბალსქვემოურში, ლაშხურსა და ლენტეხურში დაფიქსირებული **ფინთისლ**- მომდინარეობს ქართულიდან ყოველგვარი ფონეტიკური ცვლილებების გარეშე, რაც შეეხება ბალსზემოურ **ფინდისლ**-ს, იქ მოხდა ინლაუტისეული **თ**-ს გამჟღერება (**თ > ღ**).

საანალიზო ლექსიკური ერთეული **ფინდისი** „სწრაფი, ჩქარი, გაბედული“ მეგრულშიც დასტურდება გადატანითი მნიშვნელობით.

18. **წელიშ ჰირიკ** (ბქ.) „ჯაფა, გარჯა (ზედმიწ. — ვირის უნაგირი)“

ლეთილადეღ წელიშ ჰირიკ ხაგ ი მწ ლემბჰუ, ერე ხოლამდ ირდი? (ბქ.) „ღღე და ღამე ჯაფაშია და რა გასაკვირია, რომ ცუდადა („ღამე და **ღღე** ვირის უნაგირი **ა-ღგ-ას** და რა გასაკვირი, რომ ცუდად იქნება?“)“

ბალსქვემოურ დიალექტში დაფიქსირებული **ჰირიკ** < ქართ. (ლექს.) **ხირაგა** < ოს. **хирæг** „ვირი“ აუსლაუტისეული თანხმოვნის დაკრუების შედეგად (საღლიანი 2005, 50).

19. **ჰიაბერდ ესისპან** (ლშხ.) „გაღორდა, ღორმუცელად გადაიქცა (ზედმიწ. — **ჰია-ბერაო**-დ გადაიქცა||გადატრიალდა)“

ჰიაბერდ ლგ (ლშხ.) „გაუმადარია (ზედმიწ. — **ჰია-ბერაო-დ ღგ-ას**)“; შდრ. იმერ. ჰიამჰამელი „სნეულება; გაუმადრობა“ და რაჭ. ბერაო „მუხლუხო“.

საანალიზო ლექსემა **ჰიაბერ**-ი შედგება შემდეგი კომპონენტებისგან: **ჰია** და **ბერ**-ი, ორივე მათგანი ნასესხებია ქართულიდან. სვან. **ბერ**- < რაჭ. ბერაო-სგან აუსლაუტისეულ (**-აო**) ხმოვანთა დაკარგვით.

20. **დეცე სუნდუქუმ ლებჰკუმაქ!** (ბქ.) „გასახეთქი, სასიკვდილე (ზედმიწ. — ც-ის¹ **ზანდუკ**-ით გასახეთქი!)“

სუნდუქუმ დეცემ მიჩა მეფუშედა მწიგის ქა ნომთეშუ ჯაქაბუნე სი ი ისგუა ქორს! (ბზ., სვან. ქრესტ., 1978, 55:17) „ცის ღვთაებამ თავისი გაშვებული ავადმყოფობა არ ავაცდინოს შენ და შენს ოჯახს („**ზანდუკ**-ი ც-ის¹ა¹ მის გაშვებულ ტკივილს **ნუ**-არ-**ნის**¹-კენ-მცა ავაცდენს შენ და შენს **ქორა**-ს!“).“

სვანური წყევლის ფორმულებში დაფიქსირებული **სუნდუქუმ** < რუს. **Сундук** „ზანდუკი, სკივრი“. ბოლოკიდური **უმ** შესაძლოა ფონეტიკურ ნიადაგზე იყოს გაჩენილი (წინამავალ **უ**-სთან ასიმილაციით).

21. **ქულისიშ ლიკედ** (ბქ.) „გაქცევა, სწრაფად წასვლა, მოქუსლვა (ზედმიწ. — **ქუსლ**-ის აღება)“

დინად ქულის გარ წკიდ (ბქ.) „გოგომ უცებ მოქუსლა („გოგომ **ქუსლ**-ი მხოლოდ აიღო“)“

ქულისიშ ლიჩუმე (ბქ.) „გაქცევა, მოქუსლვა (ზედმიწ. — **ქუსლ**-ის ქმნა)“.

ქართ. **ქუს- ქუსლ**-ი : ზან. (მეგრ.) **ქურს-||ქურც-||ქურ- ქურს-ი||ქურც-||ქურ-ი** : ზან. (ლაზ.) **ქურ-||ქუს- ქურ-ი||ქუს-ი** „ქუსლი“ (სარჯველაძე, ფენრიხი 1990, 329) : სვან. **ქულისი||ქულისი** „მოქუსლვის მნიშვნელობით“.

როგორც საენათმეცნიერო ლიტერატურიდანაა ცნობილი, ქართულ-ზანურის შესატყვისი სათანადო სვანური ფუძე დღემდე არ ყოფილა გამოვლენილი. სვანურში გავრცელებული ქუსლის აღნიშვნელი **ჰაგუ** (ზს.), **აგუ** (ქს.) კი ადილური სუბსტრატია, რომელიც მომდინარეობს ადილური **ლ^აგ** „ტერფი“ სიტყვიდან (ზედმიწ. — **ლ^აზ** „ფეხი“, **გუ** „გული“, ე. ი. ფეხის გული). ადილური **ლ^ა** ლატერალი სვანურში შენაცვლებულია **ჰ** უკანა რიგის სპირანტი (როგავა 1987, 23).

ის, რომ ქართული ქუსლ- სიტყვის შესატყვისი მოგვეპოვებოდა სვანურში, ამაზე მეტყველებს იდიომატურ გამოთქმებში (**ქულისიშ ლიკედ** „გაქცევა, სწრაფად წასვლა, მოქუსლვა“, **ქულისიშ ლიჩუმე** „გაქცევა, მოქუსლვა“) შემორჩენილი **ქულისი||ქულისი** ლექსემა.

ქართ. ქუსლ-ი > სვან. *ქუისლ-¹ > ქულის- > *ქულიშ-, ხოლო რაც შეეხება **ქულიზ-** ფორმის აუსლაუტისეულ **ზ-**ს, იგი, როგორც ჩანს არაადეკვატური აღქმის შედეგია.

გ. კლიმოვის მიერ ქართულ-ზანური ერთიანობის ხანისათვის აღდგენილია *ქურსლ- არქეტიპი (ЭСКЯ, 200; Klimov 1998, 219).

22. **ზაუთარი ლიუჟმე** (ლშხ.) „დაბნეულობა (ზედმიწ. — **ზავთ-ებ-ი**“¹ არევა)“, შდრ. ქართ. (მესხ., ფშ.) ზავთ-ი „რიხი, ძალა“ < არაბ., თურქ. **zapt**.

ზაუთარ ლოქ ახუომენა ალ მარა (ლშხ.) „დაიბნაო ეს კაცი („ზავთ-ებ-ი-ო არევია ამ კაცს“)“.

საანალიზო იდიომატური გამოთქმის პირველი კომპონენტი **ზავთ** ქართულის გზით ჩანს შემოსული სვანურში ყოველგვარი ფონეტიკური ცვლილებების გარეშე. რაც შეეხება **ზაუთ-**არ ფორმაში გამოვლენილ **-არ**ს, იგი მრავლობითი რიცხვის მაწარმოებელია სვანურში.

ერთადერთი რაც შეიძლება ითქვას, ეს არის სემანტიკური გადაწყვეა, თუმცა, ვფიქრობთ, შეფარდება სემანტიკურ დონეზე რ ი ხ ი, ძ ა ლ ა ~ დ ა ბ ე უ ლ ო ბ ა დასაშვებია.

23. **ბოლეკდ ლიკედ** (ზს.) „ამოწყვეტა, ძირფესვიანად ამოგდება (ზედმიწ. — **ბოლქვ-**ად აღება)“, შდრ., აგრეთვე, **წესხად ი ბოლეკდ ლეკდაქ!** (ბქ.) „ამოსაწყვეტი, ძირფესვიანად ამოსაგდები (ზედმიწ. — ფესვად და **ბოლქვ-**ად ასაღები!)“ **ძირ ი ნაბალაჯ ლეკდაქ!** (ლშხ.) „ძირფესვიანად ამოსაგდები (ზედმიწ. — **ძირ-**ი და ნა-**ბოლქვ-**ი ამოსაღები!)“ **ძირიშ ი ნაბალაკი ლეკედ!** (ლშხ.) „ძირფესვიანად ამოსაწყვეტი (ზედმიწ. — **ძირ-**ის და ნა-**ბოლქვ-**ი“¹ ასაღები!)“ **ლგძირ-ღებოლკდუ ალჯელღლი!** (ჩოლ.) „ძირფესვიანად ამოწყდნენ (ზედმიწ. — **ძირ-**იან-**ბოლქვ-**ად-მცა ამოხვეტილას!)“ **ქოქდ ი ნაბალაკდუ ემშდენღლი გუშგუე მგჰთე** (ლშხ.) „ამომწყდარიყოს ჩვენი მაწყევარი (ზედმიწ. — ფერფლად და ნა-**ბოლქვ-**ად-მცა გათავებულა ჩვენი მაწყევარი!)“

ესნარ ... კენსარშა ხამარ ლწქანლხ ალ დანს ი ბოლეკდ ანკიდხ (ბზ., სვან. ქრესტ., 1978, 172:29-30) „თურმე კეისრისანის ღორები მი-

¹ მოსალოდნელი იყო **ქუისლ-** ფორმის მიღება, რაც არ განხორციელდა თანხმოვანთა არაბუნებრივი მიმდევრობის სუბერაციის გამო და მოხდა მეტათეზისი, **სს** ადგილას გადმოინაცვლა სონორმა თანხმოვანა.

ეპარნენ ამ ყანას და ამოწყვიტეს („თურმე კეისრ-ის-ან-ის ღორები მიეპარნენ ამ ყანას და ბოლქვ-ად აიღეს“)

ბოლექდ ლეკდიაქ ალ ხამარდ ჰარტამ უ'ანხუიტხ (ბქ.) „ამოსაწყვეტმა ღორებმა ბოსტანი მოსპეს („ბოლქვ-ად ამოსაღებმა ამ ღორებმა ბოსტანი ამოწყვიტეს“)“ და ა. შ.

ქართ. ბოლქვ-ი > სვან. *ბოლქვ- > *ბოლკვ- > *ბოლკ- > ბოლექა.

24. **ყაბარდღაშ მუხუიტან** „ავი, ცული ზნის ქალი (ზედმიწ. — ყაბარდო-ს ამომწყვეტი)“

ხოლა ზურალს ყაბარდი ესერ უშხუარდ ლოხხუიტა (ბქ.) „ცულმა ქალმა მთელი ქვეყანა ერთმანეთს მიაწყვიტაო („ცულ ქალს ყაბარდო-ო ერთმანეთად მიუწყვეტია“)“.

საანალიზო ლექსემა დასტურდება სვანურ ანდაზებშიც, მაგ., **თელაზ მარე ყაბარდის ესერ ქა ხოლთხუმი** (ლხმ., სვან. ანდაზ., 1973, 41) „ჭკვიანი კაცი მთელ ქვეყანას უხელმძღვანელებსო („ტვინიანი-ი კაცი ყაბარდო-ს-ო უმეთაურებს“)“.

როგორც ჩანს, სვანების წარმოდგენით ყაბარდო დიდ ქვეყანას წარმოადგენდა.

სვანურ ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამებში, ასევე, დიდი რაოდენობით დასტურდება ისეთი ლექსიკური ერთეულები (მაგ.: **ფინზდ ლიგნე** (ბქ.) „დაძსხერევა, დაფშვნა (ზედმიწ. — წიწვად დგ-მ-ა)“; შდრ. ბქ. **ფხინიზ** „წიწვი“; **ჰირგიშ ლიყერ** (ბქ.) „ქალების ერთობლივი წამოტირება, ბანი (ზედმიწ. — ბანის||მომახილის რტყმა)“; **გუეგს ლიჭემ** (ბქ.), **გოგს ლიჭემ** (ბქ.) „მათხოვრობა, მაწანწალობა, კარდაკარ სამათხოვროდ ხეტიალი“; **ჰაიდოდეუშს ლიგნე** (ბზ.) „ხმაური, აურზაური, ჩხუბი; ნერივიულობა“; **წინალდ ი წირკამლდ ლიბლრკე** (ბზ.) „ამოწყვეტა, ამოჟღეტა“; **გაგაზდ ლირდე** (ბზ.) „ყბედობა (ზედმიწ. — ქადაგად ყოფნა)“; **გაგაზდ ლგ** (ბზ.) „ქადაგებს, ყბედობს (ზედმიწ. — ქადაგად დგ-ა-ს)“; **გუჰსპდ ლიგნე** (ბზ.), **გუჰსპდ ლიგენე** (ლნტ.) „დახრუკვა, დაწვა, ფერფლად ქცევა, ცეცხლში შთანთქმა (ზედმიწ. — ხრუკვად დგ-მ-ა)“; **დეპრუტდ ლიკუჰნე** (ბზ.) „აბუჩად, მასხრად აგდება“; **სადარ-კულდარიშ ჰაჭარ ლექუა ლიყერ** (ბქ.) „გალანძლეა, გათათხვა“, შდრ. ლშხ. **სადარ-კულდარ**; **სგრიგაგას უი ხაგ** (ბქ.) „აწირილებულია, მოუსვენრადაა (ზედმიწ. — მოუსვენრობას ზე ა-დგ-ა-ს)“; **ფისეგარგასისგაოდჟუ ხარ ლაქუნ!** (ბქ.) „ჯოჯოხეთი იყოს მისი სამკვიდრო (ზედმიწ. — ჯოჯოხეთშიმც აქვს სასულე!)“ **ლქქილ-ბქედღლს ლიტეხ** (ბზ.) „ძველი გაჭირვებული ცხოვრების დაბრუნება, კვლავ სიღარიბეში ჩავარდნა (ზედმიწ. — გაჭირვებას დაბრუნება)“; **ფისემ გარგასთე ლისკნე** (ბქ.) „ჯოჯოხეთში მოხვედრა (ზედ-

მიწ. — ფის-ის გაგანიაში ჩახტომა“; ნანდ ი ფანდიშ ლიკედ (ბქ.) „სა-
ღერღელის აშლა, აფორიაქება“; ქირიმ-ბარას ლახრილჷ (ჩოლ.) „მი-
ყარ-მოყარა“; დავა-ტაფად ხუჷნახ (ჩოლ.) „მდიდრები არიან, ბევრი ქო-
ნება აქვთ“ და ა. შ.), რომელთა წარმომავლობის დადგენა გარკვეულ
სიძნელეებთან არის დაკავშირებული. ისინი, როგორც მრავალრიცხოვან
ნო მასალის ანალიზმა აჩვენა, შემონახულია გაქვავებულ გამონათქვა-
მებში და ბევრი მათგანის არქაულობიდან გამომდინარე, დიდია მათი
მნიშვნელობა ენის ისტორიის კვლევა-ძიებისას.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ა) სამეცნიერო ლიტერატურა:

1. თაყაიშვილი 1961 — ა. თაყაიშვილი, ქართული ფრა-
ზეოლოგიის საკითხები, თბილისი, 1961
2. თოფურია 1927 — ვ. თოფურია, სახელთა დაბოლოების
ისტორიისათვის სვანურში, თბილისის უნივერსიტეტის მოამბე,
VII, თბილისი, 1927
3. კლიმოვი 1964 — Г. А. Климов, Этимологический словарь
картвельских языков, Москва, 1964
4. კლიმოვი 1998 — G. Klimov, Etimological Dictionary of the Kar-
tvelian Languages, Berlin/New York, 1998
5. ონიანი 1954 — ა. ონიანი, ქართულ-სვანური იდიომატიკა,
თბილისი, 1954
6. პოპოვი 1956 — Р. Н. Попов, Грамматические архаизмы в
устойчивых фразеологических единицах Русского языка,
Симфереполь, 1956 (საკანდ. დისერტ.)
7. როგავა 1945 — გ. როგავა, წამალ- სიტყვის ეტიმო-
ლოგიისათვის: საქ. მეცნ. აკად. მოამბე, VI, 3, თბილისი, 1945
8. როგავა 1987 — გ. როგავა, ზოგი ადგილური სიტყვა
ქართველურ ენებში, ეტიმოლოგიური ძიებანი, თბილისი, 1987
9. საღლიანი 2005 — მ. საღლიანი, ნასესხობანი სვანურ ენაში,
სადისერტაციო ნაშრომი, თბილისი, 2005

10. **საღლიანი 2005** — მ. საღლიანი, ფონეტიკურად უცვლელი ნასესხები ფუძეები სვანურ ენაში, ივერია, XII-XIII, პარიზი, 2004-2005
11. **საღლიანი 2006** — მ. საღლიანი, ზოგი საერთოქართველური ფუძის შესახებ, XXVI რესპუბლიკური დიალექტოლოგიური სამეცნიერო სესიის მასალები, თბილისი, 2006
12. **საღლიანი 2011** — მ. საღლიანი, სვანური ენისათვის დამახასიათებელი სპეციფიკური იდიომები ანუ იდიომური ლაკუნები, საენათმეცნიერო ძიებანი, XXXIII, თბილისი, 2011
13. **სტეფანოვი 1975** — Ю. С. Степанов, Основы общего языкознания, М. 1975
14. **შანიძე 1957** — ა. შანიძე, უმლაუტი სვანურში, ქართული ენის სტრუქტურისა და ისტორიის საკითხები, I, თბილისი, 1957
15. **ჩხვიმიანი 2004** — ს. ჩხვიმიანი, ფრაზეოლოგიზმების ტრანსპოზიციის პრობლემა მხატვრულ თარგმანში, საენათმეცნიერო ძიებანი, XVI, თბილისი, 2004
16. **ცოცანიძე 1999** — გ. ცოცანიძე, ფრაზეოლოგია — მისი ლინგვისტურ-დიალექტოლოგიური, ეთნოგრაფიული და ფოლკლორისტული ასპექტები, ქართველური მემკვიდრეობა, III, თბილისი, 1999

ბ) ლექსიკონები:

1. **დავითიანი 1973** — ა. დავითიანი, სვანური ანდაზები, თბილისი, 1973
2. **დონდუა 2001** — კ. დონდუა, სვანურ-ქართულ-რუსული ლექსიკონი, თბილისი, 2001
3. **თოფურია, ქალდანი 2000** — ვ. თოფურია, მ. ქალდანი, სვანური ლექსიკონი, თბილისი, 2000
4. **ლიპარტელიანი 1994** — ა. ლიპარტელიანი, სვანურ-ქართული ლექსიკონი (ჩოლურული კილო), თბილისი, 1994
5. **ნიჟარაძე 2007** — ბ. ნიჟარაძე, ქართულ-სვანურ-რუსული ლექსიკონი, თბილისი, 2007

6. **დღონტი 1984** – აღ. დღონტი, ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა, II გამოცემა, თბ.
7. **ჯიქია 2002** – ო. ჯიქია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, III, თბილისი, 2002.

გ) წყაროები:

სვან. პროზ. ტექსტ. 1939 – სვანური პროზაული ტექსტები, I, ბალსზემოური კილო, ტექსტები შეკრიბეს ა. შანიძემ და ვ. თოფურიაშ, თბილისი, 1939

სვან. პროზ. ტექსტ. 1957 – სვანური პროზაული ტექსტები, II, ბალსქვემოური კილო, ტექსტები შეკრიბეს ა. დავითიანმა, ვ. თოფურიაშ და მ. ქალდანმა, თბილისი, 1957

სვან. პროზ. ტექსტ. 1967 – სვანური პროზაული ტექსტები, III, ლენტეხური კილო, ტექსტები შეკრიბეს და რედაქცია გაუკეთეს ვ. თოფურიაშ და მ. ქალდანმა, თბილისი, 1967

სვან. პროზ. ტექსტ. 1979 – სვანური პროზაული ტექსტები, IV, ლაშხური კილო, ტექსტები შეკრიბეს არ. ონიანმა, მ. ქალდანმა და აღ. ონიანმა, რედაქცია გაუკეთეს მ. ქალდანმა და აღ. ონიანმა, თბილისი, 1979

სვან. ენის ქრესტ. 1978 – სვანური ენის ქრესტომათია, ტექსტები შეკრიბეს ა. შანიძემ, მ. ქალდანმა და ზ. ჭუმბურიძემ, თბილისი, 1978

Medea Sagliani

**On the origin of the archaic words fixed
in the Svan phraseological expressions**

Summary

The present paper is an attempt to research the origin of an archaic lexical component fixed in some Svan phraseological expressions.

Considering the correspondences existing in the Svan phraseological expressions some lexical components appeared to be the data of Common Kartvelian level, some of them – loans from other languages some of which Svan preserved unchanged and some underwent significant changes. An observation on the material manifested the most part of the borrowed forms entered in Svan dialects through Georgian. The more, Svan preserved many those Common Kartvelian archaic forms in phraseological expressions (in idioms, in the formula of curses, blessing and greeting) which are not fixed in the modern literary Georgian – they are mostly preserved in Georgian dialects. It should be said that the origin of many of them is not researched.

მუშაკან სუნიუზილი

ქართ. ბენძლ- ფუბის მეგრული შესატყვისისათვის

„ღავითიანის“ იმ ქვეთავში, „მეფის ვახტანგის ამიერ სოფ-
ლით მიცვლას“ რომ ეხება, გურამიშვილი ქვეყნის დაქცევის მი-
ზეხად შურს ასახელებს და გვეუბნება, რომ შურმა –

„განაბროტა კეთილი, შურმან აუბა თვალები.

წინა აღუძღვა ბრმა ბრმათა, არივა გზა და კვალები.

და ბ ე ნ ძ ლ ა, დაარიოშა, ოქროს მორივა რვალები 148,
582, 1-3.

წიგნს დართული ლექსიკონის მიხედვით (შემდგენ. ივ. გი-
გინეიშვილი) და ბ ე ნ ძ ლ ა ზმნის მნიშვნელობა საბასეული გან-
მარტების გათვალისწინებით ასეა წარმოდგენილი: „ბ ე ნ ძ ლ ა დ
(დაუშუშავებელ ლითონად) აქცია“.

შდრ., საბა: ბენძლი: „უმუშევარი ილეკრო“ ZAB

დაბენძლა: „ილეკროს მიწა და ქვა რა დაადნო და
ბენძლად შექმნა“ ZA

დაბენძლილი: კლდე დაძრულ-დაღეწილი C

დაშლილი კლდე E

ეს განმარტება გადადის სხვა ლექსიკონებშიც:

ბ ე ნ ძ ლ ი „უმუშევარი მეტალი“... და ბ ე ნ ძ ლ ა „მეტალს
ბენძლად შევიქმ“ (ჩუბინაშვილი, 1984).

ქველში ასეთი სურათი გვაქვს:

ბ ე ნ ძ ლ ი... 1. ძველი დაუშუშავებული ლითონი (საბა).

2. ძალიან ძველი, დაძველებული II გადატ. ბებერი. ქველის ახალ
ვარიანტში გადატანით მნიშვნელობას ილუსტრაციაც ახლავს:
მას ვიდაც უცნობი ბ ე ნ ძ ლ ი ბერიკაცი ახლდა (“ლიტ. საქ.”).

და ბ ე ნ ძ ლ ა ვ ს... ძვ. გრდმ. ბენძლად (მნიშვ. 1) აქცევს...
საილუსტრაციოდ დ. გურამიშვილის ზემოთ დასახელებული
სტრიქონია დამოწმებული.

დაბენძლილი... რაც დაბენძლეს, ბენძლად (მნიშვ. 1) ქცეული. 2. „კლდე-დაძრულ“ – დაღეწილი (საბა).

ღიაღეჭების მიხედვით:

ბენძლი... ძველი, ბენძლ: და-ბენძლება „უწოდ დაჯდო-მა“, დაგდება: „ბერს ნუ ლაპარაკობ, დეე ბენძლე მაქ“ (ბერიძე, 1938).

ბენძლი „უწოდ ჩასუქებული ბებერი, ბებრუხანა, ტლანქი ტანის ადამიანი“, გაბენძლილი „უწოდ გასუქებული გაბერილი ადამიანი“ (ნიუარაძე, 1971).

ბენძხი, ბენძლი „მეტისმეტად მსუქანი, მძიმე, მოშვებული (ჩვეულებრივ, ქალი), ბენძლდება – მეტისმეტად სუქდება, სქელდება“, დაბენძლება – დაბერდება (იტყვიან აგდებით), დაუბენძლება – დაბენძლებული (ქართლ., 1981).

აღ. ღლონტის „სიტყვის კონის“ მიხედვით, „ბენძლი (იმერ., გურ., მესხ.) ძველი, დამპალი, გაფუჭებული, ობმოდებული რამე, ბენძლი ადამიანი დახავსებული, მოხუცებული კაცი, საშინლად გადაბერებული – ბენძლი ბებერი“...

ბერძლ-ნაბერძლალი: „დახეულ ტანსაცმელს – ნაბერძლალს [ეძახიან] (ჭინჭარაული, 1960, 261, 2).

ამავე მნიშვნელობით დამოწმებულია ქართლურში: დაბღერდილი – დახეული, დაღლეჯილი (ფარცხ., მარაბ.) (მენთეშაშვილი, 1970, 261). შეიძლება ბღერძ- მომდინარებებს ბერძლისაგან: ბღერძ- < ბერძლ- (შღრ., ბღარტი < ბარტყი). აქ ბერძლ- და ბღლეძ- ფუძეთა მიმართების საკითხიც დგება.

ქველში დამოწმებული ბენძლ-ის მეორე მნიშვნელობა: ძალიან ძველი, დაძველებული, || გადატ. ბებერი და ამ სიტყვის ზემოთ ჩამოთვლილი დიალექტური მნიშვნელობები საბასეული დაბენძლა, დაბენძლილი-ს „დაძრულ-დაღეწილი, დაშლილი (კლდე) > დაძრულ-დაღეწილი, დაშლილი (რაღაც >|| ვიღაც) სემანტიკური განვითარების შედეგი ჩანს: დაშლილი > ძველი, მოძველებული, გაფუჭებული, ბებერი..., დაშლილი. 2. მოშვებული, ტლანქი, მსუქანი, სქელი...

შდრ.: ანალოგიისთვის: დაშლა... 1. შემადგენელ ნაწილებად დახსნა, დანაწილება... 3. დარღვევა, დანგრევა... 4. გადატ. გა-სრწნა, დაღპობა... (ქეგლ III).

ქართ. ბენძღ - (ბენძღ-ი, და-ბენძღ-ა, და-ბენძღ-ილ-ი) ფუძის ფონეტიკური და სემანტიკური შესატყვისი შეიძლება იყოს მეგრ. ბარჯღ - (ბარჯღ-ი „გაბარჯღული, ვარჯი“) (ქობალია, 2010)), ბარჯღ-ა II „ჭრელი, ჭროლა“ (ქაჯაია, IV, 2009). ქა-ბარჯღ-ა „ქობრუდა, რქებაწეული“ (ქაჯაია, III, 2002). ბარჯღ-უ-ა „აჭრელება, მოჭრა“ (თვალისა)“, ვალი კოს თო-ლეძს უბარჯღუნს. ბარჯღილ-ი „აჭრელებული“ (ქაჯაია, I); დავარჯებული, გაბარჯღული (ხე): (სინათლით, თოვლით) აჭრე-ლებული, მოჭრილი (თვალი) (ქობალია, 2010)...

ამ დაკავშირებას გარკვეული ფონეტიკური და სემანტიკური სირთულეები ახლავს, რომელთაც განმარტება სჭირდება.

ფონეტიკური თვალსაზრისით ქართულ და მეგრულ შესაპირისპირებელ ფუძეებს შორის (ქართ. ბენძღ - : მეგრ. ბარჯღ -) შესატყვისობა დაცულია; საერთოქართველურ დონეზე აღდგება *ბენძღ- ფუძე (აღდგენილია შუასიბილანტური *ძ > ქართ. ძ : მეგრ. ჯ, საერთოქართველური *ე > ქართ. ე : მეგრ. ა). ასახსნელია ფუძისეული ინლაუტის ნ-ს რეფლექსი მეგრულში: ნ>რ; ჩვეულებრივ, მეგრულში ინლაუტის ნც კომპლექსი შესატყვის ფუძეებში ინახება (ქართ. ღვინთ- : მეგრ. ღვანთ-, ქართ. ძენძ- : მეგრ. ძანძ-, ქართ. კენკ- : მეგრ. კანკ-, ქართ. ბანდ- : მეგრ. ბონდ- (ფენრიხი, სარჯველაძე, 2000). საერთოდაც, საერთოქართველური *ნ-ს რეფლექსად ქართველურ ენებში ყველგან ნ გვხვდება (ფენრიხი, სარჯველაძე, 2000, 23).

ამასთან, პარალელურად, სამეცნიერო ლიტერატურაში ქართულისა და მეგრულის შესატყვის ფუძეებში გამონაკლისის სახით ქართ. ნც > მეგრ. რც დასტურდება:

ქართ. დონდ- (დონდღ-ო) : მეგრ. დორდ- (დორდ-ი) (აბაშია, 1998-ა, 6,7.)

ქართ. ლანძ- (ლანძავს) : მეგრ. ლურჯ- (გინოლურჯუა „გადაწვა“) (სუხიშვილი, 2006).

საყურადღებოა, ქართ. **ნც** > მეგრ. **რც** მიმდევრობის დაფიქსირებისას შესაძლო ე.წ. შუალედური საფეხურის დადასტურება მეგრულში: ქართ. თენტ- (მოთენტვა): მეგრ. თანთ- // თართ- (მოთანთუა / მოთართუა) (აბაშია, 1998, ბ, 17).

ქართ. ბუნდლა (იმერ.) : მეგრ. ბუნდლა // ბურდლა „ბურტყლი“, ჭან. ბუნდლა (ჩიქობავა, 1938, 101).

არნ. ჩიქობავას ეს სიტყვა ქართულში მეგრულიდან ნასესხობად მიაჩნია. თუმცა ქართულში „ბურდლიც“ დასტურდება. გ. კლიმოვი საერთო ქართველურისათვის აღადგენს *ბურდლა ფუძეს (კლიმოვი, 1964).

მონაცვლეობა **ნ~რ** მეგრულში დასტურდება არა მარტო საერთოქართველურიდან მომდინარე ფუძეებში, არამედ თავად მეგრულის მასალაშიც, მაგ.:

ღვანკალა – იგივეა, რაც ღვარკალა, შდრ., ღვარკალა – მოტრიალე აქეთ-იქით, მოძრავი, მოსავსავე.

ღვენწკი – ზოლ. იგივეა, რაც ღვერწკი – ჭია... (ო. ქაჯაია III, 2002).

საპირისპიროდ დასტურდება ასევე **რ~ნ** მონაცვლეობაც: ქართ. გრძ- გრძელი, მეგრ. გგრძ- „გრძელი“, მეგრ. გგრძ- გგრძე/ გირძ-ე // გგნძ-ე (<*გრძი) ამოსავალია აქ **რ**.

ამ თვალსაზრისით, საყურადღებოა, რომ ხევსურულში ბენძღ- ფუძის ვარიანტად ბერძღ- ფუძეა წარმოდგენილი: ნაბერძღალი „დახეული ტანსაცმელი“.

ასე რომ, მიმართება ქართ. **ნ** : მეგრ. **რ**, ქართ. ბენძღ- და მეგრ. ბარჯღ- ფუძეთა საერთო წარმომავლობის მტკიცებისათვის დაბრკოლება ვერ იქნება.

ასახსნელია ქართ. და მეგრ. შესაპირისპირებელი ფუძეების შემანტიკური სხვაობა: ქართ. ბენძღ-ი – დაუმუშავებელი ლითონი, დაბენძღვა – ბენძღად, ანუ დაუმუშავებელ ლითონად ქცევა და მეგრ. ბარჯღ-ი „გაბარჯღული, ვარჯი“, ბარჯღ-ა „ჭრელი, ჭროლა“, ბარჯღუა „დავარჯება, გაბარჯღვა (ხის), აჭრელება, მოჭრა (თვალისა)...

როგორც ვხედავთ, მეგრულში სახელურ ბარჯღ- ფუძეს ორი მნიშვნელობა უჩანს: ბარჯღ-ი „გაბარჯღული, ვარჯი“

(ქობალია, 2010), ბარჯღ - ა „ჭრელი, ჭროლა“ (ქაჯაია IV, 2009), კომპოზიციში ქაბარჯღა „ქორბუდა, რქებაწეული“ (ქაჯაია III, 2002) „გაბარჯღულ“ და „ჭრელ“ მნიშვნელობათა შორის კავშირი იკვეთება. ამ მნიშვნელობათა სიახლოვე ზმნაშიაც და ნაზმნარ სახელებშიც აისახება: ბარჯღუა „დავარჯება, გაბარჯღვა (ხისა); აჭრელება, დასერვა, მოჭრა თვალისა (სინათლისა-გან)“ (ქობალია, 2010), „ხედმეტი სინათლით დაბრმავება“ (ფიფია, 1990).

მეგრ. ბარჯღ - ფუძის დასახელებულ მნიშვნელობათა ერთმანეთზე მიბმა სემანტიკურად არის მოტივირებული; „გაბარჯღვაც“ და „აჭრელებაც“ რაღაც მთლიანობის დაშლის შედეგის განსხვავებული აღქმა; შდრ.: დატოტვა - ტოტების გამოტანა, ტოტების გამოტანა-გაშლა (ქველ III), დატოტვილი ხე. ჭრელება - ნაირ-ნაირი ფერის მიცემა (ქველ III), შდრ.: ჭრელი „სხვადასხვა ფერი ერთში“ C (საბა).

ამ თვალსაზრისით საყურადღებოდ გვეჩვენება ჭრელ-ხედსართავი სახელის ჭრა ზმნურ ძირთან დაკავშირება „ჭრით ჭრელების“ გამომხატველი სემანტიკის ლექსიკური ერთეულების საშუალებით ძველ ქართულსა და დიალექტებში: „და აჩნდა კუერთხთა მათ თეთრი იგი, რომელი გამოეხუეწა ჭრელი“ (O, დაბ. 30, 37)...

ზოგი კიდობანი წინა მხარეს შემკულია ნაჭრელით. ამ ნაჭრელს ეწოდება დანის წვერით ნაჭრელი, კაი ჰელი ან დაჭრელეული (თუშეთი-შინამრეწვ. I, 1976, 436)“ და სხვ. (არაბული, 2001, 190...).

სხვათაშორის, „აჭრელება“ და „ჭრა“ მნიშვნელობათა სინონიმური კავშირი გამოკრთება მეგრ. ბარჯღუა-ს განმარტებისას:

ბარჯღუა „აჭრელება, დასერვა, მოჭრა თვალისა“... (ქობალია, 2010).

სემანტიკური კავშირი ასევე იკვეთება ქართ. ბენძღ - და მეგრ. ბარჯღ - ფუძეთა მნიშვნელობებს შორისაც: ქართ. ბენძღ - ი : „დაუმუშავებელი ლითონი“; კლდის ნალექ-ნაშადი (შდრ.: დაბენძილი „კლდე დაძრულ-დაღეწილი“, „დაშლილი

კლდე“ (საბა) და მეგრ. ბარჯღ-ი „დატოტვილი, ვარჯი“, ბარჯღ-ა „ჭრელი, ჭროლა“ მნიშვნელობებს შორის სემანტიკური კავშირი გაპირობებულია როგორც „დაშლის“ ზოგადი სემანტიკით (დაშლა – შემადგენელ ნაწილებად დახსნა, დანაწილება... (ქეგლ III), შდრ., დატოტვა – ტოტების გამოტანა-გაშლა, დაბენძლა – კლდის დაშლა-დამსხვრევა, შდრ.: „რაც ილეკრო ბენძლად შეჰქმნა“ C (საბა), ასევე – „ბენძლ-“ ცნების რეფერენტის თვისობრიობით.

ბენძლ-ი, საბას მიხედვით, „დაუმუშავებელი ილეკროა“, დაუმუშავებელი ლითონია („ლითონი მას ადგილსა ეწოდების, სადა ილეკროს სთხრიან, ანუ მარგალიტი და სპეკალი გამოდის, რომელსა სპარსნი მადანსა და ქანს უხმობენ“ საბა ZA).

ლითონისთვის დამახასიათებელია ლითონური ბზინვა, რაც ელექტრონების არსებობითაა გამოწვეული. საბასეული ილეკრო, იგივე ილიქტრონი || ილექტრო (ბერძნ. τ' ηλεκτρον ან' ηλεκτροბ 1. მეტალი, 2. ქარვა შდრ., ამავე ფუძის' ηκταρ „სხივ-მოსილი, გასხივოსნებული“ (ვაისმანი, 1991). „ილეკროს“ (ლითონის) ოპტიკური თვისება – „ბზინვა“ საბასთანაც არის დაფიქსირებული:

ილიქტრონი (1,4 ეზეკ.) ესე იგი არს ილეკროებთა (ილეკროების B) ფერი ერთბამად ბრწყინვიდეს ZAB (12).

ილეკრო, „სიტყვის კონის“ მიხედვით, „ეწოდების ოქროსა, ვეცხლსა, სპილენძსა, ტყვიასა, კალასა და ყოველსავე მისთანათა ერთბამად“, ბენძლი კი ამ ლითონთა ნაზავია, რომელსაც თავისი ელვარება აქვს, შდრ., ელვარე ილეკრო მოელვარე ZA, ბრწყინვალეებასავით ჰქონდეს BCB (საბა).

საბას მიერ მითითებულ წყაროში (ეზეკიელში, ოღონდ სხვა ადგილას) უფლის ხილვა ილიქტრონის (ილექტროის) ბრწყინვალეებასთანაა შედარებული: „და ვიხილე ვითარცა ხილვად ილიქტრონისად, რომელ არს ოქრო და ვეცხლი და რვალი ერთად შედნობილი, ეგრე იყო ბრწყინვალეებითა ხილვითგან წელთაფთ და აღმართ და ხილვითგან წელთაფთ და დამართ, ვიხილე ვითარცა ხილვად ცეცხლისად და ნათელი მისი გარემო“ (ეზეკ. 1, 27).

ლითონის ეს თვისება ადვილად თვალშისაცემია და მხატვრულ ლიტერატურაშიც აისახება. წარმოვადგენთ რამდენიმე პასაჟს:

„ასე მივახლოვდით, რომ დავინახეთ. მართლა ხშირად ნაშენებსავით ჩნდა სულ ყვითელი კლდე... მზე ადგა და ასე გეგონებოდა კაცსა ცეცხლი ეკიდებო: სულ ყვითლად ჭყრტიალვებდა, მისი შუქი სულ იმ მინდორსა და ზღვასა აღელვებდა“ (რუსუდ. 274, 8-13).

„...არც ოქროსი რამ იყო, არც ვერცხლისა, არცა თვალისა და მარგალიტისა, ცარიელი ყვითელი ქვა იყო იმ კლდისაგან გათლილი, მაგრამ ისერივად იყო ნათალი და ნაშენები, რომე, თუ არა სამოთხე, იმას სხვა არ ჯობდა რა“ (რუსუდ. 297, 13-16).

„ოთხი ფერი უცხო მადნის ქვა იპოვეს, გამოზიდეს და მოიტანეს. ისრეთი რამ იყო, რომ აღმასივით ელავდა“ (ყარამ. 674)...

ასე რომ, ქართ. ბენძღ- ფუძის (ბენძღ-ი „უმუშევარი ილეკრო“, და-ბენძღ-ა „რაც ილეკრო ბენძღად შეჰქმნა“...) შესატყვისი უნდა იყოს მეგრ. ბარჯღ- (ბარჯღი „ვარჯი, გაბარჯღული“, ბარჯღ-ა „ჭრელი“... ბარჯღუა „აჭრელება, მოჭრა (თვალისა)...“ საერთოქართველურ დონეზე სავარაუდოდ აღდგება *ბენძღ- ფუძე.

კვლევის ამ ეტაპზე მეგრულშივე დადასტურებული ბენძღი „ძველი ლითონის ჭურჭელი“ (ფიფია, 1999), „ლითონის ცხაურა“, ბენძღუნია – „ლითონის ცხავი ნაკვერჩხლებზე ღომის გასახურად, თევზის გასაფიცხებლად (ქობალია, 2010) ქართულიდან ნასესხებად უნდა ჩაითვალოს (შდრ., საბა: ბენძღ-ი „უმუშევარი ილეკრო“).

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. აბაშია 19981 – რ. აბაშია, საერთო-ქართველური ლექსიკიდან, VII, ენათმეცნიერების ინსტიტუტის და თსუ ფილოლოგიის ფაკულტეტის სამეცნიერო სესია „არნოდლ ჩიქობავას საკითხავები“, IX.
2. აბაშია 19982 – რ. აბაშია, საერთო-ქართველური ლექსიკიდან, VIII, ქუთაისური საუბრები IV, ქუთაისი.
3. არაბული 2001 – ა. არაბული, ზმნური და სახელური ფუძეთქმნადობის პრობლემა ქართველურ ენებში, თბილისი.
4. ბერიძე 1938 – ვუკ. ბერიძე, სიტყვის კონა იმერულ და რაჭულ თქმათა; სპბ 1912; ქართველურ ენათა ლექსიკა I, თბილისი.
5. გურამიშვილი 1987 – დ. გურამიშვილი, თხზულებათა სრული კრებული, კრებული შეადგინა და წინასიტყვაობა დაურთო ს. ცაიშვილმა, თბ., 1987.
6. ეზეკ. – ეზეკიელის წიგნის ძველი ქართული ვერსიები, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო თ. ციციტიშვილმა, თბ., 1976.
7. ვაისმანი 1991 – А. Д. Вейсман, Греческо-русский словарь, Москва.
8. კლიმოვი 1964 – Г. А. Климов, Этимологический словарь картвельских языков, Москва.
9. მენტეშ. 1970 – სტ. მენტეშაშვილი, ქართლურის სალექსიკონო მასალა (ალგეთის ხეობა), იკე XVII, თბილისი.
10. ნიჟარაძე 1971 – შ. ნიჟარაძე, ქართული ენის აჭარული დიალექტი, ლექსიკა, ბათუმი.
11. რუსუდ. 1957 – რუსუდანინი, ძველი ქართული კლასიკური ლიტერატურა, ილ. აბულაძისა და ივ. გიგინეიშვილის რედაქციით, თბილისი, 1957.
12. საბა 1992 – სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული I, ავტოგრაფული ნუსხების მიხედვით მოამზადა,

გამოკვლევა და განმარტებითი ლექსიკის საძიებელი დაურთო ილია აბულაძემ, თბ., 1992.

14. **სუხიშვილი 2006** – მ. სუხიშვილი, მასალები ეტიმოლოგიური ლექსიკონისათვის, „არნოდ ზიქობავას საკითხავები“ XVII, თბ.
14. **ფენრიხი, სარჯველაძე 2000** – ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, თბ.
15. **ფიფია 1999** – დ. ფიფია, მეგრულ-ქართული სალექსიკონო მასალები, თბ.
16. **ქართლ. 1981** – ქართლური დიალექტის ლექსიკონი, შემდგენლები თ. ბეროზაშვილი, მ. მესხიშვილი, ლ. ნოზაძე, თბ.
17. **ქაჯაია I, 2001** – ო. ქაჯაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი I, თბ.
18. **ქაჯაია III, 2002** – ო. ქაჯაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი III, თბ.
19. **ქაჯაია IV, 2009** – ო. ქაჯაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი IV, თბ.
20. **ქეგლ** – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი I-VIII, არნ. ზიქობავას საერთო რედაქციით, თბ., 1950-1964.
21. **ქობალია 2010** – ა. ქობალია, მეგრული ლექსიკონი, თბ.
22. **ღლონტი 1984** – ა.ღ ღლონტი, ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა, II გამოცემა, თბ.
23. **ყარამ.** – ყარამანიანი, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს, წინასიტყვაობა და ლექსიკონი დაურთეს ა. გვახარიამ და ს. ცაიშივილმა, თბ., 1965.
24. **ზიქობავა 1938** – არნ. ზიქობავა, ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი, ტფილისი.
25. **ჩუბინაშვილი 1984** – დ. ჩუბინაშვილი, ქართულ-რუსული ლექსიკონი, II გამოცემა, გამოსცა ა. შანიძემ., თბ.
26. **ჭინჭარაული 1960** – ა. ჭინჭარაული, ხევსურულის თავისებურებანი, თბ.

Murman Sukhishvili

Towards the Megrelian correspondence of Georgian *benzy-* stem

Summary

A Megrelian **baržy-** stem (**baržy-i** ‘branching’, ‘spreading (of branches) out wide’, **baržy-a** ‘colored’, **baržy-u-a** ‘to dazzle/enchant (from light)’ should be a correspondence of Georgian **benzy-** stem (**benzy-i** ‘crude metal’, **da-benzy-a** ‘He made it unwrought metal’, **da-benzy-il-i** 1. ‘to make unwrought metal’, 2. ‘destroyed rock’. Semantics of ‘branching’ and ‘dazzling’ is inter-conditioned in Megrelian, cf.: **baržy-a** ‘colored’ – ‘**qa baržy-a**’ ‘(stag with branching antlers) word by word ‘horn-colored’.

From *phonetic standpoint* among the Georgian and Megrelian stems under compare correspondenceness is reserved: Geor. **benzy-** : Megr. **baržy-**. There is a certain obstacle: Georgian **n-** in Megrelian relevant stems corresponds with **n-**, though there is also a corresponding Geor. **n-** : Megr. **r-**. Thus, this fact can not be obstacle for proof of the correspondenceness of the Geor. **benzy-** : Megr. **baržy-** stems.

Correspondenceness of Geor. **benzy-** and Megr. **baržy-** stems should be researched from *semantic viewpoint* as well. Geor. **benzy-i** is a name of mixture of various metals and dazzling and sparkling are physical (optic) features of metals. This feature of metals is realized in Megrelian stems: **baržy-a** ‘colored’, **baržy-u-a** ‘to dazzle/enchant’.

ნათია ზონიავა

ორი ქართველური ტოპონიმის ეტიმოლოგიური ანალიზისათვის (ჭარნალი, კურზუ)

როგორც ცნობილია, ტოპონიმია ენის ლექსიკური ფონდის შემადგენელი ნაწილია და იქმნება სათანადო ენის სტრუქტურის შესაბამისად. ტოპონიმები თაობიდან თაობას გადაეცემა, საუკუნეებს უძღვება და მნიშვნელოვან წყაროს წარმოადგენს ხალხის ენის, ისტორიის, კულტურულ-პოლიტიკური წარსულის შესასწავლად.

სტატიაში ეტიმოლოგიური ანალიზის საგანია ორი ქართველური ტოპონიმი – **ჭარნალი** და **კურზუ**.

1. **ჭარნალი** სოფლის სახელწოდებაა აჭარაში, ხელვაჩაურის რაიონში. მდებარეობს მდ. ჭოროხის მარცხენა სანაპიროზე. ამავე სახელს ატარებს სოფელში გამავალი მდინარეც. ჭარნალში ქართველებთან ერთად ცხოვრობენ XIX ს-ის II ნახევარში აფხაზეთიდან გადმოსახლებულ მუჰაჯირთა შთამომავლები, თუმცა მათ მხოლოდ აფხაზური გვარები აქვთ შერჩენილი, მშობლიურ ენას არ ფლობენ.

მთქმელების განმარტებით, სოფლის ტერიტორია ჭაობიანი ყოფილა და ამიტომ დაურქმევიათ ეს სახელი. ჩვენთვის მისაღებია ინფორმატორთა მოსაზრება ტოპონიმის მოტივაციასთან დაკავშირებით. ვფიქრობთ, **ჭარ-ნალ-ი** მიღებულია დისიმილაციის გზით **ჭარ-ნარ-** ფორმისაგან (**ჭარ-ნალ-ი** < **ჭარ-ნარ-ი**). **ჭარ-** ჭაობის აღმნიშვნელი ფუძე ჩანს, **-ნარ** კი სუფიქსი, რომელიც რაღაცის ერთობლიობას, კრებითობას, სიმრავლეს გამოხატავს (ის ძირითადად მცენარეთა სახელებს დაერთვის, მაგრამ გვაქვს სხვა ჯგუფის სახელებთანაც – თიხნარი, ქვიშნარი). მაშასადამე,

ჭარნალი ყოფილა ადგილი, სადაც ბევრი ჭაობია. ამის თქმის საფუძველს გვაძლევს რაჭულ და იმერულ დიალექტებში დადასტურებული **ჭარ-** ფუძე: **ჭარ-ი** || **ჭარ-ო** „წყლიან-ბალახიანი ველი“ (შდრ. ჭაობი „დამდგარწყლიანი ადგილი დაბლობში“) [ქეგლ].

2. სოფელი **კურზუ** მდებარეობს მარტვილის რაიონში. აღნიშნული ლექსემა მეგრულში ასეთი მნიშვნელობითაც იხმარება: „ბორცვი; ამობურცული, შემადლებული ადგილი“ [ქობალია 2010]. ეს სიტყვა დასტურდება კნინობითის ფორმითაც: **კურზულე** || **კურზულია** „მცირე ბორცვი; შემადლება ვაკეზე. შდრ. **ეკურზული**. **კურზულია** „ბორცვაკი“ [ქაჯაია 2002].

ზ. ჭუმბურიძემ **კურზუ** დაუკავშირა ქართულ **კუნძულ-ს**. მისი აზრით, ამავე სიტყვისაგან არის მიღებული მარტვილის რაიონული ცენტრის ერთ-ერთი უბნის სახელწოდება – **დიხაკურზულე** „ამადლებული მიწა“, „მიწის ბორცვი“ [ჭუმბურიძე 1987, 459].

ვფიქრობთ, ლექსემა **კურზუ** კავშირში უნდა იყოს ქართულ **კორძ-** ძირთან, რომელიც ლექსიკონებში განმარტებულია ამგვარად: „ღლიათა და საზარდულთა ჯირკვალი“ [საბა 1991]; „მუხლი“ [აბულაძე 1973]; 1. კვანძად გამაგრებული ამონაზარდი ადამიანის ან ცხოველის სხეულზე || ავადმყოფური გამონაზარდი ხეზე; || ტექ. გამობურცული ადგილი ჩამოსხმულ ნაკეთობაზე. 2. კვანძივით მაგარი, გამაგრებული [ქეგლ].

სემანტიკასთან ერთად აღნიშნულ დაკავშირებას მხარს უჭერს ფორმობრივი მხარეც, ანუ დაცულია შესატყვისობის წესები: **ო** და ბოლოკიდური **ა** გადასულია **უ**-ში, თანხმოვნებში იდენტური შესატყვისობა გვაქვს, **ძ**-ს შემთხვევაში კი მომხდარია მეგრულისთვის დამახასიათებელი **ძ/ზ** მონაცვლეობა, შდრ. მეგრ. **გოზღვარილ-ი** || **გოძღვარილ-ი** „დასველებული, წყალში ამოვლებული“; **ძღაფურსამ-ი** || **ზღაფურსამ-ი** „ზღარბი“.

სამეცნიერო ლიტერატურაში **კორძ** სიტყვაში **რ** განვითარებულიად მიიჩნევა, ქართული ***კომ**-ის კანონზომიერი ფონეტიკურ შესატყვისად სვანური **კოჯ** „კლდე“ [შენგელია 2006, 159].

ჩვენი აზრით, ს.ქ. ***კომ**- > ქართ. **კორძ**-ი : ზან. **კურძ**- („ბორცვაკი“ – ა. ქობალია) > **კურზ**.

კურზ ლექსემა მეგრულში დასტურდება რედუპლიცირებული სახეობითაც: **კურკუზია** „პატარა სიმრგვალე, ბურცი; პატარა ტანისა“, სადაც გაორმაგებული სიტყვის პირველ მარცვალში ამოვარდნილია **ზ**, მეორეში – **რ**: ***კურზკურზია** > **კურკუზია**. საინტერესოა, რომ ლენხუმურშიც გვაქვს **კურკუზ**-ი და ნიშნავს „პატარა ტანის ადამიანს“ [ლლონტი 1974].

სამეგრელოში გვხვდება საანალიზო რედუპლიცირებული ფუძის შემცველი ტოპონიმები: **კურკუზა** – ბორცვი აბედათის თემში. **კურკუზია** ბორცვი აბედათში, ბუერის მთისკალთაზე [ცხადაია, 2010].

შესაძლოა, საანალიზო ფუძეს უკავშირდებოდეს ლაზეთში დადასტურებული ტოპონიმი – **კურძულიშ ავლა** (ვიწე, ჭურჭავა) [Aleksiva, Bucaklışi 2009]. მთქმელთა განმარტებით, **კურძული** ლაზური გვარია და **კურძულიშ ავლა** ამ გვარის წარმომადგენლებით დასახლებულ უბანს ჰქვია. ლექსემა **კურძუ** || **კურზუ** ლაზურში ვერ დავადასტურეთ, მაგრამ მის ოდინდელ არსებობაზე, არ არის გამორიცხული, აღნიშნული გვარი მიგვანიშნებდეს, კერძოდ, ლაზ. **კურძ** მეგრ. **კურზ** ფუძის მსგავსად, შესაძლოა, ყოფილიყო *„ამობურცული, შემალღებელი ადგილის“ აღმნიშვნელი ლექსემა, რომელიც **-ულ** წარმომავლობის სუფიქსის (შდრ. სარფი – სარფული „სარფელი“) დართვით გაფორმდა გვარად და დაერქვა ამ გვარის ადამიანებით დასახლებულ უბანს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. აბულაძე 1973 – ილ. აბულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თბ., 1973;
2. საბა 1991 – სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, I, თბ., 1991;
3. ქაჯაია 2002 – ო. ქაჯაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, II, თბ., 2002;
4. ქეკელ 1955 – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, IV, თბ., 1955;
5. ქეკელ 1964 – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, VIII, თბ., 1964;
6. ქობალია 2010 – ა. ქობალია, მეგრული ლექსიკონი, თბ., 2010;
7. ღლონტი 1974 – აღ. ღლონტი, ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა, თბ., 1974;
8. შენგელია 2006 – ვ. შენგელია, ქართველურ და ჩერქეზულ ენობრივ სისტემათა ისტორიის ზოგი საკითხი, თბ., 2006;
9. ცხადაია 2010 – პ. ცხადაია, სამეგრელოს გეოგრაფიული სახელწოდებანი, V, მარტვილის რაიონი, თბ., 2010;
10. ჭუმბურიძე 1987 – ზ. ჭუმბურიძე, დედაენა ქართული, თბ., 1987;
11. Aleksiva, Bucaklışi 2009 – İrfan Aleksiva, İsmail Avcı Bucaklışi, Svaxoxo (Laz yer adları sözlüğü), İstanbul, 2009.

Natia Poniava

**Towards the etymologic analysis of two Kartvelian toponyms
(**Çarnali** and **Ვurzu**)**

Summary

In the article are analysed two Kartvelian toponyms – **Çarnali** and **Ვurzu**. To my mind, toponym **Çarnali** means “boggy place” and comes from **Çarnari** (← **Çar-i**) by dissimilation. Toponym **Ვurzu** means “risen, hilly place”. I suppose that it’s an equivalent to the common Kartvelian ***Ვo3** root.

მეფა ღლონტი

საკუთარი სახელის პირველსახელდებისთვის¹

მადლიერებით ვუძღვნი ჩემს მასწავლებელს,
ბატონ ზურაბ ჭუმბურიძეს.

ბიბლიური უწყება პირველსახელდებაზე:

ანტიკური პერიოდიდან მოკიდებული დღემდე, სახელდების პრობლემა ცხარე დისკუსიისა და პოლემიკის ობიექტს წარმოადგენს. მეოცე საუკუნეში იგი ენათმეცნიერების, ფსიქოლოგიისა და ფილოსოფიის ერთ-ერთ აქტუალურ საკითხად იქცა. სახელდება მჭიდროდ უკავშირდება ისეთ პრობლემებს, როგორებიცაა: აზროვნების, ცნობიერებისა და მეტყველების (ენის) წარმოშობა და განვითარება, მეტყველების ფსიქოლოგიური მექანიზმი, ენისა და ენობრივი ნიშნის ბუნება, ენის შესწავლის მეთოდოლოგია, უცხო ენის შესწავლის მეთოდიკა და სხვა (ბაინდურაშვილი 1971, 3).

სახელდება გულისხმობს სიტყვის ქმნადობას, სახელის (მისი ფორმის) და მნიშვნელობის პირველდაკავშირებას. აღიარებულია, რომ სახელდების საფუძველი, საბოლოო ჯამში, ადამიანური ცნობიერების მიღმა რჩება: თითქმის შეუძლებელია სახელდების არჩევანის საფუძვლის, მისი მოტივის სრულად, ადეკვატურად გაცნობიერება (ბაინდურაშვილი 1971, 262). დიმიტრი უზნაძის მიერ, მისივე განწყობის თეორიიდან გამომდინარე, გამოთქმულია მოსაზრება:

„სიტყვასა და მნიშვნელობას განწყობა აშუალებს, მათ გაერთიანებას, მათ სინთეზს განწყობა უდევს საფუძველად“, რომლის დროსაც განწყობას განსაზღვრავს როგორც სახელდების

---

¹ წინამდებარე ნაშრომის ვრცელი ვარიანტი იბეჭდება ჟურნალში „რწმენა და ცოდნა“ (ჟურნალის რედაქციის მოძღვარი – იონანე გამრეკელი), რუსთავისა და მარნეულის მთავარეპისკოპოსი).

საგნის შინაარსი, ისე სახელად შერჩეულ ბგერათა კომპლექსის თავისებურება (უზნაძე 1956, I, 28-29; IV, 184).

სამეცნიერო ლიტერატურაში აღინიშნება, რომ სახელდებს ადამიანი ორგვარად ახორციელებს:

1. სახელისა და მნიშვნელობის დაკავშირებისას სხვა სიტყვები და მათი სემანტიკა არ არის გათვალისწინებული;

2. სახელდებისას გათვალისწინებულია მემკვიდრეობით მიღებული ენობრივი მასალა.

ეს უკანასკნელი სახელდების ბუნებრივი პროცესია და იგი დღემდე გრძელდება, ხოლო პირველი – საკუთრივ პირველსახელდებას, ანუ სახელთა პირველქმნადობას მიეკუთვნება (ბაინდურაშვილი 1971, 6-7).

ბიბლიური სწავლება ადამიანის ამეტყვევებაზე, ანუ ენის გაჩენაზე, უშუალოდ უკავშირდება სახელის დარქმევას, პირველსახელდებას. წმიდა წერილში ვკითხულობთ:

„და თქუა ღმერთმან: არა კეთილ არს ყოფად კაცი მარტო. უქმნეთ მას შემწვე მისებრი. და შექმნნა უფალმან ღმერთმან ყოველნი მკეცინი ველისანი და მფრინველნი ცისანი, და მოიყვანნა იგინი ადამისა ხილვად, რამ უწოდოს მათ, და ყოველი, რომელი უწოდა მათ ადამ სულსა ცხოველსა, ესე არს სახელები მისი. და უწოდა ადამ სახელები ყოველთა საცხოვართა და ყოველთა მფრინველთა ცისათა და ყოველთა მკეცთა ქუეყანისათა, ხოლო ადამისი არა ეპოვა შემწვე მსგავსი მისი“ (შესაქმე 2, 18-20).

„შესაქმის“ ამ ნაწვევტში რამდენიმე მნიშვნელოვანი უწყებაა იმის შესახებ, თუ თავდაპირველად ვინ, სად, როდის, რატომ, რისთვის და როგორ მისცა სახელები ყველა ცოცხალ არსებას:

1. სახელების დასარქმევად ყველა ცოცხალი არსება თავად უფალმა ღმერთმა მიუყვანა ადამს;

2. ღვთისაგან შექმნილ ცოცხალ არსებებს სახელები ადამმა შეარქვა;

3. ცოცხალ არსებებს სახელები ადამის მიერ სამოთხეში მიეცათ;

4. ეს სახელები მათ ადამმა მანამადე მისცა, სანამ შესცოდავდა და სამოთხეს დაკარგავდა;

5. უფალმა ღმერთმა იმ მიზნით მიუყვანა მას ყველა ცოცხალი არსება, რომ **ადამს** მათგან ერთ-ერთი უნდა **ამოერჩია თავის შემწედ.**

წმიდა ეპისკოპოს გაბრიელის (ქიქოძე) სწავლებით, ადამიანი შემოქმედის მიერ ბოძებული სულის შემეცნებითი საშუალებებით (უნარებით) იმეცნებს სამყაროს, რაც მის (ადამიანის) მაღალ ცნობიერებაზე მეტყველებს. წმიდა მამა ასკენის: აზროვნების თავდაპირველი (ჩვილობის დროინდელი) პროცესი ყველა ადამიანში ერთნაირად იმ მიზეზით სრულდება, რომ „სული ბუნებრივად მოქმედებს იმ წესებით, რომლებიც მას მისცა შემოქმედმა“ (ეპისკოპოსი გაბრიელი, 103-104).

წმიდა ეპისკოპოსის მოწმობით, **ცნება** ერთობლიობაა სულის ყველა უნარისა – ყურადღებისა, მსჯელობისა, დასკვნისა, წარმოსახვისა და მეხსიერებისა. ადამიანი სწორედ **ცნებების** მეშვეობით ითვისებს ცოდნას და იძენს გამოცდილებას (ეპისკოპოსი გაბრიელი, 55).

ეს მით უფრო ითქმის სამოთხის მკვიდრის მაღალ, შეუბღალავ – პირველქმნილ ცნობიერებაზე.

ძველი ანტიკური სიბრძნე გვამცნობს: **„ვინც იცის სახელი – მან იცის საგანი“** (ტრონსკი 1936). თუმცა სამოთხისეული პირველსახელდების პროცესი ამ სიბრძნეს წინაუკმოდ გვიმოწმებს – **„ვინც იცის საგანი – მან იცის სახელი“**, რომლითაც სრულად აღიბეჭდება ადამისეული პირველსახელდების აქტის ფორმულირება: მიეცა რა უფალი ღმერთის კურთხევა სამყაროს ქმნილებათა პირველსახელდებისა, ადამმა ღვთიებოძებული ნიჭებით **ჯერ მოიხილა** (შდრ.: „უფალმან ღმერთმან... მოიყვანა ივინი ადამისა ხილვად...“), ანუ **განჭკვრიტა, გააცნობიერა, შეიმეცნა** ცოცხალი არსებები და ამის შემდეგ **უწოდა მათ სახელები** (შდრ.: ბაინდურაშვილი 1971, 254).

ასე რომ, **ცნებათა პირველშემქმნილიც ადამი გახლავთ**, რადგან ამგვარი სამოთხისეული პირველსახელდებით ადამის ხელთ აღმოჩნდა **პირველცნებათა სისტემა**. ცხადია, სამოთხის პირველმკვიდრი ღვთის მიერ ქმნილ სამყაროს ამავე სისტემის, ანუ პირველცოდნის მეშვეობით შეიმეცნებდა, რომელიც მან სა-

მყაროს სახელდებით შეიძინა, რაც იმას ნიშნავს, რომ ადამი (ადამიანი), თავისი **გამორჩეულად მაღალი გონიერებით**, ჭკმში-რიტად ღვთის ქმნილებათა გვირგვინია.

ძველთაგან ასევე თქმულა: „**სახელის მნიშვნელობის ცოდნა – საგნის ფლობის საწინდარია**“ (ტრონსკი 1936). წმიდა იოანე ოქროპირის განმარტებით (იოანე ოქროპირი 1993; ლოპუხინი 1904), ღვთივმონიჭებული უფლება ადამისი, იყოს ყველა ცოცხალი არსების სახელმძღვანელი, იმაზეც მიუთითებს, რომ **ადამი არის სახელდებულთა პატრონი, ბატონი, მათი მფლობელი**, რასაც წმიდა წერილი საგანგებოდ, სამგზისი განმეორებით გვიდასტურებს, შდრ.:

„და თქუა ღმერთმან: ვქმნეთ კაცი ხატებისაებრ ჩუენისა და მსგავსებისაებრ. და *მთავრობდეს თევზთა ზღვსათა და მფრინველთა ცისათა და პირუტყუთა და ყოველთა და მკვცთა ყოვლისა ქუეყანისა და ყოველთა ქუეწარმავალთა, მავალთა ქუეყანასა ზედა*. და შექმნა ღმერთმან კაცი. ხატებად ღმერთისა შექმნა იგი. მამაკაცად და დედაკაცად ქმნა იგინი. და აკურთხნა იგინი ღმერთმან, მეტყუელმან: აღორძნდით და განმრავლდით და აღავსეთ ქუეყანა და *ეუფლენით მას და მთავრობდით თევზთა ზღვსათა და მფრინველთა ცისათა და ყოველთა ქუეწარმავალთა, მავალთა ქუეყანასა ზედა*. და თქუა ღმერთმან: აჰა მიგეც თქუენ ყოველი თივა სათესავი, მთესველი თესლისად, რომელ არს ზედა ყოვლისა ქუეყანისა. და ყოველი ხე, რომელსა აქუს თავსა შორის თვისსა ნაყოფი თესლისად სათესავი, თქუენდა იყოს საჭმელად და *ყოველთა მკვცთა ქუეყანისათა და ყოველთა მფრინველთა ცისათა და ყოვლისა ქუეწარმავალისა, რომელი ვალს ქუეყანასა ზედა, რომელსა აქუს თავსა შორის თვისსა სული სიცოცხლისა*, და ყოველი თივა მწუანვილისა – საჭამადად. და იქმნა ეგრეთ“ (შესაქმე 1, 26-28).

ასევე, წმიდა დავით მეფსალმუნე ბრძანებს:

„დააკლე იგი მცირედ რადმე ანგელოზთა, დიდებითა და პატივითა გურგუნოსან-ჰყავ იგი. და *დაადგინე იგი ზედა ქმნულსა კელთა შენთასა, ყოველივე დაამორჩილე ქუეშე ვერკთა მისთა. ცხოვარი და ზროხად ყოველივე, მერმეცა და პირუტყუნი ველი-*

სანი, მფრინველნი ცისანი და თევზნი ზღვსანი, რაოდენნი ვლენან ალაგებსა მას ზღუათასა“ (ფსალმუნნი 8, 6-9).

წმიდა იოანე ოქროპირი პარაღელს ავლებს: „ადამიანები დღემდე ავლენენ საკუთარ ძალაუფლებას იმით, რომ მონების ყიდვისთანავე სახელებს უცლიან მათ. ასევე ღმერთი ავალდებულებს ადამს, როგორც მეფეს, სახელები დაარქვას ყველა პირუტყვს“. წმიდა მამა ადამს მეფედ იხსენიებს და იმას გულისხმობს, რომ **ადამი მეფედ, ანუ ყოველთა ცოცხალთა მეფედ და მფლობელად მას შემდეგ შეიქნა, რაც მათ სახელები უწოდა** (ღლოპუხინი 1904; საღმრთო წიგნთა განმარტება 2003, 50).

კაცობრიობამ დღემდე შეინარჩუნა სახელის დარქმევით გამჟღავნებული ბატონობა თუ პატრონობა სახელდებულის მიმართ. საკუთარი სახელის დარქმევით გამოიხატება სახელმდებლის როგორც სურვილი, ისე დამოკიდებულება სახელსადებისა და შერჩეული სახელის მიმართ (ბაინდურაშვილი 1971, 14). ამის გამოძახილია **ახალშობილის სახელის დარქმევის ტრადიცია**: ჩვილის სახელის დარქმევის უფლება, როგორც წესი, ეკუთვნით მშობლებს ან ნათლიას, ან კიდევ თავად უფალი ანგელოზის პირით განუცხადებს სახელს და ამგვარად უთითებს ახალშობილის ღვთივმონიჭებულ მისიაზე. ყველა შემთხვევაში სახელის დარქმევით ახალშობილს სახელმდებლის პატრონობის ბეჭედი ესმება .

ამ მხრივ საინტერესოა ქართული ენობრივი მონაცემი: ქართულში ბავშვს დაბადებამდე ჰქვია – **ნაყოფი**, ანუ „ღედის წიაღში **ნამყოფი**“, დაიბადება და – მას **ახალშობილს** (შობილს) ან **ჩვილს** ვეძახით, ხოლო **შვილად** იგი უკვე სახელის დარქმევის შემდეგ იწოდება. გავიხსენოთ, რომ ნათლისღების წმიდა საიდუმლოს აღსრულებით ნათელდებულის **ღვთისშვილობა** დასტურდება!

ადამიანის საკუთარი სახელის (ანთროპონიმის) პირველსახელდება:

უაღრესად საგულისხმოა ადამისეული პირველსახელდების **უზენაესი მოტივი, მოტივირება და მიზანდასახულობა.**

ადამისეული პირველსახელდების უზენაეს მოტივსა და მიზანდასახულობაზე წმიდა წერილი უშუალოდ გვითითებს: „და თქუა ღმერთმან: არა კეთილ არს ყოფად კაცი მარტო, უქმნეთ მაგას შემწე მისებრი“ (შესაქმე 2, 18) – მაშასადამე, **პირველსახელდების მიზეზი (მოტივი)** არის ადამის მარტოდყოფობა, რაც ღვთისათვის „არა კეთილ არს“, ხოლო **მიზანი** – ადამის მიერ საკუთარი შემწის „პოვნა“ ადამისგანვე სახელდებულ ცოცხალ არსებათა შორის.

რაც შეეხება **მოტივაციას**, მას განსაზღვრავს წმიდა წერილში აღბეჭდილი რამდენიმე უმნიშვნელოვანესი საღმრთო უწყება:

1. კაცი, ადამი, შეიქმნა ყოვლადწმიდა სამება ღმერთის სამივე პირის (მამა ღმერთის, ძე ღმერთის და სულიწმიდა ღმერთის) მონაწილეობით, რასაც წინ საგანგებოდ უძღოდა უზენაესი საღმრთო ბჭობა: „შევქმნათ კაცი ჩვენი ხატებისაებრ და მსგავსებისაებრ“ (იხ. შესაქმე 1, 26-27). წმიდა მამათა განმარტებით, **შესაქმისეული ბჭობა მიგვანიშნებს კაცის, ადამიანის უმაღლეს, უზენაეს ღირსებაზე**, კერძოდ, იმაზე, რომ შემოქმედი ღმერთის კეთილი ნებით და განზრახვით, მის მიერ ქმნულთაგან მხოლოდ ადამიანმა მიიღო სამება ღმერთის ხატი (ბუნებით) და მსგავსება (ნებით) (დამასკელი 2000, 360-361);

2. ადამისეული პირველსახელდებით წარმოჩნდა კაცის ღვთიებობებუელი მოაზროვნე გონისმიერი სული („სული სიტყვერი და გონიერი“) და დიდი სიბრძნე („სიბრძნე უაღრესი“), რაც მოასწავებს ღვთის ხატის არსებობას ადამიანში (დამასკელი 2000, 361);

3. **ადამი (ადამიანი) დადგინდა ყოველთა ცოცხალთა არსებათა მბრძანებლად და პატრონად**, რაც გაცხადებულია უფალი ღმერთის ნებით – ადამმა თავად განახორციელოს ამ არსებათა პირველსახელდება (და რაც, თავის მხრივ, პირველსახელდების ერთ-ერთ მიზანდასახულობასაც შეადგენს);

4. დაბოლოს, ადამმა საკუთარი სიმარტოვე განიცადა ცოცხალ არსებათა სახელდების შემდგომ, ანუ იმის გაცნობიერებით, რომ ამ არსებათაგან: „ადამისი არა ეპოვა შემწე მსგავსი

მისი“ (შესაქმე 2, 20). ამასთან ერთად, განიმარტება, რომ, უფლის ნებით, ადამისთვის მაშინ უნდა შექმნილიყო მისი მსგავსი შემწე, როცა იგი (ადამი) ცხადად იგრძნობდა თანაშემწის საჭიროებას (საღმრთო წიგნთა განმარტება 2003, 50). მართლაც, უფალმა ღმერთმა სწორედ ამის შემდეგ შექმნა **დედა-კაცი** ადამისავე (resp. **კაცისავე**) გვერდისგან და იგი მიუყვანა შემწედ (შესაქმე 2, 21-25).

ყურადსაღებია **ადამის და ადამის შემწის – ცოლის – სახელდების განვითარება:**

ცოდვითდაცემამდე ადამის შემწე იხსენიება *საზოგადო სახელით ცოლი* (ებრ. **იშშა**), რომლითაც გამოიხატება ადამის შემწის დანიშნულება: ებრ. **იშშა** მომდინარეობს „ქმრის“ აღმნიშვნელი ებრ. **იში**-იდან. პირველი ქალის აღმნიშვნელი სიტყვის ამგვარი წარმომავლობა (**იში** „ქმარი“ —> **იშშა** „ცოლი“) მიანიშნებს ქალის ბიბლიურ შესაქმეზე, შდრ.: „და დასდგა ღმერთმან განკურვებამ ადამს ზედა და დააძინა და მოიღო ერთი გუერდთა მისთა და ადაესო ვორცითა მის წილ. და *აღუშენა უფალმან ღმერთმან გუერდი, რომელი მოიღო ადამისგან, ცოლად და მოიყვანა იგი ადამისა.* და თქუა ადამ: ესე აწ ძუალი ძუალთა ჩემთაგან და ვორცი ვორცთა ჩემთაგან. *ამას ეწოდოს ცოლ, რამეთუ ქმრისა მისისაგან მოღებულ იქმნა იგი*“ (შესაქმე 2, 21-23).

ამის მსგავსად, ებრ. **ადამ(აჰ)** მნიშვნელობით „**თისა, წითელი მიწა**“ გვეითიებს სამოთხის პირველმკვიდრის (კაცის, ადამიანის) ბიბლიურ შესაქმეზე (ნიუსტრემის ლექსიკონი), შდრ.: „და შექმნა უფალმან ღმერთმან კაცი მტუერისა მიმღებელმან ქუეყანისაგან, და შთაბერა პირსა მისსა სული სიცოცხლისა და იქმნა კაცი იგი სულად ცხოველად“ (შესაქმე 2, 7).

ცოდვითდაცემის შემდეგ კი ადამმა ცოლს მისცა *საკუთარი სახელი*, მნიშვნელობით „**ცხორება**“, ანუ „**სიცოცხლე**“ (ებრ. **ხავეა** —> **ვეა**): „და უწოდა ადამ ცოლსა თვისსა: **ცხორება**“ (შესაქმე 3, 20). უაღრესად საგულისხმოა, რომ ეს სახელი ადამმა ცოლს მას შემდეგ მისცა, რაც უფალმა თავისი კურთხევა დაასრულა და ორივეს დაუდგინა „მიწად მიქცევა“, ანუ **სიკვდილი**: „ოფლითა პირისა შენისადათა სჭამდე პურსა შენსა ვიდრე

მიქცევადმდე შენდა მიწად, რომლისაგან მოღებულ იქმენ, რამეთუ მიწა ხარ და მიწადცა მიიქცე“ (შესაქმე 3, 16-19).

საეკლესიო განმარტებით, ეს პარადოქსული სახელდებითი გარემოება აიხსნება ადამის რწმენით ღვთის აღთქმისა და წინასწარმეტყველებისადმი ქალის მისიაზე სიკეთისა და ბოროტების ბრძოლაში: **პირველი ქალი – ცოლი ადამისი** ცოდვით დაცემის ერთ-ერთი მიზეზი იყო, მაგრამ სიცოცხლის აღმდგენელი იქნება **მეორე ევა, ქალწული-ევა** – ანუ მეორე ადამის (ქრისტე მაცხოვრის) დედა, **ყოვლადწმიდა ღმრთისმშობელი** (იოანე ოქროპირი 1993; ლოპუხინი 1904; საღმრთო წიგნთა განმარტება 2003, 56-57).

მაშასადამე, **ევა** (ებრ. **ხავეა** „სიცოცხლე“) **ადამისეული სახელდებით ჩენილი პირველი საკუთარი სახელია**, რომელიც ადამის შემწის (ცოლის) თავდაპირველ აღმნიშვნელს ჩაენაცვლა.

ამისგან განსხვავებით, საზოგადო სახელი **ადამ** (<— ებრ. **ადამ(აჰ)** „თიხა, წითელი მიწა“) პოლისემიურია და იგი ქართულშიც ინარჩუნებს ამ მრავალმნიშვნელიანობას, უმთავრესად – ფრაზეოლოგიზმებში (ხახიაშვილი 2010, 86).

ბიბლიაში **ადამ** გვხვდება ნაწევრით ან მის გარეშე. უნაწევროდ **ადამ** გამოხატავს არა საკუთრივ პირველი კაცის (**ადამის**) სახელს, არამედ საზოგადოდ ადამიანს, როგორც მამაკაცს, ისე – დედაკაცს, ქალს: „შევქმნათ კაცი (**ადამ**) ჩვენი ხატებისაებრ და მსგავსებისაებრ“ (შესაქმე 1, 26); ხოლო ნაწევრიანი **ადამ** გამოხატავს არა ადამიანის აღმნიშვნელ საზოგადო ცნებას, არამედ კონკრეტულ ადამიანს, კერძოდ, ბიბლიურ ადამს – სამოთხის პირველმკვიდრს (ლოპუხინი 1904; ხახიაშვილი 2010, 86).

ქართ. **ადამიანი** თავდაპირველად IX-X სს-ის ხელნაწერებში დასტურდება. ძველ ქართულში ადამიანის აღმნიშვნელი ცნება, როგორც წესი, გადმოიცემა სიტყვით **კაცი**, თუმცა იგივე ცნება ასევე გამოხატულია დამოუკიდებელი სიტყვით **ადამი** (ხახიაშვილი 2010, 85, 88), შდრ. სალექსიკონო განმარტებანი:

„**ადამიანი** ადამისგამონი“; „**ადამიერი** ადამის ერთაგანი“; „**ადამის ტომი** ადამის ტომთაგანი“ (სულხან-საბა 1991-1993);

„ადამიერი человеческий, კაცობრივი“ (ჩუბინაშვილი 1984) – რომლებშიც ადამ-ის საღვთისმეტყველო შინაარსია წარმოჩენილი.

თუმცა იგივე ლექსიკოგრაფები ასევე საგანგებოდ აღნიშნავენ ებრ. ადამ-ის მეორე სემანტიკურ კვალიფიკაციას – ადამი „პირველი ადამიანის საკუთარი სახელი“. სულხან-საბა ადამ-ის ამგვარ კვალიფიკაციას აფიქსირებს ცალკე სალექსიკონო თავში – „თარგმანი ქვეყანათა და კაცთა სახელებისა“:

„ადამ კაცი, გინა ქვეყნიერი, გინა მეწამული, გინა მიწა განკაცებული, გინა ქვეყანა ქალწული. გინა ქვეყანა განხორციელებული“ (სულხან-საბა 1991-1993); შდრ.: „ადამი სახელი პირველი კაცისა; კაცი“ (ჩუბინაშვილი 1984).

მსგავსად ამისა განიმარტება ადამი ქეგლ-ში: „ადამ-ი (ადამისა) ბიბლიური გადმოცემით – პირველი კაცის საკუთარი სახელია: მაშინ ადამისა და ევას მეტი არავინა ყოფილა, და ადამი თავის თავზე თავადი ხომ არ იქნებოდა?“ (ილია)“. შდრ.: „და უქმნა უფალმან ღმერთმან ა დ ა მ ს და ცოლსა მისსა სამოსელნი ტყავისანი და შეჰმოსნა მათ“ (შესაქმე 3, 21).

ქართულში მოგვიანებით სიტყვა ადამი (როგორც – ევა) ჩვეულებრივ ანთროპონიმადაც გვევლინება: „მეთექუსმეტე მეფე ადამი, ძე ფარსმან ქველისა“ (ქართლის ცხოვრება), და გვარებშიც დასტურდება: ადამაძე, ადამაშვილი, ადამია (ხახიაშვილი 2010, 87).

საკუთარი სახელით აღბეჭდილი საღმრთო დანიშნულება:

ადამიანის სახელი (ანთროპონიმი), მისი სახელდება, როგორც წესი, უკავშირდება ბავშვის დაბადების დღეს ან მის შემდეგ მომხდარ რაიმე ღირსახსოვარ ფაქტს, შემთხვევასა თუ გარემობას. წმიდა წერილში კი შვილის სახელით მშობელი, როგორც წესი, გამოხატავს თავის მრწამსს, საკუთარ დამოკიდებულებას საღმრთო განგებულებისადმი. მაგალითად, ევას პირმშოს სახელი კაენი (შესაქმე 4, 1-2), მნიშვნელობით „შენაძენი, მოგება“, მიუთითებს დედის სასოებაზე, რომ ევასგან, ანუ „სი-

ცოცხლისგან“ (უფრო სწორად – **მეორე ევასგან**) ნაშობი იქნებოდა ღვთის მიერ აღთქმული მხსნელი. **აბელი** კი, მნიშვნელობით „ჰაერი; ამოება“ ან „ცრემლი“ (იოსებ ფლავიუსი), მეორე ვაჟს იმ მიზეზით უწოდა დედამ, რომ ამას აღმოჩნდა სასოება კანზე. ადამის და ევას მესამე ვაჟის სახელით **სეთი (შეთი)**, მნიშვნელობით „ანაზღაურება, აღდგენა“, წმიდა წერილი კვლავ ევას სასოებაზე მიგვანიშნებს (შესაქმე 4, 25) (ნიუსტრემის ლექსიკონი; ლოპუხინი 1904; საღმრთო წიგნთა განმარტება 2003, 60. 62).

წმიდა წერილში თითქმის ყველა სახელდებულის საღვთო დანიშნულება აღიბეჭდება საკუთარი სახელით, რომელთა სემანტიკა, უმეტესწილად, გადმოიცემა შესიტყვებით, მაგალითად: **ემ-მანუელ** „ჩუენთან არს ღმერთი“ (ესაია 7, 14); იაკობის და ლეას ძე **რუბენი** (ებრ. **რუბენ**) „აი ძე; შეხედე ძეს“ (შესაქმე 29, 32) და სხვა (ნიუსტრემის ლექსიკონი).

თუმცა, ყველა შემთხვევაში, ბიბლიური **ანთროპონიმის განმსაზღვრელი უზენაესი განგებულება**: იოანე ნათლისმცემლის მშობლებს, ზაქარიას და ელისაბედს, წმიდა გაბრიელ მთავარანგელოზის პირით ეუწყათ, რომ შეილისთვის **იოანე** უნდა დაერქმიათ (ლუკა 1, 13). ასევე წმიდა გაბრიელ მთავარანგელოზმა აუწვა ქალწულ მარიამს, რომ ახალშობილს უნდა მისცემოდა სახელი **იესუ** (ებრ. **იეშუა**) (ლუკა 1, 31).

ამ მხრივ, გამორჩეულია ჩვენი უფლის საკუთარი სახელი – **იესუ ქრისტე** (ებრ. **იეშუა მეშიახ**), რომლის პირველი კომპონენტი – **იესუ (იეშუა)** ითარგმნება როგორც „იედოვა (ანუ ღმერთი) იხსნის, გადაარჩენს“, ხოლო **ქრისტე** არის ბერძნული ეკვივალენტი „ცხებულის“ მნიშვნელობის მქონე ებრაული **მეშიახისა** („მესია“) და, მაშასადამე, **ქრისტე** წარმოშობით საზოგადო სახელია. აქედან გამომდინარე, განხორციელებული უფლის საკუთარი სახელი **იესუ ქრისტე** თავისი მრჩობლი სემანტიკით გვაუწყებს, რომ იგია – „მხსნელი ღვთივცხებულო“.

ბიბლიაში, არცთუ იშვიათად, მოზრდილი ადამიანი თავის სახელს იცვლის ან მას სხვა უცვლის სახელს. ამის მაგალითებია:

კეზა „კლდე“ (ბერძნ. **პეტრე**), რომელიც **სვიმონს** უფალმა იესომ შეარქვა (იოანე 1, 42); **ბართლომე** (მათე 10, 3; მარკოზი 3, 18; ლუკა 6, 14) წმიდა იოანეს სახარებაში **ნათანაელად** იხსენიება (იოანე 1, 45; 21, 2). განმარტავენ, რომ მისი ნამდვილი სახელი უნდა იყოს **ნათანაელი**, ხოლო **ბართლომე**, რამდენადაც იგი სიტყვასიტყვით ნიშნავს **ბარ** „ძე“ + „თოლომისა“, ანუ „თოლომის ძე“ – ეს სახელი ნათანაელის წარმომავლობას გვაუწყებს (ნიუსტრემის ლექსიკონი).

უზენაეს განგებულებასთან ერთად, წმიდა წერილში ტოპონიმად ქცეული ანთროპონიმით **ერის უზენაესი დანიშნულება**ც ცხადდება. გავიხსენოთ **იაკობის** ღვთისაგან ბოძებული სახელი – **ისრაელი** (შესაქმე 32, 28-30), რომელიც სიტყვასიტყვით ნიშნავს: „ღვთის გმირი, ღვთის რჩეული“. თუმცა იგივე **ისრაელი** (ან **ისრაელის ძეები**) ასევე არის ეთნონიმი და იაკობისაგან წარმომდგარი ებრაელი ერის საგანგებო სახელწოდებას წარმოადგენს (შესაქმე 34, 7; გამოსლვათა 3, 16 და სხვა), ხოლო **ისრაელი, ისრაელის მიწა** (1 მეფეთა 13, 9), **ისრაელის სამეფო** (3 მეფეთა 12, 9) – ებრაელთა საცხოვრისის აღმნიშვნელი ტოპონიმის ნაირსახეობებია (ნიუსტრემის ლექსიკონი).

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. **ახალი აღთქმა 1995** – ახალი აღთქმად უფლისა ჩუენისა იესო ქრისტესი. საქართველოს საპატრიარქოს გამომცემლობა, თბილისი, 1995.
2. **ბაინდურაშვილი 1971** – აკაკი ბაინდურაშვილი, სახელდების ექსპერიმენტული ფსიქოლოგია. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თბილისი, 1971.
3. **დამასკელი 2000** – წმიდა იოანე დამასკელი, მართლმადიდებლური სარწმუნოების ზედმიწევნითი გადმოცემა. ორი ძველი ქართული თარგმანი (წმ. ეფრემ მცირისა და წმ. არსენ იყალთოელისა), გამოსაცემად მოამზადეს რომან

მიმინოშვილმა და მათა რაფაევამ, წინასიტყვაობა და შენიშვნები დაურთო მ. რაფაევამ, ძველი ბერძნულიდან თანამედროვე ქართულზე თარგმნა, შესავალი და შენიშვნები დაურთო ედიშერ ჭელიძემ, თბილისის სასულიერო აკადემიის გამომცემლობა, თბილისი, 2000.

4. **ლოპუხინი 1904** – ბიბლიის განმარტება ა. პ. ლოპუხინისა. I ტ., 1904-1907; III ტ., 1910, 1913, პეტერბურგი, (რუსულ ენაზე).
5. **ნიუსტრემის ლექსიკონი 1985** – ბიბლიის ენციკლოპედიური ლექსიკონი. შეადგინა ერიკ ნიუსტრემმა, ტორონტო, კანადა, 1985 (რუსულ ენაზე).
6. **ეპისკოპოსი გაბრიელი 1993** – ეპისკოპოსი გაბრიელი (ქიქოძე), ცდისეული ფსიქოლოგიის საფუძვლები. თბილისის სასულიერო აკადემიისა და სემინარიის გამოცემა, 1993 (გვ. 46-55; 102-103).
7. **ივრით-რუსული ლექსიკონი**, შეადგინა ფ.ლ. შაპირომ, მოსკოვი, 1963.
8. **იოანე ოქროპირი 1993** – წმიდა იოანე ოქროპირი, თარგმანებად იოანეს სახარებისა. თარგმანი წმ. ეფთვიმე მთაწმიდელისა, თბილისი, I, II, 1993.
9. **საღმრთო წიგნთა განმარტება 2003** – სახელმძღვანელო ძველი აღთქმის საღმრთო წიგნთა შესასწავლად. მოსეს ხუთი წიგნის განმარტება, მთარგმნელი და გამმართველი წილკნისა და დუშეთის მთავარეპისკოპოსი ზოსიმე, თბილისი, 2003.
10. **სულხან-საბა 1991** – სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, თბილისი, I – 1991; II – 1992.
11. **ტრონსკი 1936** – ი. მ. ტრონსკი, ენის პრობლემა ანტიკურ მეცნიერებაში. წიგნში: „ენისა და სტილის ანტიკური თეორიები“, 1936.
12. **უზნაძე 1956** – დიმიტრი უზნაძე, სახელდების ფსიქოლოგიური საფუძვლები. შრომები, ტ. I, 1956; ტ. IV.

13. **ფსალმუნნი 2006** – ფსალმუნნი. ახალი შესწორებული გამოცემა მოამზადა ედიშერ ჭელიძემ, საეკლესიო ბიბლიოთეკა, IV, გამომცემლობა „ახალი ივირონი“, თბილისი, 2006.
14. **ქველ** – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი I-VIII, არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით, თბ., 1950-1964.
15. **ჩუბინაშვილი 1984** – დავით ჩუბინაშვილი, ქართულ-რუსული ლექსიკონი, თბილისი, 1984.
16. **წიგნნი 1989** – წიგნნი ძუელისა აღთქემისანი. ნაკვეთი I, შესაქმისად, გამოსლვათად, ყველა არსებული ხელნაწერის მიხედვით გამოსაცემად მოამზადეს ბაქარ გიგინეიშვილმა და ცოტნე კიკვიძემ. გამოკვლევა ბაქარ გიგინეიშვილისა. „მეცნიერება“, 1989.
17. **ხახიაშვილი 2010** – ნინო ხახიაშვილი, ცნება ადადმიანის დამკვიდრების გზა ქართულ ენაში, ჟურნალი „რელიგია“, № 3, 2010, გვ. 84-95.

Medea Glonti

Towards giving the first-proper names

Summary

The “Genesis” (2, 18-20) consists of some information whether who, where, when, why, what for and how gave the names to the all alive things. By the God’s blessing firstly Adam realized the alive things and then gave them the names. Adam’s motivation about giving the name could be taken into account. The God subordinated all alive things to Adam in order to find a helper among them. **Eva** (Jewish **xavva** “life”) is the first proper name given by Adam, but Jewish **Adam (ah)** by meaning “clay, the red ground” which is a common in origin.

In the Bible every proper names have theological function.

ეთერ შენგელია

ბაბ-ლ- ფუბის შესატყვისობისათვის ლაზურში

ქართული ენის ქართლურ დიალექტში გამოვლენილია ლექსიკური ერთეული **ბაბ-ლ-ი** და მისი მრავლობითი რიცხვის ფორმა **ბაბ-ლ-ებ-ი**, რომელსაც უდასტურდება მნიშვნელობები:

ბაბლი¹ – საბნის ქვედა პირის გადმონაკეცი გულის გარშემო; საბანზე შეკერილი სამკუთხა სახე; საბნის თავსა და ბოლოში მოკერებული ნაჭრები (სხვა ქსოვილისა); სამკუთხა ნაჭრები, რომლებსაგანაც იკერება საბანი (ე. წ. ნაჭრების საბანი). **ბაბლის** საბანი:

ბაბლები ექონდა საბანსა; საბან რო შავკერამდით, ფეხი ჩითი დიდი უნდა ეგველო გულზედა, იმაღ ზეიდან გულზე გადშეაფენდით და ვეტყოდით **ბაბლეფსა**. ეგ რამოტელა **ბაბლები** მოუიდა მაგ საბანსა, გული კი აღარ უჩამს კარგათა;

ბაბლ-ი² – მუთაქის პირის თავები (სხვა ქსოვილისა):

თუ კარქი ნაჭერია მუთაქის პირი, **ბაბლებსაც** კარქს ააკერებენ, თუ უბრალოა, მაშინ **ბაბლებსაც** უბრალოს უკეთებენ;

ბაბლ-ი³ – ტანისამოსის განაკერში ჩაყენებული პატარა ნაჭერი, ხიშტაკი; შარვლის უბის შიდა ნაწილი:

შარვალი უბეს რო აქ ჩაგდებული, ისიც **ბაბლებია**.

(ქართლური დიალექტის ლექსიკონი 1981; ქეგლ 1950).

საანალიზო სიტყვა გვხვდება ქიზიყურშიც: **ბაბ-ლ-ი**, **ბაბ-ლ-ებ-ი** „ნაქარგის ერთ-ერთი სახეა, სამკუთხედად ნაქსოვი“ (დლონტი 1984).

ქართული **ბაბ-ლ-ის** ფონეტიკურ-სემანტიკური შესატყვისი ჩანს ლაზურში დადასტურებული **ბობ-** ფუქე: ლაზ. **ბობ-ი** „შარვლის ან საცვლის უბე“:

სკანი შარვალიში **ბობი** ნდაა გიღუნ „შენი შარვლის უბე ვიწროდ გაქვს.“

ტარონი ქაკუიხუ, მპულაფე **ბობის**თერი ქოგილიკიდეს

„ამინდი გაფუჭდა, ღრუბლები უბესავით დაეკიდნენ (საწვიმრად მოემზადნენ).“

ნანდიდის **ბობი** კონა(რი) ჭიჭა ონტულე ქულუტუ „ბებიას უბესავით პატარა ბოსტანი ჰქონდა.“

არ ბადიქ გზას ქომემაგეს, ჩხვინდი დიდი ულუტუ, ჩენგე **ბობის**თერი გელობუტუ „ერთი მოხუცი გზაზე შეგვხვდა, ცხვირი დიდი ჰქონდა, ნიკაპი უბესავით ეკიდა.“ (ლაზური მასალა მოგვაწოდა ხელვაჩაურის რაიონის სოფელ სარფის მკვიდრმა ნაზი მემიშიშმა).

ფვიქრობთ, მოცემული ქართულ-ზანური ფუძეები სემანტიკურად მსგავსია, ხოლო ფონეტიკურად ქართული ა : ზანური ო შესატყვისობა ეჭვს არ იწვევს (ცაგარელი 1880, 10-13); ქართულ დიალექტებში პოვნიერი ფუძისეული **-ლ-** ლაზურში შეიძლება დაკარგული იყოს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. **ქართლური დიალექტის ლექსიკონი 1981** – ქართლური დიალექტის ლექსიკონი, შემდგენლები: თ. ბეროზაშვილი, მ. მესხიშვილი, ლ. ნოზაძე, თბილისი;
2. **ქველ 1950** – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ტ. I, თბილისი;
3. **დღონტი 1984** – აღ. დღონტი, ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა, თბილისი;
4. **ცაგარელი 1880** – აღ. ცაგარელი, Мингрельские Этюды, Санктпетербургъ.

Eter Shengelia

Towards the correspondance of *bab-l-* stem of Laz

Summary

In the Georgian language, for example, in the Kartlian and Khiziqian dialects are attested the stem **babl-i** with its plural form **babl-eb-i**, which has several meanings.

Kartlian **babl-i**, **babl-eb-i** means: 1. three-cornered lengths used for sewing the blanket; 2. the ends sewed to the pillow-cases; 3. inside part of the trouser's bosom. In Khiziqian the same word's meaning is: one kind of the embroidery, something knitted in three-cornered.

To my mind Georgian **babl-i**, **babl-eb-i** could be phonetical and semantic correspondence of the Laz lexical unit **bob-i**, which means: "inside part of the trousers' bosom." Correspondence between Georgian **a** and Laz **o** is undoubtable, and the letter **-l-** found in Georgian **babl-i**, **babl-eb-i** could be lost in Laz.

Hence there is such correspondence: Georgian **bab-l-i** : Laz **bob-i**.

ლექსიკოლოგიური ძიებანი

I. სვანური ბელ- „ბერვა“ ფუძის ისტორიისათვის

ცნობილია, რომ სვანურში, სხვა ქართველურ ენათაგან განსხვავებით, წარმოდგენილია გრძელი და უძალაუტიზებული ხმოვნები. უძალაუტის მეორეულობა ეჭვქვეშ არავის დაუყენებია. რაც შეეხება გრძელ ხმოვნებს, მათ მკვლევართა ერთი ნაწილი საერთოსვანურ თუ საერთოქართველურ მოვლენად მიიჩნევს, მეორე ნაწილი – სვანურ ინოვაციად (საერთოქართველურ ხმოვანთა სისტემასთან შედარებით).

ხმოვანთა შერწყმის შედეგად გრძელ ხმოვანთა მიღება სვანურში გავრცელებული პროცესია, ამასთან, როგორც უკვე ჩატარებული კვლევის შედეგად გაირკვა, გრძელ ხმოვანთა წარმოქმნა სხვა გზითაც არის შესაძლებელი, კერძოდ, რიგ შემთხვევაში შეიძლება ვილაპარაკოთ თანხმოვანთა დაკარგვის შედეგად მიღებული ე. წ. საკომპენსაციო სიგრძის შესახებ. ამავე დროს, გვაქვს სვანური ფუძეები, რომლებშიც, როგორც ვარაუდობენ, შემონახულია „პირველადი სიგრძე“. ასეთთა რიცხვს მიაკუთვნებენ სვანურ (ბალზემოურ და ლაშხურ) ზმნურ ფუძეს **ბელ- „ბერვა“** (აბელე „ბერავს“). სვანური **ბელ-**ის შესატყვისად იმავე სემანტიკის ქართული **ბერ-** და მეგრულ-ლაზური **ბარ-** მიიჩნევა, ხოლო საერთოქართველურ ამოსავლად – **ბერ-** ფუძე (გამყრელიძე, მაჭავარიანი 1965, 250).

ვფიქრობთ, სვანური **ბელ-** ფუძე ეტიმოლოგიურად შეიძლება დაუკავშირდეს ქართულ **ბევრ-**ს და გრძელი **ბე** სვანურში კომბინატორულად იყოს მიღებული, ე. ი. საქმე გვექონდეს **გ-ს** (ტ-ს) დაკარგვის შედეგად მიღებული საკომპენსაციო სიგრძესთან: ***ბეტრ-** > **ბელ-** (***აბეტრე** > **აბელე...** ზედმიწ. „აბევრებს“ > „ბერავს“). ეს არ გამორიცხავს თვალსაზრისს, რომლის თანახმად ქართული **ბევრი** შეიძლება ნასესხები იყოს (აბაევი 1949: 262; ან-

დრონიკაშვილი 1966: 71).

თუ ჩვენი ვარაუდი სწორია, იმ ფუძეთა რიგს, რომლებშიც გრძელი ხმოვანი კომბინატორულად არის მიღებული, სვანური ბგელ-იც უნდა მივაკუთვნოთ.

II. ქართული კეწეწ-ი

სულხან-საბა ორბელიანი განმარტავს: კეწეწი „წვრილი ჭმელი წკირები“ (სულხან-საბა 1991: 389).

„ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში“ წარმოდგენილია ასეთი განმარტება: კეწეწ-ი (კეწეწისა) „წვრილი ფიხი (ფიხის ნამტვრევები) – კაწაწ-ი“. კეწეწ-ს უნდა უკავშირდებოდეს ბოტანიკური ტერმინი კეწეწურა: „მრავალწლოვანი ბალახი მარცვლოვანთა ოჯახისა; აქვს წვრილი ღერო ვიწრო ფოთლებიანი და თავთავისებრი ყვავილი; გავრცელებულია სათიბ-სადოვრებ-ზე“ (ქეგლ 1955: 1155).

ქართულ კეწეწ-თან დაკავშირებით ყურადღებას იქცევს ერთი მეგრული მევენახეობის ტერმინი, კერძოდ, ყურძნის ერთ-ერთი ჯიშის სახელწოდება კაჭიჭ-ი: „1. მადლარი ვაზის ჯიში, რომელიც წვრილმარცვალა ყურძენს ისხამს; 2. წვრილმარცვალა ყურძენი; 3. ამ ჯიშის ყურძნისაგან დაყენებული ღვინო“ (ქობა-ლია 2010: 356; შდრ. ქაჯაია 2002: 114).

მეგრული კაჭიჭ- ფუძე ქართული კეწეწ-ის ფონეტიკური შესატყვისია, სემანტიკური სიახლოვეც სახეზეა (მხედველობაში გვაქვს მნიშვნელობა „წვრილი...“), ამიტომ, ვფიქრობთ, ეს ორი ფუძე ერთმანეთს უნდა უკავშირდებოდეს.

III. მეგრული კ ა თ- ძირის შესახებ

მეგრულ კათ- ძირი მრავალი ზმნური ფორმის შემადგენლობაში გვაქვს და მნიშვნელობათა ფართო სპექტრით გამოირჩევა: კათანს „კრებს“, იკათუნა „იკრიბებიან“ (ერთ ცნობილ ლექსში ნათქვამია: ჩქიმი სქვამი საქართუოშ მაფშალიეფქ დიკათეს „ჩემი ღამაზი საქართველოს ბუღბუღები შეიკრიბნენ“), აკათუ „უერ-

ოდება; (შე)ერევა“, მიაკათუ „(მი)უვარდება“, მაკათუ „ეწევა (ტკივილი, ავადმყოფობა)...“

გვაქვს კათ- ძირისაგან ნაწარმოები მასდარის პარალელური ფორმები: კათა || კათუა || კათაფა || კათინი „შეკრება, შეერთება, მივარდნა...“ მოქმედებითი გვარის მიმღეობის ფორმა იწარმოება მა-ალ კონფიქსით: მაკათალი „შემკრები, შემაერთებელი...“; ვნებითი გვარის მიმღეობის რამდენიმე ფორმა დასტურდება: ნ. დროისა – კათელი || კათილი || კათაფილი „შეკრებილი, შეერთებული, შერეული...“ და მყოფადისა – ოკათალი „შესაკრები, შესაერთებელი, შესარევი...“

კათ- ძირზე დამყარებული საინტერესო ფორმებია: ოკათუეში || ოკათუ || ოკათური || ოკათურე „შესაკრები ადგილი“.

როგორც ცნობილია, მეგრული კონი „კაცი“ სიტყვის მრავლობითი რიცხვის ფორმაა კონიფი „კაცები“, მაგრამ ამავე მნიშვნელობით უფრო ხშირად იხმარება სხვა ფუძე: კათა „კაცები, ხალხი, ადამიანები“, რომელიც კათა მასდარს უნდა უკავშირდებოდეს (ყიფშიძე 1914: 249-250); ივარაუდება მასდარის გასუბსტანტივება. განსხვავებული თვალსაზრისები ეკუთვნის ა. ცაგარელსა და ქ. ლომთათიძეს (ცაგარელი 1880: 12, 72-73; ლომთათიძე 1984: 41-42).

მეგრული კათ-, როგორც ერთ-ერთი კომპონენტი, არაერთი კომპოზიციის წარმოებაში იღებს მონაწილეობას: ქომოლ-კათა „მამაკაცები“ (შდრ. მხ. ქომოლ-კონი „მამაკაცი“), ოსურ-კათა „დედაკაცები“ (შდრ. ოსურ-კონი „დედაკაცი“), ბოშ-კათა „ყმაწვილკაცები“ (შდრ. ბოშ-კონი „ყმაწვილკაცი“), მუშა-კათა „მუშაკაცები“, ლალა-კათა „ზარმაცი ადამიანები“ (შდრ. ლალა-კონი „ზარმაცი კაცი“), ჯიმა-კათა „ძმა-კაცები“ (შდრ. ჯიმა-კონი „ძმა-კაცი“)...

კათა შეიძლება მრავლობითი რიცხვის ფორმითაც შეგვხვდეს: კათეფი „კაცები, ადამიანები“.

საინტერესოა იდიომატური გამოთქმა კათაში აკოძახება „ხალხის თავმოყრა რაღაც პრობლემური საკითხის განსახილველად, გადასაწყვეტად“ (ზედმიწ. „ადამიანების შემოძახება“). იდი-

ომში გამოყენებულია ქართულიდან ნასესხები ძირი **ძახ-** (როგორც აღნიშნულია სპეციალურ ლიტერატურაში, მისი შესატყვისი ძირია მეგრულში **ჯონ-**, ოღონდ – სხვა მნიშვნელობით).

რაც შეეხება **კათ-** ძირის კავშირს ქართველურ ენთა სათანადო მასალასთან, აქ პირველ რიგში აღსანიშნავია ლაზური დიალექტის **კათ-** „შერევა, გაყოლა“ ზმნურ ძირთან მიმართება (ჩიქობავა 1938: 286). სამეცნიერო ლიტერატურაში მეგრულ-ლაზურ **კათ-** ძირს აკავშირებენ მის ფონეტიკურ შესატყვის ქართულ **კეთ-**ს „რომელიც წარმოდგენილია **აკეთებს** „რასმე საქმიანობს“ და (შე)ჟუკეთებს „შეშას... შეუმატებს“ ზმნებში (მარი 1911-14: 398; კლიმოვი 1964: 112; ფენრიხი, სარჯველაძე 2000: 267), თუმცა არ არის გამორიცხული აქ ომონიმურ ძირებთან გვექონდეს საქმე.

IV. ნაცვალსახელთა ფონეტიკური ვარიანტები მეგრულში

მეგრული ნაცვალსახელები შესიტყვებაში ხმარებისას ხშირად განსხვავებულ ფორმებს წარმოგვიდგენენ.

ცნობილია, რომ სახელებში სახელობითი ბრუნვის **-ი** ნიშნის პარალელურად კონტექსტში ნულოვანი ნიშანიც შეიძლება შეგვხვდეს **-ი** და **Ø** ფაკულტატური ვარიანტებია; ასეა ეს ნაცვალსახელებშიც (მაგ., სქანი|სქან დისა „შენი მიწა“, ენეფი|ენეფ რაგადანა „ესენი ლაპარაკობენ“, მითინი|მითინ ვამურს „არავინ არ მოდის“).

ათენა „ეს“ და **ეთინა** „ის“ ნაცვალსახელები შესიტყვებაში რედუცირებული სახით შეიძლება შეგვხვდეს: **ათნა** და **ეთნა** (მაგ., ათენა/ათნა მურს „ეს მოდის“, ეთინა|ეთნა გობარუნს „ის გაბერავს“), რაც სიტყვის ორმარცვლოვანობისკენ მისწრაფებით აიხსნება.

კითხვით ნაცვალსახელს **ნამუ** „რომელი“ შეიძლება ბოლოკიდური **უ** მოეკვეცოს (მაგ., ნამუ|ნამ რექ „რომელი ხარ“).

კითხვითი ნაცვალსახელი **მი** (< **მინ**) „ვინ“ ცალკე და კონტექსტშიც ჩვეულებრივ **ნ-**ს გარეშე გვხვდება (მხოლოდ მრავლობითში გვექნება **ნ:** მინეფი „ვინები“), მაგრამ **რე** „არის“ ზმნასთან ხმარებისას **ნ-**ს აღიდგენს: **მინ რე?** || **მინიე?** || **მინდე?** „ვინ არის?“

V. სინონიმური წყვილების ერთი ტიპი მეგრულში

სამეგრელოს მკვიდრთათვის ქართული ეროვნული, სალიტერატურო და სალაპარაკო ენაა, მეგრული – საშინაო (საოჯახო) მეტყველება (– მეგრული დიალექტი). ამისდაკვალად, მეგრულ მეტყველებაში ბუნებრივად იხმარება ქართული სიტყვები, რომელთა დამკვიდრება საკუთარი სიტყვების პარალელურად სინონიმურ წყვილებს ქმნის: **ჭვათი || წვეთი, ჭყანა || ძალა, მუნაწი || მოსავალი, ცოროფილი || საყვარელი, გომორძგუა! || გამარჯობა!, მანგი || ტოლი, ჭაბუ || წებო, თია || წილი და სხვ.**

ზოგჯერ მეგრულში შემოსული სიტყვა შესაძლოა თავად ქართულის მიერაც ნასესხები აღმოჩნდეს: **ღორღონჯი || ბატი, გიმათუთა || ოქტომბერი, გერგებათუთა || ნოემბერი, მარწკინდი || ბეჭედი, მაცალე || ამხანაგი და სხვ.** ზოგ ასეთ შემთხვევაში ქართულს მეგრულის შესატყვისი საკუთარი სიტყვა ჰქონდა და ახლა აღარ იხმარება (**ღერღედი, გიორგობისთეე...**).

მაშასადამე, სინონიმური წყვილების გაჩენის ცნობილი გზა – სიტყვის სესხება და საკუთართან ერთად ხმარება, მეგრულ დიალექტშიც საკმაოდ გავრცელებულია.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. აბაევი 1949 – В. И. Абаев, Историко-этимологический словарь осектинского языка, Москва-Ленинград.
2. ანდრონიკაშვილი 1966 – მ. ანდრონიკაშვილი, ნარკვევები ირანულ-ქართული ენობრივი ურთიერთობიდან. I, თბილისი.
3. გამყრელიძე, მაჭავარიანი 1965 – სონანტოა სისტემა და აბლაუტი ქართველურ ენებში, თბილისი.
4. კლიმოვი 1964 – Г. А. Климов, Этимологический словарь картвельских языков, Москва.
5. ლომთათიძე 1984 – ქ. ლომთათიძე, ქართველურ ენათა ნათესაობის ლექსიკიდან. – იკეწ, XI, თბილისი.
6. მარი 1911-14 – Н. Я. Марр, Яфетические элементы в языках Арменим. – Известия АН. I-VIII, Санкт-Петербург.
7. ფენრიხი, სარჯველაძე 2000 – ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი.
8. ქეგლ 1955 – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, პროფ. არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით, ტ. V, თბილისი.
9. ქაჯაია 2002 – ო. ქაჯაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, ტ. II, თბილისი.
10. ქობალია 2010 – ა. ქობალია, მეგრული ლექსიკონი, თბილისი.
11. ჩიქობავა 1938 – არნ. ჩიქობავა, ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი.

Vazha Shengelia

Lexicological studies

Summary

I. Towards the history of the Svan **bēl-** "blowing" stem

The author connects the Svan **bēl** "blowing" stem with Georgian **bevri** "many/much", which in its turn is considered to be a borrowing from Ossetian.

Existing of a long vowel **ē** in a Svan stem can be explained as a compensation length – as a loss result of **w** (< **v**): ***bewr-** > **bēl-**.

II. Georgian **ķeķeç-i**

Megrelian **ķaķiçi** "fine-grained grapes" should be a correspondence of Georgian **ķeķeç-i** "branch cuttings, twigs".

III. On Megrelian **ķat-** root

The author supports the view according to which Megrelian **ķata** "men, people, human-beings" should be a masdar form of a **ķata** – "meeting" verb. The author brings the using cases of a **ķat-** stem in composites, derivatives and in one idiomatic expression.

IV. Phonetic variants of pronouns in Megrelian

Demonstrative and interrogative pronouns are represented in different forms in Megrelian (e. g.: **mi** // **min** "who", **atena** // **atna** "this").

V. One type of synonymous pairs in Megrelian

In Megrelian synonymous pairs can be created on the basis of borrowing from Georgian (e. g.: **čvati** (prop.) // **čveti** (loan) "a drop", **tia** // **çili** "share").

წინეო ხანიაშვილი

ხიბლ- სიტყვის ისტორიულ-ეტიმოლოგიური ანალიზი

დღეს ხშირად გაიგონებთ: „მომხიბლავი ადამიანი“, „მომხიბლავი ღიმილი აქვს“, „მომხიბლავი ფრაზები“, „მომხიბლავი იდეა“ ... – მომხიბლავია ყველაფერი, რაც ლამაზია, რაც მოგვწონს, რაც გვიზიდავს, რაც გვიტაცებს (რაც თვალს იტაცებს); ზოგჯერ არც მოგვწონს, მაგრამ მაინც ვეხიბლებით – „მოულოდნელობათა ხიბლი“... „ცოტა უცნაურია, მაგრამ მაგ უცნაურობაშია მთელი ხიბლი“, „მანკიერების ურცხვი ხიბლი“... „რადაც ისეთი ხიბლი აქვს...“ – რადაც ისეთი აქვს, რაც ალგავართოვანებს, უაღრეს მოწონებას იწვევს.

აგრეთვე: „ამ ქალაქს სულ სხვა ხიბლი აქვს“, „თბილისის ჯადოსნური ხიბლი“ (ყველასათვის ნაცნობი სიმღერა: „დავალ მუდამ მოხიბლული შენი თილისმით...“), „ტრადიციული სუფრის ხიბლი“, „ზამთარს ყოველთვის თავისი ხიბლი აქვს“, „ცხოვრების ხიბლი“, „ასაკს თავისი ხიბლი აქვს“, „მარტოობის მოკრძალებული ხიბლი“, „ამის თარგმნა მინდა, ოღონდ ისე, რომ თავისი ხიბლი არ დაკარგოს“... და ა. შ.

ასევე, არსებობს საწინააღმდეგო განხიბლვა: „განხიბლავს წიგნი. პირვანდელ დიდ წარმოდგენას დაუკარგავს... განხიბლვა სახელი განხიბლავს, განხიბლება ზმნათა მოქმედებისა, – მოწონების, აღფრთოვანების პირვანდელი გრძნობის გაქრობა; ნდობის დაკარგვა (ვინმეს ან რაიმეს მიმართ)... განხიბლული ვინც განხიბლეს ან განხიბლა... (ქეგელი II, 2010).

ამასაც გავიგონებთ: „ეს კაცი ხიბლშია ჩავარდნილი“, „როგორ განვიკურნოთ ხიბლისაგან“, „როგორ ვებრძოლოთ ხიბლს“... – ქრისტიანული სწავლებით, ხიბლი არის ამპარტავენებით დაცემის ცოდვა, წარწყმედის ანუ მარადიული სიკვდილის მდგომარეობა, კაცობრივი ბუნების ტყუილით შეწყვნა, რაც ადამის მოდგმის წინაპართა დაცემითაა გამოწვეული. ადამიანი ხიბლში ორი მიზეზით ვარდება: გამოუცდელობის ან სიამაყის გამო. და მაინც, ხიბლი ამპარტავენების ნაყოფია – თვითმომხიბლვის (საკუთარი თავით მოხიბლვის), თვითდაჯერების-

სა და შთაგონების, – რომ ყველაზე უკეთესია, გამორჩეულია, ყოველთვის მართალია, იმიტომ რომ არაფერი ეშლება, რადგან ღვთის რჩეულია, – ამის დაჯერებით ადამიანის გონება ამპარტავნებით ბნელდება, სწორედ ამიტომაა შესაძლებელი, ხიბლში ჩავარდეს.

რა არის ხიბლი?

ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის მიხედვით, **ხიბლ-ი** // **ხიბალ-ი** არის „[სპარს. **ხაბალ**] 1. ჯადო, გრძნება. *სხვა რამ ქნა ხიბლი ასეთი, თოვლი ჰაერში ავიდა („შაჰნამე“).* // გადატ. მომხიბვლელობა, მომზიდველობა. *[ქალი] გრძნობდა, რომ უწინდელი ხიბლი ბოლივით ეფანტებოდა (მ. ჯავახი).* 2. „ეშმაკი და კუდიანი კაცი“ („დიად.“).“ „**ხიბლვა** ...1. გრძნებით შეკვრა. 2. მოჯადოება, მოხიბლვა... **ხიბლაგ-ს** 1. გრძნებით კრავს, – აჯადოებს... 2. უადრეს მოწონებას იწვევს, იტაცებს...“ (ქეგლ VIII, 1964). **იხიბლება** 1. დიდი აღტაცება იპყრობს, – ჯადოვდება... 2. კუთხ. (ქიზიყ.) იშხამება (ქეგლ IV, 1955); **მომხიბლავი** ვინც ან რაც მოხიბლავს, – წარმტაცი, მომაჯადოებელი, დამატყვევებელი...“ (ქეგლ V, 1958).

ქართ. **ხიბლ-ი** ← ირან.-არაბ. (ირან. xābāl ; არაბ. xbl „აშლა, სიგიჟე, ხვანჯი, მოშლა, გაფუჭება, ვნება, მავნებლობა“; ეშმაკობა, გრძნეულება, ხლათი, აგრეთვე „ხიბლი“ (იუსტ. აბულაძე 1934, 633). შდრ.: არაბ. **ხაბალა** смущать, приводить в замешательство, сводить с ума, лишать рассудка... არაბ. **ხაბალუნ** растроиство, замешательство, помешательство, сумасбродство (ბარანოვი 1997).

სულხან-საბას განმარტებით კი, **ხიბლი** არის „საგრძნებო კრული“. **ხიბლვა** „შეგრძნება ZABCD ნ. მხიბლავი, ნახიბლი, სახიბლავი.“ **სახიბლავი** „ნ. საწამლავი... **საწამლავი** სამსალა, გინა სახიბლავი ZAB სასიკვდილე (წამალი) CD... **სამსალა** წამალი მაკვდილებელი ZABCDE“. [შეგრძნება, საგრძნებო საბასთან არ არის განმარტებული, მაგრამ არის **გრძნება** „ეშმაკით მოქმედება ZAB . ეშმაკის მონობა CBqD]. [შდრ. ილ. აბულაძე: **გრძნება** მისნობა, კუდიანობა; **მგრძნებელი** გრძნების მოქმედი; **ნაგრძნები** „მიიღე ნაგრძნები ესე, შეჭამე და მოკუედე.“ **საგრძნებელი** მისნო-

ბისა, ჯადო... **საგრძნებო** კუდიანი, მწვანელებური... **შეგრძნება**: „შეკვრდენ შენ ლომი ეგე“ ფლკტ. 153, 15. „მიუგო გრძნეულსა მას, რომელ საჭმელი იგი შეგრძნობა“ Sin. 11, 247r. „მიაართუეს მას ხორცი შეგრძნებული“ Sin. 11, 246V.] **აგრძნეული** (7, 11 გამოსლ.) ეშმაკურობის მოქმედი ZAA ნ. კუდური2. **კუდური2** კუდიანი. *ამას მსოფლიონი გრძნეულს უწოდენ და არცა თვით იციან, არცა მხემებელთა მისთა, თუ რაი არს და ვითარ არს გრძნების-მოქმედება, და ტყუ(ე)ილსა რასმე შე(ს)წმასხიან ZA.*“ და ისევ სულხან-საბასთან, უცხო შესიტყვებანში არის შემდეგი განმარტება: „**მხიბლავი** თურქ. ჯადუქარ ZAAბ; **ხიბლვა** თურქ. ჯადუ ZAAბCD.“

ხიბლი გრძნებით შეკვრა, დანახვა, ჯადო; ხრიკი, ეშმაკობა; чары, хитрось. რუსუდ. 309; 751 (დ. ჩუბინაშვილი 1984).

საყურადღებოა, რომ ხიბლის სწორედ თავდაპირველი (უარყოფითი) მნიშვნელობა, ძალზე საინტერესო გადასვლებით, დიალექტებს (განსაკუთრებით, მთის კილოებს) შემოუნახავთ: „**ხიბალ-ი** ფშ. (რაზ.-ჭყ.) „ეშმაკი და კუდიანი“. **ხიბალ-ი** ჳ. თ. მავნე (ეშმაკი და სხვ.). **დაგხიბლა დმერთმა!** (წყველა)... **შემხიბლა, დამხიბლა** მოწ. მომაჯადოვა... (აკ. შანიძე, I, 1984).

„**ხიბალი**¹ (ქიზიყ.) საწამლავი. ავადმყოფობისაგან (უმთავრესად ციებ-ცხელებისაგან) „მოწამლული“ ადამიანი; გადატ. მწარე სიტყვის ადამიანი (ს. მენთეშ.). **ხიბალი**² (ფშ.) ეშმაკი და კუდიანი (თ. რაზიკ., ი. ჭყონ.). **ხიბალი**³ (აჭარ.) მჭლე, გამხდარი (საქონელი, ადამიანი) (შ. ნიჟარ.). **ხიბალ-ხუბალ-ი** (ქიზიყ.) ერთმანეთში არეული ცუდი ხილვული, ადამიანს რომ აწყენს (ს. მენთეშ.). **ხიბვლა** (ქიზიყ.) მოწამვლა, მოშხამვა (ს. მენთეშ.)... **მოხიბვლა** (ქიზიყ.) მოწამვლა, მოშხამვა, ადამიანის ან ცხოველისა საწამლავით. ნ. ხიბალი (ს. მენთეშ.). **დახიბლული** (ქიზიყ.) ფერდაკარგული, გამხდარი (შ. ძიძ., ქრესტ.) [ალ. დლონტი 1984].

„**მხიბლავი** საქმის უკუღმა წამყვანი, მნავსავი. [ყორანი] წავა მხიბლავი თავის ყრანტალით, ხავსიან კლდეებს შუა შევევლის („დაჩავგრული მესტვირე“) [ვაჟა-ფშ. მც. ლექს. 1969]. **ხიბალი** გრძნეული, ჯადოსანი (ქეშიკაშვილი 1969). **ხიბალწ** (**ხიბალ-კუდიანებმა**) ავსული, ეშმაკი. „შე მავნეოვ, შე ხიბალ-კუდიანოვ,

იცოდინ თქმა”. შე ავსულო, შე ხიბალ-კუდიანო, იტყოდნენ უწინ. **მოხიბლვა** მოშხამვა. „*კველ რო მოხიბლავს, იტმისად იციან რაღაცა ბალახი-დ მე ვერ (არ) ვიც, რომელი*”. (ცოცანიძე 2002).

„**ხიბალ** შხამი, საწამლავი; ზედს.: **ხიბლიან** შხამიანი, საწამლავიანი –მენტეშ.; ეშმაკი და კუდიანი –ჭყ. ... **მოხიბლად** მოწამელა, მოშხამვა... მიმდ. მოხიბლულ-მოწამლული, მოშხამული. ნ. ხიბალ. – მოხიბვლა მენტეშ., **ხიბლვა** გრძნებით შეეჰკრავ, დაენავსავ (ჩუბ.), **მაეხიბლება** გაუფუჭდება, აეჭრება (რძე) (კაიშ.)“ [ღამბაშიძე 1988]. „**ხიბალ** საწამლავი ნივთიერებაა... **მოხიბლად** (ხიბლავს, მოხიბლა, მოუხიბლი, მანახიბლ, მოხიბლულ) მოწამვლა საწამლავით... (იხ. მენტ. მოხიბვლა, შდრ. კაიშ. მაეხიბლება)“ ...[როსტიაშვილი 1978].

აღ. ჭინჭარაულის ხევესურულის ლექსიკონში **ხიბლ-** ძირის ბუდეში შემდეგი ერთეულებია წარმოჩენილი: „**ხიბალ-//ხიბლ-** იხ. **გადაეხიბლების, გადაუხიბლავს, გადახიბლავს, გადახიბლვა, მაეხიბლების, მაიხიბლების, მამხიბლავი, მაუხიბლავს, მახიბლავს, ხიბალი, ხიბლავს, ხიბლვა...**” **ხიბალ-ი** „მაგნე (ეშმაკი და სხვ.)“ (ა. შან.). **გადაუხიბლავს** გაუმიზეზიანებს, დაუგავდმოფეხებს, დაუსნეულებს; გადატ. მოუშლის (მაგ. თოფს)... **გადახიბლვა** დამიზეზიანება, გადაგვარება, მოშხამვა, მოწამლვა... **მამხიბლავი** მოწამლავი, მომშხამავი... **მახიბლავს** მოწამლავს, მოშხამავს, დაავადებს. „*თუ ჯვარნი ხეონ წაღმ დაჭრილს, მაშინ მარჩენენო და, თუ ჯვარნი ხეონ შამაშყვრალნი-დ’ მაშინ კი ნაჭრევს მახიბვლენო*“ (ეთნ. მედიც. V, 50); *შუბნური[ხატი] დაეხმარა და ბალახი მოხიბლა. ბალახი რამაც მოძოვა, ყველა მოკვდა* (ეთნ. მითოლ. 12, 134); *მჭედელს საჭედი სინა მაუხიბლავ* (ხევეს. პოეზ. გვ. 595). **მახიბვლა:** [აქიმი] *მდინარის წყალს არ ენდობა, ეშინია ჭრილობის მოხიბვლისა* (ეთნ. მედიც. IV, 40); *კოპალამ აპატია მათ და მოაშორა ბალახს მოხიბვლა და ხალხს სივიეე* (ეთნ. მითოლ. 12, 134). **მახიბლულ-ი:** *მაცილ-ეშმაკებისაგან მოხიბლულს ხევესურები კარატის დროშით აკოჭვიებენ* (ს. მაკალ. 233, 21) (შდრ. მ. ჯანაშვილ.: მოხიბლავი, სტ. მენტეშ. მოხიბლვა) [ჭინჭარაული 2005].

„მოხიბლვა დანავსვა, მოჯადოება, საქმის გაუკუღმართებაა. **მოხიბლული** მოჯადოებული, დანავსულია. **მოხიბლვა** გათვალვია. ფშაველთა რწმენით, მოხიბლული შეიძლება იყოს ადამიანი და ცხოველებიც, აგრეთვე ძროხის რძეც (თუ იგი კარგად არ იდღვიბება და კარაქი ძნელად ამოდის). **მოხიბლვა** შეიძლება ადამიანთა თვალთ, ხატის მიზეზით და შეშინებით (გოგატიშვილი I, 2006, 226,329).

ხიბლის თავდაპირველი სემანტიკა გამოთქმებშიც ჩანს: **ხიბალკუდიანი-ი, ხიბლისგანჯარა, ხიბალ-კუდიანობის ღამე...**

„ხიბალკუდიანი-ი კუთხ. (ფშ.). ეშმაკი, გაქნილი ადამიანი („ღიალ.“). **ხიბლისგანჯარა** თამაშობაა ერთგვარი: ბოლოებგადაბმულ ძაფს შულოსავით დაიჭერენ, თითოჯერ ხელზე შემოიხვევენ და შემდეგ, თითების გამოდებით, სხვადასხვა სახე გამოჰყავთ (როგორცაა: „აკვანი“, „ხიდი“, „წყალი“, „ხერხი“... თამაშობს ორი ბავშვი [სინონ. ქართლ. ნეკაობა, იმერ. გადაყვანია). // აბლაბუდასავით გაბმული რამ. „პიბოდი რა თოფია, ეშმაკის ხიბლისგანჯარას ჰგავს“ (ვაჟა) [ქეგლ VIII,1964].

„ხიბალკუდიანი ეშმაკი, კუდიანი ადამიანის ეპითეტია; **ხიბლისგანჯარა** 1. ბავშვების თამაში. 2. ჩახლანჯულ-ჩახლართული საქმე (გოგატიშვილი I, 2006, 176, 314). **„ხიბალ-კუდიანობის ღამე“** დიდმარხვის აღების ღამე. ბავშვები გავლენ სოფლის გარეთ და ცეცხლმოკიდებულ ისრებს ისვრიან ძახილით: *„ხიბალ-კუდიანებო, კაკალო-გუდიანებო, თქვენამც გჩრიათო“* (ცოცანიძე 2002). [შდრ.: ჭიაკოკონობა: აღდგომის წინა ოთხშაბათს (ღამით) ანთებდნენ კოცონს, ჭიაკოკონას, – კუდიანების დასაფრთხობად. *„ღღეს ჩენი დიდი ოთხშაბათია. ამ ღამეს ჭიაკოკონას ვანთებთ და ზედ ვხტებით“* (შ. არაგვისა.) [ქეგლ VIII,1964].

განხილული მასალიდან ნათლად ჩანს, რომ დიალექტებში და სულხან-საბასთან (აგრეთვე, დავით ჩუბინაშვილთან) შემორჩენილია **ხიბალ-** სიტყვის თავდაპირველი სრული ფონეტიკური და სემანტიკური ვარიანტი; ხოლო თანამედროვე ქართულში, სალიტერატურო ენაში კი ადგილს იმკვიდრებს მისი შეკუმშული ფონეტიკური ვარიანტი **ხიბლ-ი** გადატანითი მნიშვნელობით – ძირითადად, აღტაცების,

აღფრთოვანების მოწონების აღსანიშნავად (შდრ.: ტიპოლოგიურად ანალოგიური თურქ. ჯადო > მოჯადოება, მომაჯადოებელი; არაბ. ლამაზი > სილამაზე).

სიტყვის მნიშვნელობათა პოლარიზაცია (მნიშვნელობის ცვლა - ურთიერთსაპირისპირო, ურთიერთგამომრიცხავი, სრულად განსხვავებული მნიშვნელობის მიღება) ბუნებრივია ენისათვის, მით უფრო, თუ ეს სიტყვა სხვა ენიდანაა შემოსული. აი, რას წერს ბიძინა ფოჩხუა სიტყვა ლამაზის სემანტიკური ცვლილების შესახებ:

„**ლამაზ-** ფუძე არაბულიდან მომდინარეობს და მისგან ნაწარმოები **ლამაზობა** „ემმაკობის, სიცრუის, თვალთმაქცობის“ მნიშვნელობით იხმარებოდა ვისრამიანში: „*მე ლამაზობასა და უსირცხვილობასა ნუ მასწავლი*“... „*მზე ხარ კეკლუცთა და არამცა მოგატუნვა სიკეკლუცემან. ღმრთისა განგება თავსავე ზედა ქმნილა შენთუის, ეგე ეგზომი უსარგებლო სიტყვა რასაღა გერგების? დააგდე სიჭრელე შენი და ლამაზობა*“; „*რა მუნებურნი დედანი მამათა პირსა უჩუენებენ, მაშინვე გულსა წაუღებენ მათითა თმითა, პირითა მშუენიერთა და ლამაზობითა*“.

ამ ფრაზებში *შუენიერი*, *სიკეკლუცე* სიტყვების გვერდით ხმარების გამო **ლამაზობა** სიტყვამ განივითარა „თვალთმაქცობის“ მომიჯნავე ელფერი - „მომხიბლაობისა“, „სიკეკლუცისა“ („კობტაობისა“).

ეს კარგად ჩანს „ვეფხისტყაოსანში“: „*რა გათენდა, შეეკაზმა მისთა მჭვრეტთა სალამაზოდ*“, *ე. ი. მოსახიბლავად*. „*(ნავროზობას) დავიწყებთ კაზმასა, ლამაზობას*“: აქაც **ლამაზობა** აღარაა მკვეთრად უარყოფითი ელფერის სიტყვა და აღარ ნიშნავს „*სიცრულს*“, „*თვალთმაქცობას*“; „*მე შემომხედის ლამაზად მის მელნის ტბისა თვალითა*“; სადაც **ლამაზად** = კეკლუცად... (ფოჩხუა 1974, 302).

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ილ. აბულაძე 1973 – ილ. აბულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თბილისი.
2. აკ.შანიძე, I, 1984 – აკ.შანიძე, I, თხზულებანი 12 ტომად, მთის კილოთა ლექსიკონი, თბილისი.
3. ქეგლ II, 2010 [ახალი რედაქცია] – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, II, ახალი რედაქცია, მთ. რედ. ავთ. არაბული, თბილისი.
4. ქეგლ IV, 1955; ქეგლ V, 1958 ; ქეგლ VIII, 1964 – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, I-VIII, არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით, თბილისი.
5. დ. ჩუბინაშვილი 1984 – დავით ჩუბინაშვილი, ქართულ-რუსული ლექსიკონი, თბილისი.
6. სულხან-საბა – სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, ტ. I-II; თბილისი.
7. იუსტ. აბულაძე 1934 – იუსტ. აბულაძე, ალ. ბარამიძე, პ. ინგოროყვა; „შპკ-ნამე“ ტ. II ლექსიკონი. თბილისი.
8. ცოცანიძე 2002 – გ. ცოცანიძე, თუშური ლექსიკონი, თბილისი.
9. გოგატიშვილი 2006 – გ. გოგატიშვილი, ფშაური ლექსიკა, I, თბილისი.
10. ჭინჭარაული 2005 – ალ. ჭინჭარაული, ხევსურული ლექსიკონი, თბილისი.
11. როსტიაშვილი 1978 – ნ. როსტიაშვილი, ინგილოური ლექსიკონი, თბილისი.
12. ღამბაშიძე 1988 – რ. ღამბაშიძე, ქართული ენის ინგილოური კილოს ლექსიკონი, თბილისი.
13. ქეშიკაშვილი 1969 – ივ. ქეშიკაშვილი, თედო რაზიკაშვილისა და ბაჩანას თხზულებათა ლექსიკა, თბილისი.
14. ვაჟა-ფშ. მც. ლექს. 1969 – ვაჟა-ფშაველას მცირე ლექსი-

- კონი, შემდგ. აღ. ჭინჭარაული. თსუ გამომც. თბილისი.
15. **აღ. ღლონტი 1984** – აღ. ღლონტი, ქართულ კილო-თქმა-თა სიტყვის კონა, თბილისი.
  16. **ბარანოვი 1997** – X. К. Баранов, Арабско-Русский словарь. Москва.
  17. **ფონსუა 1974** – ბ. ფონსუა, ქართული ენის ლექსიკოლოგია, თსუ გამომცემლობა, თბილისი.

Nino Khakhiashvili

Towards the semantics of the word *xibl-*

Summary

Today when one wants to express his/her enchantment we often hear “**momxiblavia**” – ‘Enchanting’, “**sul sxva xibli akvs**” – ‘It has other charming’... We also hear: “**es kaci xiblshia**” – ‘This man is in enchant’ – ‘he is delighted with himself’, according to Christian teaching ‘he is obsessed with the sin of haughtiness’.

It is well known that the word **xibl-** is of Arabic origin and means: ‘madness, passion..., devilry, witchcraft..., going mad’ and others.

This and other meanings of the word (new semantic changes) are interestingly reflected in the Georgian literary language and dialects.

ფუჰეთა ღა სიტყვაფორმათა საქიჰბელი

ქართული

აბელი 69	გაგალვა 14
ადამ 61, 62, 65, 66, 67, 68	გადაეხიბლები 86
ადამიანი 65, 67	გადახიბლავს 86
ადამიერი 67, 68	გადახიბლვა 86
აკეთებს 79	გადაუხიბლავს 86
ამხანაგი 80	გალ 14
არაბ- 35	გალა 14
არაბ-ი 35	გალა ღვინო 14
აღტაცება 88	გალა ჩაი 14
აღფრთოვანება 88	გამარჯობა 80
	განხიბლავს 83
ბაბ-ღ-ებ-ი 73	განხიბლვა 83
ბაბ-ღ-ი 73	განხიბლული 83
ბანღ- 47	გაფრანგებაჲ 35
ბართლომე 70	გიორგობისთვე 80
ბატი 80	გლ 14
ბაყბაყ-ღევ-ი 33	გლა 14
ბევრ- 76	გნაც-ი 35
ბენძღ-ი 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51	გომიჯ-ი 36
ბ ე ნ ც ხ ი 46	გრძ- 48
ბერ- 76	გრძნება 84
ბ ე რ ძ ღ - 46, 48	გრძნული 85
ბეჭედი 80	
ბოლქე-ი 40	დაბენძღა 45, 46, 48
ბუნძღა 48	დაბენძღილი 46
ბღერძ- 46	დამეზარი 3, 6, 7
	დამხიბლა 85

დამხიბლა ღმერთმა 85

დაჟამება 3, 5

დაჟამებული 3,6

დაჟამული 3, 4, 5, 6, 7

დაჟმობა 3

დაჭრელებული 49

დახიბლული 85

დეებენძდე 46

დონდ- 47

დრუზ- 26

დრუზ-ვა 26

*დუთა 10

ევა 66, 67, 68, 69

ემმანუილ 69

ეხიბლებით 83

ზავთ-ი 39

ზაფრა 31

ზაფხული 19

თავი 10

თენთ- 48

თვითმოსიბლვა 84

თაკობი 70

თესუ 69

თონე 69

თსრაელი 70

-თვ 6

თხიბლება 84

კეწეწი 77

კეწეწურა 77

კაენი 68

კაკიბერა 32, 33

კალდიმ-ი 36

კაჭიჭი-ი 77

კეთ- 78

კენკ- 47

კეწეწი 77

კვლომა 15

კოლტ- 28, 29

კორძ- 57

კუდური 85

კუნძული 56

კურზუ 56

კურკურ-ი 57

კუედ- 15

ლამაზ-ი 88

ლამაზობა 88

ლანძ- 47

ლელ- 27

ლელ-წამ-ი 27, 28

ლერ-წამ-ი 27, 28

მაეხიბლების 86

მაეხიბლება 86

მაიხიბლების 86

მამხიბლავი 86
მანაჟამევი 5
მარგული 34
მაუხიბლავს 86
მახიბვლა 86
მახიბლავს 86
მახიბლულ-ი 86
მგრძნებელი 85
მომხიბლავი 83, 84
მოჟამეულ 5
მოჟამებული 5, 6
მოჟამევა 5
მოსაჟამევ 5
მოსავალი 80
მოსახიბლავად 88
მოწონება 88
მოხიბლვა 86
მოხიბლვა 86
მოხიბლვა 87
მოხიბლული 87
მწიფე 3, 5, 6
მხიბლავი 85

ნაბერძნული 46, 48
ნაგალი 14
ნაგრძნები 85
ნათანაელი 70
ნაკვერჩხლ- 32
ნაკვერცხლ- 32
ნაყოფი 64
ნ ა ჭ რ ე ლ ი 49

ნოემბერი 80
ნეორე 28
ოქტომბერი 80
პეტრე 70
ჟამ- 3, 4, 5, 6, 7
როზგ-ი 31
რუბენი 69
საგრძნებო 85
სალამაზოდ 88
სამყმისა 3
საყვარელი 80
სახიბლავი 84
სეითი 69
სვიმონ 70
სიკეკლუცე 88
სკვარამ-ი 30
ტოლი 80
ტოტ 28
უემური 4
უჩინარი 15
უჩინმჩინი 15
ფინთიხ-ი 37
ფრანგ- 35
ფრანგვა35

უკუნი 30

ქრისტე 69

ქვირით-ი 36

ქისა 36

ქუს- 38

ქუს-ლ-ი 38

ღვენთ- 47

შემხიბლა 85

(შე)უკეთებს 79

შუენიერი 88

ძალა 80

ძენძ- 47

წებო 80

წევ- 6

წვეთი 80

წილი 80

წინაჟმისა 4

წინაჟმური 4

წიფ- 6

წკვარამ- 29, 30

წკვარამ-ი 29

ჭადრაკ-ი 31, 32

ჭარ-ი 55

ჭარნალი 55

ჭარ-ნარ 55

ჭარ-ო 55

ჭ რ ა 49

ჭ რ ე ლ - 49

ხიბალ- 86, 87

ხიბალ-ი 84, 85, 86

ხიბალ-ხუბალ-ი 85

ხიბალ-კუდიანებ 86

ხიბალკუდიანი-ი 87

ხიბალ-კუდიანობის დამე 87

ხიბალძ 86

ხიბვლა 85

ხიბლ- 86

ხიბლაფ-ს 86

ხიბლვა 84, 86

ხიბლი 83, 84, 87

ხიბლიანი 85

ხიბლიხვანჯარა 87

ხიბლშია ჩავარდნილი 83

ხირაგა 37

სვანური

- აბჟღე 76
-აგუ 38
არაბდ ლიფუშუდე 35
აშგნი 36
- *ბაყ-ი 33
ბჟღ- 76
ბერ 37
*ბეტრ 76
ბოლეკ- 40
ბოლეკდ ლიკედ 24, 39
*ბოლკ- 40
*ბოლკვ- 40
*ბოლქვ- 40
გაგაზდ ლირდე 40
გაგაზდ ლგვ 40
გაღ 14
გაუ 14
გაუაღ 14
გაჟ 12
გაჟა 12
გელა ლახუ ენცხიბ 24
გეჟ 12
გეჟა 12
გიჟ 12
გნაცი ლიშდხე 35
გოგს ლიჭემ 40
გომეჯ 36
- გოში დოშდულ 14
გუჟსად ლიგენე 40
გუჟსად ლიგენე 40
გუჟეგს ლიჭემ 40
გუჟინთ 32
გგმო- ზგუჟჩ-ილ-ი 30
- დავა-ტაფად ხუჟახ 41
დეშდ-იშ 10
დეშდიშია თაშ 17
დეცე ხუნდუქუშ ლებჭკუაქ38
დირიშ გაუ 14
დოშდ 10
დოშდლა ლიბჟრე 10
დოშდლა ლითნალ 10
დოშდ-იშ 10
დოშდულ 9, 10
დოშდულ ადმგხან 12
დოშდულ იმხი 12
დოშდულმახე 11
დოშდულაჲ 16
დოშდულანოლ 16
დოშტულ 9
დოშტულ ადმახან 12
დოშტულ ივანშმალ 14
დოშტულ იმხი 12
დოშტულან მეჭემნალ 16
დოშტულმახე 11
დოშდულორ ლენთარ 16

დღშდ-იშ 9
დარენზ- 26
დრიზიშ ლიდნე 26
*დრინზ- 26
დრუზ 26
*დრჷზ 26
*დრჷიზ- 26
დუთა 10
დულ 17
დუდჷწარ 18
დუდჷწარს 18
დჷმეშდიშ 10
დჷმეშტი-იშ 10

ზს 19
ზაფხულ 19
ზაჷთ-39
ზაჷთარი ლიჷჷმე 39
ზისხიშ კლეთ 28
ზისხიშ ტოლეკ 28

თაშარ ლემზგარარ 17
თჷეთნე დღშდიშ 18
თჷეთნე ფხუ 19

იბჷქი 15
იკჷდე დოშდულ 15
იკჷდე დოშტულ 15
ი-მე-ფხ-ალ 20
ინდირკის ოსგემ 24
ინძგარფაშა 31

*კაკიბერ 33
*კალდემ- 36
კალდემ ნინიშ პატრონ 36
კალპეტ 14
კანდემ 36
კანდემ ნინიშ პატრონ 36
*კელთ 29
კიკბერ 33
კიკბერ ახბეკ 24
კიკბერიშ ლიბკინე 32
*კკიბერ 33

კლეთ 28, 29
*კოლოთ 28
*კოლეტი 28
*კოლტი 28, 29
კოშუგ 31
-კჷდ- 15
*კჷელთ 29
*კჷელტი 29
კჷეშუგ 31

ლადედღე ჟენცხე 12
ლა-მზგარ 11
ლამპრობ 17
ლარ-ჷენ 27, 28
ლანლჷალ 27
ლარჷეჷალ 27
ლარ-ჷენ 27, 28

ლარქენდ ლგენე 24, 27
ლარქ- 28
ლარქანს ლიქუისგ 27, 28
ლე-გექ 12
*ლეღწემ 28
*ლეღ- 28
*ლეღქემ 28
ლეღენირ-ები 11
*ლეღქემ 27
*ლეღ- 28
ლიგქე 12
ლი-დარენზ-ე 26
ლი-დარენზ-ე 26
ლი-კუღ-ე 15
ლიღჭალ 27
ლიღრქალ 27
ლიღგენე 16
ლიღგენი 16
ლიღკენი 16
ლი-ცხემ 12
ლი-ჭვრდღი-გ-ალ 32
ღენქილ-ბენდის ლიტეხ 40
ლიღკენი ლიღშდ(თ)უნანლ
ლუღხუ 19
ღგბაქე ლღშდულ 15
ღგ-გალ-ე
ღგკელბეტე ლღშტულ 14

მა-ღ-ფხ 19
მაღფხღუ 19
მარგ-ი 35

მარგიმ 34
მარგიმუში ლღმნე 34
მარგ-ი-მ- უშ-იღ 34
მარგ-ი-ს-ის-იღს 34
მაყ-ი 33
მაშკ 33
მანე ლღშდულ 11
მარგ-ი 35
მარგიმ 34
მარგიმღ 34
მარგიმღ ლღსპე 34
მარგიმღღუღ ლღკედ 34
მყმყ 33
მშკ 33
მანე ლღშტულ 11
მეგპქ 12
მეგქე 12
მეგქე ლღშდულ 12
მეღღღღღ 17
მეღღღღღღ 17
მეღღღღღღღ 17
მეღღღღღღღღ 14
მეღღღღღღღღღ 24
მეღღღღღღღღღღ 32
მე-ფხ-ე 20
მეღღღღღღღღღღ 15
მეღღღღღღღღღღღ 15
მეღღღღღღღღღღღღ 18
მეღღღღღღღღღღღ 19
მეღღღღღღღღღღღღღ 12
მეღღღღღღღღღღღღღღ 12, 13

მეცხემ დოშდულ 12
მეცხემ დოშტულ 12
მოცქელარ 12
მუტკუინ 30
მუ-წკუნტირ 30
მუ-წკუირტ 30
მგ-დრენზ-ე 26
მგ-დრენზ-ე 26

ნადოშდიშ თაშ 17
ნა-დრენზ 26
ნა-დრენზ 26
ნათხუიარე 13
ნაჟარცხულდ დემეგ ხაყა 32
ნანდ ი ფანდიშ ლიკედ 41
ნათხუიარ 13
ნათხურა 13

მეპრუტდ ლიკუნენე 40
მოს ხოსიბ 24

ორიონ-კორიონს ხაკიდ 24
ოსკურმეთ 30

ჟ'ონსგუზ 31

როძე 31

სადარ-კუდარ 40
სადარ-კუდაროშ ჭაჭარ ლექუა
ლიყერ 40

სადარ-კუდარ ჭაჭარლექუა ხა-
კიდ 24
სგა ლუჭონე დოშდულ
სგუზ- 30
სგუნზ- 31
სგუნზდ ლიგენე 24, 30
სგუზ- 30
სგუზ-ე 31
სგუნი- 30
სგუნი-ა 31
სგუნი-ე 31
სინტი-პინტის აჩადხ 24
სკა დოშტულ 14
*სკვარამ-ეთ 30
*სკვარამ-ელ-ეთ 30
*სკორამ-ეთ 30
*სკორამ-ეთ 30
სკორამელეთ 30
*სკორამ-ელ-ეთ 30
სუნდუქუ 38
სუნიმნიშ 17
სუნიმნობ 17
სგრიგაგას რუი ხაგ 24

ტოლეკ 28
*ტუელკ 28

-ულ 10
უტკუნ 18, 30
უტკუნ დოშდიშ 18
უტკუნდ ლისდი 30

უტკუინ 30
უჩმაჩარ 15
უჩმაჩ 15
უჩმაჩარ 15

ფინდიხდ ლგგ 37
ფინთიხდ ლგგ 37
ფისეგარგასისგოდუ ხარ ლაქუნ
24
ფრანგდ ლგგ 35
ფინზდ ლიგნე 40
ფისეგარგასისგოდუ ხარ ლაქუნ
40
ფისემ გარგასთე ლისკნე 40
ფხინიზ 40
ფხუ 18, 19
ფხულ 19

ქაბაბაძე ჯიჯუწარდ ეთსიბდა 24
ქ-ად-მე-ფხ-ან
ქესა 36
ქესა 36
ქირიმ-ბარას ლახრილუ 41
ქუირეთ 36
*ქუისლ- 39
ქულოზ 38
ქულოზიშ ლიჩუემ 38
ქულის 38, 39
ქულისიშ ლიკედ 38
*ქულოზ 39

ყაბაზდაშ მუხუიტან 40
*შდოშდ- 10
შდუგუ 10

ჩართუშ ლეკუანე 36
ჩალთ 36
ჩალთუშ ლეკუანე 36
ჩვედუაჩშმან დოშდულ 14

ცინცხლ დოშდულ 13
ცინცხლარ 13
ცინცხლარ 13

ძაფრა 31
ძგფ 31
ძგფთე ლიზი 31

წელიშ ჰირიკ 37
წინაღდ ი წირკამაღდ
ლიბლრკე 24,40
წინაჟმისა 3
წინაჟმური 4
წკორემ 29

ჭაბიგუ 31
ჭანგ 31
*ჭადრაგ 32
*ჭარდაგ 32
ჭია 37
ჭიაბერი 37
ჭიაბერდ ესსიპან 37

ჭიაბერდ ლგვ 37
ჭიმკარე დოშდიშ 17
ჭიშხი ლიფშდუნე 12
*ჭერდავ 32
ჭვრდგ-შრ 32
ჭვრდიგ 32
ჭვრდიგდ ლიგნე 31

ხოჩა დოშდულ 12
ჰაგუ 38
ჰნადლოდეჟს ლიგნე 24
ჰნადლოდეჟს ლიგნე 40
ჰერიაშ დეშდიშ 17
ჰირგიშ ლიყერ 40
ჰირიკ 37

ზანური (მეგრულ-ჭანური):

აგლა 57
ათენა 79
ათნა 79
აკათუ 77

ბარ- 76
ბარჯდ- 47, 48, 50, 51
ბარჯდ- ა 47, 49, 50
ბარჯდილ- ი 47
ბარჯდ - უ - ა 47, 48, 49
ბერთი 29
ბემდი 51
ბემდუნია 51
ბობ-ი 73
ბონდ- 47

ბუნდლა 48

ბურდლა 48
ბოშ-კათა 78
გერგებათუთა 80
გიმათუთა 80
გირბ-ე 48
გო-ზგუნჯ-ილ-ი 30
გემო- ზგუნჯ-ილ-ი 30
გომორბეჟა 80
გენბ-ე 48
*გრიბ 48
გვრბ- 48
გვრბე 48
დინაკურზულე 56
დორდ- 47
დრუზ- 26
დრუზ-უ-ა 26

ეთინა 79
ეთნა 79
ეკურზუელი 56

ზგუნჯ- 30
ზგუნჯ-უნ-ს 30

თანთ- 48
თართ- 48
თია 80
თუთაშხა 16
თუთაჩხა 16

იკათუნა 77

კათ- 77, 78
კათა 78
კათანს 77
კათაფა 78
კათაფილი 78
კათაშ აკოძახება 78
კათელი 78
კათეფი 78
კათილი 78
კათინი 78
კანკ- 47
კათუა 78
კოჩეფი 78
კოჩი 78
კურზ 57
კურზულე 56

კურკუზა 57
კურკუზი 57
კურკუზია 57
კურპა- 57
კურძული 57
კურძულიშ ავლა 57

ლალა-კათა 78
ლარ- 27
ლარ-ჭამ- 27, 28
ლარ-ჭემ- 27, 28
ლურჯ- 47

მაკათალი 78
მაკათუ 78
მანგი 80
მარწკინდი 80
მა-ფხ-ა 20
მაცალე 80
მი 79
მიაკათუ 78
მინ 79
მუნაწი 80
მუშა-კათა 78

ნამუ 79

ოკათუ 78
ოკათუეში 78
ოკათურე 78
ოკათური 78

ოსურ-კათა 78

ცორფილი 80

ფინდიხი 37

ბანძ- 47

ქ ა ბ ა რ ჯ ღ ა

წკვარემ- 29

ქომოლ-კათა 78

წკვერემ- 29

ქურ- 38

წკურუმ- 29

ქურს- 38

წკურუმი- 29

ქურც- 38

ქუს- 38

ჭაბუ 80

ღერღედი 80

ჭვათი 80

ღვანთ- 48

ჭოფ- 6

ღვანკალა 48

ჭყანა 80

ღვარკალა 48

ჯიმა-კათა 78

ღორღონჯი 80

ქართველური:

*ბერ- 76

*სკვარამ- 30

*გალ 14

*ქურსღ- 39

*დრუზ- 26

*წკვარამ- 29

*კოლტ- 29

*ლეღ-წ1ამ- 27, 28

*კომ- 57

*ლეღ- წ1ემ- 27

*ლეღ- 27

*ლეღჭემ 27

*მე-ფხ-ე 20

ლამაზი 88
ხაბალა 84

არაბული:
xbl 84

აფხგენ 19

აფხაზური:
ა-ფხარა 19

ადამ(აჰ) 66, 67
ბარ 70
იეშუა 69
იშ 66
იშუა 66

ებრაული:
კეფა70
მეშიახ 69
რეუბენ
შეთი 69
ხაგვა 66

ჯადო 88

თურქული

xäbäl 84

ირანული

xæræg 37

ოსური

ხაბალ 84

სპარსული

punduk 37

სპარსულ-თურქული

Сундук 38

რუსული

სარჩმ30-CONTENTS

ავთანდილ არაბული – დაჯამული და დამჟმარი დერივატების ადგილი-სათვის ისტორიულ ლექსიკონში	3
Avtandil Arabuli – Towards the place of <i>dažamuli</i> and <i>damžmari</i> derivates in the historical dictionary.....	8
ელისაბედ გაზდელიანი – მთვარესთან დაკავშირებული ლექსიკის სტრუქტურულ-სემანტიკური ანალიზისათვის სვანურში.....	9
E. Gazdeliani – Towards the structural-semantic analysis of the vocabulary connected with <i>mtvare</i> ‘moon’ in Svan	21
მედეა საღლიანი – სვანურ ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამებში დაფიქსირებული ზოგი არქაული სიტყვის წარმომავლობის შესახებ	22
Medea Sagliani – On the origin of the archaic words fixed in the Svan phraseological expressions	44
მ. სუხიშვილი – ქართ. ბენძლ-ფუძის მეგრული შესატყვისისათვის ..	45
Murman Sukhishvili – Towards the Megrelian correspondence of Georgian <i>benzq-</i> stem	54
ნათია ფონია – ორი ქართველური ტოპონიმის ეტიმოლოგიური ანალიზისათვის (ჭარნალი, კურზუ)	55
Natia Poniava – Towards the etymologic analysis of two Kartvelian toponyms (Çarnali and Kırzu)	59
მედეა ღლონტი – საკუთარი სახელის პირველსახელდებისთვის	60
Medea Glonti – Towards giving the first-proper names.....	72
ეთერ შენგელია – ბაბ-ლ-ფუძის შესატყვისობისათვის დაზურ-ში.....	73
Eter Shengelia– Towards the correspondance of <i>Bab-l-</i> stem of Laz	75
ვაჟა შენგელია – ლექსიკოლოგიური ძიებანი	76
Vazha Shengelia – Lexicological studies	82
ნინო ხახიაშვილი – ხიბლ- სიტყვის ისტორიულ-ეტიმოლოგიური ანალიზი	83
Nino Khakhiasvili – Towards the semantics of the word <i>xibl-</i>	90